

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

145209

KİMYASAL VE BİYOLOJİK SİLAHLARLA İLGİLİ ULUSLARARASI
SÖZLEŞMELER

145209

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hicran TÖLÜCE

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Burcu BOSTANOĞLU

Ankara-2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Hicran TÖLÜCE'ye ait "KİMYASAL VE BİYOLOJİK SİLAHLARLA İLGİLİ ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....

Prof. Dr. Sertaç BAŞEREN

Üye:.....

Doç. Dr. Burcu BOSTANOĞLU (Danışman)

Üye:.....

Doç. Dr. Haydar ÇAKMAK

ÖNSÖZ

Kimyasal ve biyolojik silahların yayılması, Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra ciddi bir uluslararası güvenlik problemi olarak ortaya çıkmıştır. Bu silahlar, 19. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli uluslararası düzenlemeler yoluyla yasaklanmaya çalışılmıştır.

Bu tezin amacı, kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili uluslararası sözleşmeleri incelemek ve uygulamadaki durumu değerlendirmektir. Tezde, özellikle ABD dış politikası üzerinde durulmuş ve bunun kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili Sözleşmelere etkileri incelenmiştir. Burada ABD dış politikasının kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasına ilişkin politikalarının silahsızlanma rejimlerine, dolayısıyla uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu üzerinde durulmuştur. Silahsızlanma rejimlerinin güçlendirilmesi ve dünyanın silahlardan arındırılması için katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Yaklaşık bir buçuk yıl süren bu çalışmada, konu ile ilgili bilimsel makaleler, kitaplar araştırmalar, raporlar ve ilgili gazete haberlerinden yararlanılmıştır.

Çalışmalarım konusunda beni yönlendiren, her tür yardım ve desteği göstererek, yoğun sabır gösteren Sayın Hocam Doç. Dr. Burcu BOSTANOĞLU'na, beni her konuda destekleyen aileme, tez çalışmalarım sırasında bana destek olan sevgili arkadaşlarım Turhan KETENE ve Nahide DOĞRUCAN'a ve tüm çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Hicran TÜLÜCE

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR CETVELİ.....	vi
EKLER.....	vii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: SAVAŞ, SİLAHLAR VE ULUSLARARASI POLİTİKA.....	6
1.1. Savaşın Ortaya Çıkışı Ve Silah Teknolojisindeki Değişimin Savaşa Etkisi.....	6
1.2. Kimyasal ve Biyolojik Silahlarla İlgili Tanımlar.....	11
1.2.1. Biyolojik Silahlar ve Biyolojik Savaş.....	11
1.2.2. Kimyasal Silahlar ve Kimyasal Savaş.....	17
1.3. Kimyasal ve Biyolojik Savaşın Tarihçesi.....	19
1.3.1. Kimyasal Savaşın Tarihçesi.....	19
1.3.2. Biyolojik Savaşın Tarihçesi.....	22
1.4. Kimyasal ve Biyolojik Silahların Yayılması.....	26
1.5. Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma.....	33
1.5.1. Kimyasal ve Biyolojik Silahların Yasaklanmasının Tarihçesi.....	35
1.5.1.1. Yasaklamaya İlişkin İlk Girişimler.....	35
1.5.1.2. 1899 ve 1907 La Haye Düzenlemeleri.....	36
1.5.1.3. I. Dünya Savaşı Sonrasındaki Gelişmeler.....	37
1.5.1.4. 1925 Cenevre Protokolü.....	39
1.5.1.5. İkinci Dünya Savaşından Sonraki Gelişmeler.....	42
1.5.1.6. 1972 Biyolojik ve Toksin Silahların Kullanımının Yasaklanması Sözleşmesinin Kabul Edilmesi.....	44

1.5.1.7. BSS'nin İmzalanmasından Sonra Kimyasal Silahsızlanma Görüşmeleri.....	45
1.5.1.8. 1983 Cenevre Konferansı.....	48
1.5.1.9. 1989 Paris Konferansı.....	49
1.5.1.10. 1989 Canberra Konferansı.....	50
1.5.1.11. Kimyasal Silahlar Sözleşmesinin Birleşmiş Milletlerde Kabulü.....	50

İKİNCİ BÖLÜM: KİMYASAL VE BİYOLOJİK SİLAHLARIN YASAKLANMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER.....52

2.1. 1972 Biyolojik ve Toksin Silahların Kullanımının Yasaklanması Sözleşmesi.....	52
2.1.1. Sözleşmenin Genel Hükümleri.....	53
2.1.2. Sözleşmenin İhlali.....	58
2.1.2.1. Sverdlovsk Vakası.....	62
2.1.2.2. Sarı Yağmur Vakası.....	63
2.1.3. Gözden Geçirme Konferansları.....	65
2.1.4. Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin Güçlendirilmesine Yönelik Girişimler.....	67
2.1.5. Protokol Görüşmeleri.....	74
2.2. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ve Yürürlüğe Girmesi.....	80
2.2.1. Sözleşmenin Genel Hükümleri.....	81
2.2.2. Deklarasyonlar.....	85
2.2.3. Doğrulama Rejimi.....	87
2.2.3.1. Rutin Denetimler.....	87
2.2.3.2. Kuşku Denetimleri.....	89
2.2.3.3. Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü.....	91
2.2.3.4. Taraf Devletler Konferansı.....	93
2.2.3.5. Yürütme Konseyi.....	94
2.2.3.6. Teknik Sekreterlik.....	95
2.2.4. Kimyasal Silahların İmhası.....	95

2.2.5. Diğer Temel İlkeler.....	101
2.2.5.1. Ulusal Düzeyde Sözleşmeyle İlgili Mevzuatın Uygulanması.....	101
2.2.5.2. Transferler.....	102
2.2.5.3. Yardım.....	102
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KİMYASAL SİLAHLAR SÖZLEŞMESİ VE BİYOLOJİK SİLAHLAR SÖZLEŞMESİ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI VE UYGULAMADAKİ DURUM.....	104
3.1. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ve Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin Karşılaştırılması.....	104
3.1.1. Sözleşmelerin Genel Hükümlerinin Karşılaştırılması.....	104
3.1.2. Rezervasyonlar.....	108
3.1.3. Kimyasal ve Biyolojik Ajanların Çift Kullanım Özelliği ve Ticaret Kontrolü.....	109
3.1.4. Avustralya Grubu.....	111
3.1.5. İhlal İddiaları.....	113
3.2. Uygulamada Durum.....	115
3.3. ABD'nin Kimyasal ve Biyolojik Silahlara İlişkin Politikası ve Sözleşmelerin Uygulanmasında ABD Politikasının Etkisi.....	122
3.3.1. Kuruluşundan Soğuk Savaşın Sona Ermesine Kadar ABD Dış Politikası.....	122
3.3.2. Soğuk Savaşın Sona Ermesinden Sonra ABD Dış Politikası.....	124
3.3.3. ABD'nin Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ve Biyolojik Silahlar Sözleşmesine İlişkin Politikası.....	139
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA.....	152
EKLER.....	164
ÖZET.....	176

ABSTRACT.....178

KISALTMALAR CETVELİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ABM: Anti-Balistic Missile Defense-Anti Balistik Füze Anlaşması

AG: Avustralya Grubu

AKKA: Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Anlaşması

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.r. : Adı geçen rapor

a.g.s. : Adı geçen sözleşme

Bkz.: Bakınız

Der. : Derleyen

Ed.: Editör

BM : Birleşmiş Milletler

BSS : Biyolojik Silahlar Sözleşmesi

CP : Cenevre Protokolü

GGK: Gözden Geçirme Konferansı

KSS : Kimyasal Silahlar Sözleşmesi

KSYÖ : Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü

NSYÖ: Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması

RF : Rusya Federasyonu

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UFS: Ulusal Füze Savunma Sistemi

EKLER

EK 1 Biyolojik Silahlar Sözleşmesine Taraf Olan Devletler.....	164
EK 2 Kimyasal Silahlar Sözleşmesine taraf olan Devletler.....	170

GİRİŞ

Kimyasal ve biyolojik silahlar, eski dönemlerden beri savaşlarda düşmana karşı üstünlük sağlamak için kullanılmıştır. İnsan yaşamına yönelik bu tehlikeli silahlar, çeşitli uluslararası düzenlemeler yoluyla yasaklanmaya çalışılmıştır. Bu girişimler, “veba ve gaz”ın savaşta kullanımına karşı çok eski bir tabu üzerinde temellenmiş ve bu, çeşitli kültürlerdeki kuşaklar boyunca günümüze kadar gelmiştir.¹

Biyolojik ve kimyasal silahların kullanımının yasaklanmasına ilişkin ilk girişimler, 1899 ve 1907 La Haye Sözleşmeleri ile başlamıştır. La Haye Sözleşmeleri, zehirli gazları ve zehirli silahları savaşta kullanmayı yasaklayan ilk düzenlemelerdir. Ancak bu düzenlemeler, silahların sınırlandırılması yönündeki dilek ve bildirimlerden öteye gitmemiş ve uygulamada bu tür silahların kullanımına engel olamamıştır.

I. Dünya Savaşında zehirli gazların kullanılması ile, bu tür silahların yasaklanmasına yönelik daha ciddi bir çaba gösterilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu çabalar, 1925’te bakteriyolojik ve kimyasal silahların savaşta kullanımının yasaklanmasına yönelik Cenevre Protokolü (CP) ile sonuçlanmıştır. CP, bakteriyolojik ve kimyasal silahların sadece kullanımını yasaklamış, ancak bu silahların geliştirilmesini, üretimini ve stoklanmasını yasaklamamıştır. Ayrıca, bahsedilen gazların ve bakteriyolojik ajanların kullanımına ilişkin iddiaların doğrulanması veya denetlenmesi için herhangi bir hüküm içermemiştir. Cenevre Protokolü birçok devlet tarafından onaylanmasına rağmen, geçen zaman içinde kimyasal ve biyolojik silahların yasaklanması konusunda yeterince etkili olmadığı anlaşılmıştır.

¹ **Public Health Response to Biological and Chemical Weapons**, World Health Organization Report, Geneva, 2003, s. 5.

II. Dünya Savaşından sonra ise nükleer silahların yasaklanması girişimleri hız kazanmış, kimyasal ve biyolojik silahların yasaklanması geri planda kalmıştır. 1968'de "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sözleşmesi" imzalanmış ve dikkatler yeniden kimyasal ve biyolojik silahların yasaklanmasına yönelmiştir. Geçtiğimiz çeyrek yüzyıl boyunca önemli miktarda dikkat, kimyasal ve biyolojik silahların yasaklanması üzerinde odaklanmıştır. Kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili yasaklama girişimleri eş zamanlı olarak devam etmiş, ancak zamanla, bu iki tür silahın ayrı rejimlerle yasaklanması gerektiği ortaya çıkmıştır.²

Birleşmiş Milletler çatısı altında devam eden görüşmeler sonucunda, 10 Nisan 1972'de, "Bakteriyolojik ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme" imzaya açılmış ve 1975'te yürürlüğe girmiştir. Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS), kitle imha silahlarının bir sınıfının yasaklandığı ilk çok taraflı silahsızlanma anlaşmasıdır.³ 1925 Cenevre Protokolünden farklı olarak BSS, biyolojik silahların geliştirilmesini, üretimini ve depolanmasını da yasaklayan hükümler içermiştir. Ancak taraf devletlerin Sözleşmeye uyumunu doğrulamak için herhangi bir hüküm içermemesinden dolayı, uygulamada zayıf bir Sözleşme olarak kalmıştır.

1993'te ise "Kimyasal Silahların Yasaklanmasına İlişkin Sözleşme" imzaya açılmış ve 1997'de yürürlüğe girmiştir. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (KSS), içerdiği hükümlerle, var olan kimyasal silahların imhasını gerektiren ve kimyasal maddelerin ihracatını kontrol ederek, bunların kimyasal silah elde etmek amacıyla olan devletlerin ya da grupların eline geçmesini önlemeye çalışan, güçlü bir silahsızlanma rejimidir.

² Thomas C. WIEGELE, *The Clandestine Building of Libya's Chemical Weapons Factory*, Southern Illinois Univ. Press, Carbondale and Edwardsville, 1992, s. 3.

³ Robert J. MATHEWS and Timothy L. H. MCCORMACK, *The Relationship Between International Humanitarian Law and Arms Control*, (Ed. by Helen Durham and Timothy L. H. McCormack, *The Changing Face of Conflict and the Efficacy of International Humanitarian Law*), Kluwer Law International, Cambridge, 1999, s. 81.

Uluslararası düzeyde kimyasal ve biyolojik silahların kullanımını ve geliştirilmesini yasaklayan bu Sözleşmelere rağmen, bazı devletler aktif olarak kimyasal ve biyolojik silahlara sahiptir ya da sahip olmaya çalışmaktadır. Bu devletlerden bazıları, yukarıda anılan Sözleşmelere taraftır. Özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile Güney Asya ve Kore Yarımadasındaki bazı ülkelerin kimyasal ve biyolojik silah programları yürüttüklerine dair raporlar vardır. ABD kaynaklı istihbarat raporlarına göre, 13 ülke biyolojik silahlara ve 16 ülke de kimyasal silahlara sahiptir. Yine ABD kaynaklı değerlendirmelere göre, bu ülkelerin, muhtemel gönderme araçlarına ve balistik füze kabiliyetlerine de sahip olduğu belirtilmektedir.⁴ Tehdit giderek artan oranda büyümektedir ve kıtalararası balistik füzelerin geliştirilmesiyle, dünyanın her bölgesi, kimyasal ve biyolojik silahların tehdidi altında bulunmaktadır. Ayrıca son yıllarda, kimyasal ve biyolojik silahların, terörist gruplar tarafından da kullanılabilceği ortaya çıkmıştır. 1995'te Japonya'da dini bir tarikat olan *Aum Shrinkiyo* tarafından, Tokyo metrosuna bir kimyasal madde olan sinir gazı atılmış ve 9 kişinin ölümüne yol açmıştır. 11 Eylül 2001'de ise, ABD'de Dünya Ticaret Merkezine yapılan saldırılardan sonra, El Kaide Örgütü tarafından ABD'deki bazı birimlere, içinde *antraks* virüsleri bulunan mektuplar gönderilmiştir. Özellikle bu saldırılar, kimyasal ve biyolojik silahlara karşı ilginin yeniden canlanmasına neden olmuştur.

Kimyasal ve biyolojik silahların üretimi ve geliştirilmesinin, nükleer silahlara göre daha kolay ve maliyetinin daha düşük olması nedeniyle, özellikle ekonomik açıdan zayıf devletler tarafından elde edilmeye çalışılmaktadır. Kimyasal ve biyolojik silahlar, bu özelliklerinden dolayı "fakirlerin atom bombası" olarak adlandırılmaktadır.⁵ Kimyasal ve biyolojik maddelerin "çift kullanımlılık" özelliği⁶ nedeniyle, elde edilebilme ihtimali artmıştır.

⁴ Dary KIMBALL and Kerry BOYD, **Chemical and Biological Weapons Proliferation at a Glance**, Arms Control Today, September 2002, s. 26.

⁵ Public Health Response to Biological and Chemical Weapons, **a.g.r.**, s. 5.

⁶ Kimyasal ve biyolojik maddeler, yasal sivil amaçlarla da kullanıldığı için "çift kullanımlı" olarak adlandırılmaktadır.

Bu silahların kullanımına ve elde edilmesine ilişkin dünya ülkelerinin büyük bir çoğunluğu fikir birliği içindedir. Ancak uygulamada henüz istenen başarı sağlanamamıştır. Bazı ülkelerin politikaları, uygulamayı güçleştirmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra, hegemonik güç olarak dünya sahnesine çıkan ABD'nin politikaları, kimyasal ve biyolojik silahlara ilişkin Sözleşmelerin uygulanmasında temel problemlerden biridir. Dış politikasında realist yaklaşımı benimseyen ABD, 20. yüzyılın en tehlikeli kitle imha silahını geliştirmiş ve Soğuk Savaş döneminde de, kendi güvenliğini ve küresel hegemonyasını güçlendirmek için silahlanma yarışını başlatmıştır. Sonuç, birçok ülkenin de kendi güvenliğini sağlamak üzere benzer bir stratejiyi izlemesi olmuştur. Soğuk Savaş döneminde nükleer silahların yanında, kimyasal ve biyolojik silahlar iki süper güç dışında, özellikle Ortadoğu, Güney Asya, Kuzey Afrika ve Kore Yarımadasındaki bazı ülkelerde yayılmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş döneminde kimyasal ve biyolojik silahlar, savaşlarda birkaç küçük örnek dışında kullanılmamıştır. Ancak Soğuk Savaş sona ermiştir ve ABD, Soğuk Savaşın kazanan tarafı olarak, hegemonya politikasını uygulamaya yönelik daha geniş tedbirler almaya başlamıştır. Bu da, kendi güvenliklerinden endişe eden daha fazla sayıda devletin, kimyasal ve biyolojik silah edinme çabalarına neden olmuştur.

Kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili her iki Sözleşmeye de taraf olan ABD, kendi ulusal mevzuatında yaptığı yasal boşluklarla, Sözleşmelerin hükümlerini istediği yönde uygulamaktadır. Bu durum, silahların kontrolü ve silahsızlanma rejimlerinin güvenilirliğinin azalmasına neden olurken, aynı zamanda, Sözleşmelere taraf olan diğer devletlerin de benzer uygulamalarla, Sözleşmelerin yükümlülüklerini yerine getirmeme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. ABD bir taraftan "önleyici savaş" doktrini ile kendisine yönelik kullanılacağını iddia ettiği kimyasal ve biyolojik silah tehdidini ortadan kaldırmaya çalışırken, diğer taraftan da bu Sözleşmelerin uygulanmasında çıkardığı zorluklar ve engellerle, kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasının

önlenmesi rejimlerine zarar vermektedir. Ayrıca ABD'nin bu politikaları, ABD'ye karşı güvenliklerini kitle imha silahlarına sahip olmakta gören bazı devletler için, yayılmanın devam edeceği anlamına gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kimyasal ve biyolojik silahların yasaklanmasına yönelik uluslararası sözleşmeleri incelemek ve uygulamadaki durumu değerlendirmektir. İlk bölümde, genel anlamda savaş ve savaşın niteliğinin değişmesi ve kitle imha silahlarının geliştirilmesi incelenecektir. Ayrıca kimyasal ve biyolojik savaş ile birlikte, kimyasal ve biyolojik silahların tanımları yapılarak, bunların insan yaşantısı üzerinde yarattığı tehditlere değinilecektir. Soğuk Savaş döneminde ve Soğuk Savaş sonrasında kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasındaki etkenler ile yayılmanın uluslararası politikadaki etkileri incelenecektir. İkinci bölümde, 1972 tarihli Biyolojik Silahlar Sözleşmesi ve 1993 tarihli Kimyasal Silahlar Sözleşmesi genel hükümleriyle birlikte incelenecektir. Üçüncü ve son bölümde ise, her iki Sözleşme arasında bir karşılaştırma yapılarak, Sözleşmelerin güçlü ve zayıf yönleri incelenecek ve uygulamadaki durum değerlendirilecektir. Ayrıca, ABD'nin kimyasal ve biyolojik silahlara ilişkin politikası incelenerek, bu politikanın Sözleşmelerin uygulanmasında yarattığı engeller ve zorluklara değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM: SAVAŞ, SİLAHLAR VE ULUSLARARASI POLİTİKA

1.1. Savaşın Ortaya Çıkışı Ve Silah Teknolojisindeki Değişimin Savaşa Etkisi

İnsanlık tarihi boyunca varlığını sürdüren savaş olgusu, devletler arasındaki ilişkilerde önemli rol oynamış, silahlanma yarışını hızlandırmış ve birçok toplumsal ve ekonomik gelişimi etkilemiştir. Savaş ve silahlanma ilişkisi birbirini etkileyerek devam etmiştir. Teknolojik gelişme silahların niteliklerinde ve çeşitliliğinde değişimler meydana getirmiş, dolayısıyla savaşın yıkıcılık gücü de artmaya başlamıştır. Askeri teknoloji, tarih boyunca savaşların şeklini değiştiren en önemli etmen olmuştur.

Savaş olgusu, M.Ö. 4000'lerde hızlı ve verimli bir tarım gücünün elde edilmesi sonucunda kent toplumlarının oluşmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Tarımdaki ilerlemenin bir sonucu olarak, geniş nüfusları besleyebilecek yeterli kaynaklar üretilmiş ve yeni ekonomik temele dayanan sistem, sosyal yapılarda değişime neden olmuştur. Toplumsal ve kültürel gelişmenin bir mekanizması olarak savaş, sosyal düzenin devamı için bir zorunluluk haline gelmiştir.

Savaşın araçları olan silahlar da savaşın ortaya çıkışından beri geliştirilmeye başlanmıştır. M.Ö. 4000 dolaylarında Mısır ve Mezopotamya'da ortaya çıkan kent toplumlarında silah olarak taş araçlar kullanılmış, ancak izleyen 500 yıl içinde bronzun bulunmasıyla birlikte savaşta bir devrim olmuştur. Bronz, birçok yeni silahın yapımında kullanılmış, bu da gelişmiş ordular kurulması ve savaşın ölçeğinde artma olması ile sonuçlanmıştır.⁷

⁷ Richard A. GABRIEL and Karen S. METZ, *A Short History of War*, (Ed. by Harry ALMOND and James A. BURGER, *The History and Future of Warfare*), Kluwer Law International, The Hague, 1999, s. 4.

M.Ö. 2000'lerde tunç silahlar savaş teknolojisine girmiş ve tunç silahlarla donanmış göçebe toplulukları, M.Ö. 1700'lere kadar sürecek olan bir saldırıya geçmiştir. Yaya askerler karşısında tunç savaş arabaları önemli bir üstünlük kazanmış ve toplumun yapısında büyük değişikliklere yol açmıştır.²

M.Ö. 1200-1100 yıllarında ise demir silahlar yayılmaya başlamıştır ve demir silahlarla donanmış göçebe topluluklarının, Orta Doğudaki yerleşik topluluklara yeni bir akınıyla sonuçlanmıştır. Demir silahların tunç silahlara göre daha ucuz olması, göçebe topluluklarla savaş arabalı küçük orduları olan uygar toplumlar arasındaki güç dengesini, göçebe topluluklardan yana değiştirmiştir. Demir silahlı akınlarla, Medler ve Persler İran'a, Filistinliler Filistin'e, Frigyalılar Ege'ye girmişlerdir. Demir silahlı savaş teknolojisi, tunç silahlı savaş teknolojisi karşısında üstünlük kazanmıştır.³ Demir Çağında, savaşın görünüşü hemen hemen modern ölçeğe doğru gelişmiş, daha yüksek oranda kayıplarla sonuçlanacak büyük savaşlara doğru adımlar atılmaya başlamıştır.⁴

Savaş alanında süvari birliklerinin kullanılmaya başlanması da, savaş arabalarının yaptığı etkiye benzer bir etki yapmıştır. Elllerinde yaylarıyla at sırtına binen tüm göçebe topluluklar vurucu bir güce sahip olmuştur. Kimmerler ve İskitler, Ortadoğu'ya geniş çaplı akınlar başlatmış ve bu yeni güçten yararlanmışlardır. Sonuçta süvari birlikleriyle yapılan bu akınlar, Asur devletinin yıkılmasına neden olmuştur.⁵

On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda ise, ateşli silahların savaşlarda kullanılması askeri bir devrim olarak nitelenmektedir.⁶ Barutun bulunması savaşların yapısını değiştirmiş ve 15. yüzyılda top teknolojisinin gelişmesiyle

² Alaaddin ŞENEL, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995, s. 48.

³ Alaaddin ŞENEL, *a.g.e.*, s. 49.

⁴ Gordon R. SULLIVAN and James M. DUBİK, *Land Warfare In The 21st Century*, (Ed. by Harry Almond Jr. and James A. Burger, *The History and Future of Warfare*), Kluwer Law International, The Hague, 1999, s. 22.

⁵ William McNEILL, *Dünya Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 94.

⁶ Hasan KÖNİ, *Astropolitik ve Strateji*, Stratejik Analiz, Eylül 2003, s. 49-50.

de barut, kuşatma savaşlarında, etkisini göstermiştir.⁷ Topun kullanılması, yüzyıllarca her türlü saldırıya başarıyla karşı koyan Avrupa'daki kalelerin yıkılmasına neden olmuş ve diğer unsurlarla birlikte, Ortaçağın başarılı kurumları olan feodalizmin, şövalyeliğin ve Rönesans kent-devletlerinin sonunu vurgulamıştır. Sonuçta, yeni siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devlet ortaya çıkmıştır.⁸ Ayrıca, barutla birlikte ateşli silahların kullanılması, özellikle Avrupa'da, orduların büyümesine ve askeri harcamaların sürekli artmasına yol açmıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru, çeliğin bileşiminin geliştirilmesiyle silah teknolojisi yeniden hız kazanmaya başlamıştır. Seri bir biçimde ateş eden makineli tüfek ve uzun menzilli topların bulunması, devletlerin birbirlerine verebilecekleri zararı büyük ölçüde artırmıştır. Demiryollarının sağladığı hız olanaklarının artması ve telsiz telefonun bulunması gibi etkenlerle de, bir ordunun belirli bir yeri işgali kolaylaşmış ve hızlanmıştır. Askeri alandaki bu gelişmeler, hem I. Dünya Savaşı'nın çıkmasında, hem de savaşların kitle savaşı niteliği almasında ve yıkıcılığında son derece etkili olmuştur.⁹

XX. yüzyıla gelindiğinde ise, teknolojinin gelişmesi askeri teknolojiye de yansımış ve savaşların yıkıcılığının artması ile sonuçlanmıştır. Bu yüzyılda meydana gelen I. ve II. Dünya Savaşlarında, tahrip gücü yüksek yeni silahların kullanılmaya başlanması ile, savaşlar topyekün nitelik kazanmıştır. Uzun menzilli toplar, tanklar ve uçakların yanı sıra, II. Dünya Savaşı sırasında ABD tarafından nükleer silahların kullanılması, savaşların o zamana kadar var olan terminolojisini değiştirmiştir. Nükleer silahların kullanıldığı ilk ve son örnek Japonya olmuştur. Ancak daha sonra nükleer silahların kullanılmayacak silahlar olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁰

⁷ John KEEGAN, *Savaş Sanatı Tarihi*, Sabah Yayınları, Ankara, 1995, s. 244.

⁸ Oral SANDER, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 69-70.

⁹ Oral SANDER, *a.g.e.*, s. 176.

¹⁰ Faruk SÖNMEZOĞLU, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 310.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, uluslararası politikanın yapısı değişmiş ve "iki kutuplu" olarak adlandırılan ve ABD ile Sovyetler Birliği'nin süper güçler olarak dünya sahnesine çıktığı bir sistem oluşmuştur.¹¹ Bu sistemde devletler güvenliklerini sağlamak için konvansiyonel silahların yanı sıra, caydırıcılık amacıyla nükleer silah geliştirme çabasına girmişlerdir. ABD'nden sonra, Sovyetler Birliği beklenildiğinden daha erken bir tarihte, 1949'da ilk nükleer denemelerini gerçekleştirmiştir. 1952'de ise İngiltere nükleer testlere başlamış, 1960 yılında Fransa, 1964 yılında Çin nükleer silahlara sahip olmuştur. 1968 yılında "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi" Anlaşması ile, ülkeler nükleer silaha sahip olan ve olmayan devletler olarak ayrılmıştır ve Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olan beş ülke, nükleer silaha sahip olan ülkeler olarak kabul edilmiştir. Ancak, bu beş ülkenin dışında birçok ülke, örtülü yollardan nükleer silah programı yürütme gayreti içinde olmuştur. Hindistan 1974 yılında ilk nükleer denemesini yapmıştır ve nükleer silah programına sahiptir. 1999 yılında ise Pakistan nükleer deneme yapmıştır. Nükleer silah programına sahip olduğu düşünülen bir başka ülke de İsrail'dir.¹² ABD kaynaklı istihbarat raporlarına göre, bugün 40-50 ülke, 5-10 yıl içinde amaçlarına ulaşabilecek şekilde bir nükleer silah programını yürütebilecek yeteneğe sahiptir.¹³

Nükleer silahların geliştirilmesinin dışında, füze teknolojisi de II. Dünya Savaşı sırasında geliştirilmeye başlanmıştır. II. Dünya Savaşından sonra süper güçlerin caydırıcılık amacı ile kullandığı füzeler, daha çok nükleer silah taşımak için gönderme araçları olarak geliştirilmiştir. "Kıtalararası balistik füze" olarak adlandırılan bu füzeler, sahip oldukları tahrip gücü nedeni ile, uluslararası politika gündeminde ön planda olmuştur.¹⁴ Daha kısa menzilli "taktik balistik füzeler" ise teknolojinin gelişmesiyle birlikte hızlı bir şekilde geliştirilmiştir. Füzelerin gelişmesi ve bunlara nükleer, kimyasal ve biyolojik

¹¹ Hasan KÖNİ, a.g.m., s. 50.

¹² Nazım ALTINTAŞ, **Nükleer Silahlanma ve Türkiye**, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı:366, Ekim 2000, s. 74.

¹³ Harald MULLER, **Neither Hype Nor Complacency: WMD Proliferation After The Cold War**, The Nonproliferation Review, Winter 1997, s. 66.

¹⁴ Nazım ALTINTAŞ, a.g.m., s. 76.

savaş başlıklarının takılması, taktik balistik füzelerin stratejik silah konumuna yükselmesini sağlamıştır.¹⁵

Günümüzde birçok ülke balistik füze edinme çabası içindedir. Bu ülkelerden bazılarının amacı, nükleer, biyolojik ve kimyasal silahları taşıyabilecek füzeleri elde etmek ve buldukları bölgede güç kazanmaya çalışmaktır.

21. yüzyılda ise uzayın silahlanması gündeme gelmiştir. Günümüzde, uzay çağı bilgileri, bir askeri zaferin kazanılmasında geline en gelişmiş noktayı temsil etmektedir.¹⁶ Uzayın askeri amaçlarla kullanılması konusundaki ilk yaklaşımlar 1960'ların ortalarında ABD'de başlamıştır. 1968 yılında General Oris B. Johnson tarafından yayımlanan bir makalede, hava ile uzayın birbirine bağlı olduğunu ve askeri gücün kaçınılmaz olarak atmosfere yayılacağını iddia etmiştir. 1980 yılında ise dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan, "Yıldız Savaşları Projesi"ni gündeme getirmiştir. Bu projenin temelinde General Johnson'ın fikirleri yatmaktadır. Amerikan askeri çevrelerinde, uzayın silahlanması değişik zamanlarda gündeme gelmiş ve "uzayda ilk silahlara sahip olmanın avantaj sağlayacağı" görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır.¹⁷

"Yıldız Savaşları Projesi" olarak bilinen proje, ABD Başkanı George Bush tarafından "Ulusal Füze Savunma Sistemi" adıyla yeniden gündeme getirilmiştir. ABD'nin Ulusal Füze Savunma Sistemi kurmasındaki amacı, "haydut ülkeler" olarak adlandırdığı ülkelere, kendisine karşı gelecek kitle imha silahları saldırısını engellemek" olarak açıklanmaktadır. ABD bu sistemi kurmak için hem kendi topraklarında hem de bazı ülkelere üsler kurmak istemektedir. ABD'nin bu projesi, uluslararası toplulukta endişe yaratmakta ve yeni bir silahlanma yarışını başlatacağı nedeni ile eleştirilmektedir. Bu arada,

¹⁵ Devrim ŞEKER, **Neden Balistik Füzeler**, Kara Kuvvetleri Dergisi, Yıl 2, Sayı:5, 2003, s. 58.

¹⁶ Hasan KÖNİ, **a.g.m.**, s. 50.

¹⁷ Hasan KÖNİ, **agm**, s. 51.

uzaya nükleer silahların yerleştirilmesini yasaklayan “Anti Balistik Füze Anlaşması”nın (ABM) 2002’de sona ermesi ve ABD’nin bu anlaşmadan çekildiğini açıklaması, uzay silahlanması konusundaki tartışmaları hızlandırmıştır.¹⁸

Günümüzde, devletler konvansiyonel silahların yanı sıra kitle imha silahlarını geliştirmeye devam etmektedir. Kimyasal ve biyolojik silahlar Soğuk Savaş döneminde genellikle büyük güçler tarafından elde edilirken, bugün az gelişmiş ülkeler tarafından elde edilmeye çalışılmaktadır.

1.2. Kimyasal ve Biyolojik Silahlarla İlgili Tanımlar

1.2.1. Biyolojik Silahlar ve Biyolojik Savaş

Biyolojik silahların resmi bir tanımı Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılmıştır. Örgütün, kimyasal ve biyolojik silahların etkilerine ilişkin 1970’deki raporunda, biyolojik silahlar, “hedef organizma üzerinde, hastalık yapıcı mikroorganizmalar ve bu tür varlıklar yoluyla etkili olan, virüsler, bakteriler ve toksinler” olarak tanımlanmıştır. Bu tür silahlar, insanlar, hayvanlar ve bitkilere zarar vermek amacıyla kullanılabilir.¹⁹ Bu tanım genellikle biyolojik olarak oluşan toksin ve zehirleri de kapsamaktadır. Yani biyolojik silahlar, hem canlı mikroorganizmaları (bakteriler, virüsler ve mantarlar) hem de mikroorganizmalar, bitkiler veya hayvanlarca üretilen toksinleri (kimyasal maddeleri) içermektedir. Bu ajanların bir kısmı yüksek derecede öldürücüdür ve kendilerini kopyalattıran yapıları ile bulaşıcı hale gelmektedir.²⁰

¹⁸ Hasan KÖNİ, a.g.m., s. 51.

¹⁹ **Health Aspects of Biological and Chemical Weapons**, World Health Organization Report, Geneva, 1970, s.6.

²⁰ Ahmet CURAL, **İnsanlığın Yeni Kabusu: Biyoterörizm**, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Temmuz 2002, Sayı: 373, s. 107.

Biyolojik savaş, "saldırı amacıyla kasıtlı olarak meydana getirilmiş hastalık yapıcı mikroorganizmalar aracılığıyla insanların, hayvanların ve bitkilerin sağlığını riske atmak" olarak tanımlanmaktadır.²¹

Biyolojik silah olarak kullanılabilir ajanlar, *antraks*, *tularemi* ve *veba* gibi geleneksel biyolojik savaş ajanlarından, *bioregulatorler* ve *toksinler* ile genetik olarak manipüle edilmiş mikroorganizmalara kadar uzanan geniş bir yelpazede sıralanmaktadır.²²

Dünya Sağlık Örgütü'nün raporuna göre, 29 değişik mikroorganizma (15 virüs, 11 bakteri, 2 parazit ve 1 mantar) biyolojik silah olarak kullanılma özelliğine sahiptir. Biyolojik silah olarak değerlendirilen bu mikroorganizmalar arasında en büyük tehdit olarak *antraks* (*şarbon*), *smallpox* (*çiçek*), *veba* ve *botulinum* gibi mikroorganizmalar vardır.²³

Biyolojik silahlar, başlangıçta etkiledikleri alanlardan çok daha uzaklara yayılarak *epidemi*lere (salgın hastalıklara) neden olurlar. Biyolojik ajanların kendi kendilerini çoğaltma yeteneklerinin olması, en azından teorik olarak etki sürelerinin sınırsızlığı anlamına gelmektedir. Yine de bazı biyolojik silahlar için, uygulamada bu durum hakkında tereddüt yaratan durumlar vardır; bazı biyolojik ajanlar, kısa yaşam süresine sahiptir, bazıları da tıpkı *antraks* gibi yıllarca yaşarlar.²⁴ Biyolojik silahlar, etkilerinin bir yerle veya küçük bir hedefle sınırlı olmaması ve tüm doğal sistemi bozarak insanların dışındaki

²¹ Graham PEARSON, **The Prohibition of Biological Weapons - Current Activities and Future Prospects**, International Review of the Red Cross No 318, s. 270.

²² Graham, S. PEARSON, **Biological Weapons: Their Nature And Arms Control**, (Ed. Efraim, KARSH, S. Martin, NAVIAS, Philip, SABİN, Non-Conventional-Weapons Proliferation in the Middle East, Tacking the Spread of Nuclear, Chemical and Biological Capabilities), Clarendon Press, Oxford, 1993, s. 100-101.

²³ Ahmet CURAL, **a.g.m.**, s. 102.

²⁴ Valerie ADAMS, **Chemical Warfare, Chemical Disarmament: Beyond Gethsemane**, Macmillan Press, Hong Kong, 1989, s. 5-6.

canlıları da etkilemesi nedeniyle, askeri anlamda stratejik olarak değerlendirilmektedir.²⁵

Biyolojik silah olarak kullanılacak ajanlar, hastalık oluşturmak ya da insanda toksik etki meydana getirmek için gerekli olan miktarlar ve etki mekanizması (etkisiz hale getirebilme veya öldürme etkisi) açısından farklılıklar göstermektedir. Etkinin başlama süresi toksinler için 12 saat veya daha fazla, mikroorganizmalar için ise birkaç gün veya daha fazladır, çünkü mikroorganizmaların hedef bireyde hastalık oluşturmaları için çoğalmaları gerekmektedir. Belirtilerin geç ortaya çıkışı biyolojik ve kimyasal silah arasındaki önemli farklardan biridir.²⁶

Diğer silahların birçoğundan farklı olarak, biyolojik silahlar açıkça veya gizli bir şekilde kullanılabilir. Açık bir kullanım durumunda, askeri bir hedefi, yüksek derecede bulaşıcı biyolojik ajanlarla etkileyerek, hedeflerde ölüme veya güçsüzlük hissine neden olabilir. Biyolojik silahlar, savaşlarda veya çatışmalarda birinci vuruş amacıyla kullanılabilir. Konvansiyonel silahlarla yapılan saldırılara göre bunu izlemek ve ortaya çıkarmak çok zordur.

Biyolojik silah kullanımı senaryolarının en ciddi, bilinmeyen bir nedenden meydana gelen saldırıdır. Bir patlama veya biyolojik silahın bırakıldığına ilişkin bir kanıt olmadan, bir hastalık salgını yayılabilir.²⁷ Biyolojik silahların gizli bir şekilde kullanılması da saldırıyı izleyebilmeyi veya kullanıcıyı teşhis etmeyi zorlaştırmaktadır. Örneğin, bir kişi, küçük bir özel uçak kullanarak, biyolojik silahları sprey ya da toz olarak, kalabalık bir şehir üzerine bırakabilir.

Gizli bir biyolojik saldırının etkileri doğal bir yıkıma neden olabilir. Örneğin, öldürücü bir *grip virüsü* kasıtlı olarak bir düşmana yayılabilir ve bu, bir saldırı

²⁵ İsmail IŞIK, *NBC Tehdidinin Yeni Yüzü ve Türkiye*, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı 371, 2002, s. 95.

²⁶ Graham PEARSON, *Biological Weapons...*, a.g.m., s. 101-102.

²⁷ Tara O'TOOLE, Donald HENDERSON, *A Clearly Present Danger, Controlling the Threat of Bioterrorism*, Harvard International Review.

olarak algılanmayabilir, çünkü *grip* salgınları ender değildir. Varsayımsal olarak, bir devlet isterse, belirli bir bölgedeki halkına karşı, soykırım amacıyla doğal görünen bir hastalık salgını yaratabilir. Örneğin, Irak hükümeti tarafından, etnik bir azınlık olan Iraklı Kürtlere karşı, kasıtlı olarak tifo salgınına neden olduğu yönünde iddialar ortaya atılmıştır.

Gizli biyolojik silah saldırısının başka bir özelliği, yavaş yavaş ortaya çıkabilmesidir. Örneğin zarar vermek isteyen bir saldırgan kişi ya da devlet, hedef devletteki çiftlik hayvanları arasında bulaşıcı hastalıkların yayılmasına neden olabilir ki, bunun halk ve ekonomi üzerindeki etkileri de, haftalar veya aylar boyunca sezilmeyebilir.²⁸

Korku veren başka bir senaryo ise, *AIDS* gibi bir hastalık salgınının *grip* kadar kolay yayılması, fakat yıllar boyunca tedavi yöntemlerinin geliştirilememesidir. Salgın hastalıklar, doğal olarak ya da kasıtlı olarak ortaya çıkarılınsın, bunun sonucunda dünyanın her yerindeki insanlar için ciddi tehditlerdir.²⁹

Kimyasal ajanlardan farklı olarak, biyolojik ajanlar yaşayan ve çoğalabilen organizmalardır. Bu nedenle bir biyolojik silah programında, biyolojik silah ajanlarının geniş miktarda üretilmesi ve saklanması gerekli değildir. Medikal uygulamalar için kullanılan biyolojik ajanların küçük bir miktarı, birkaç gün içinde askeri amaç için anlamlı miktarda büyütülebilir.³⁰

Askeri değerlendirmelere göre, herhangi bir savaş tipinin kullanılması ya da kullanımının tasarlanması, var olan avantaj ve dezavantajlarına bağlıdır. Biyolojik savaş için, avantajlar arasında aşırı etkili olması sonucu küçük miktarlarının yeterli olması; salgın hastalık yaratacak bir biyolojik ajan

²⁸ Kathleen C. BAILEY, *Doomsday Weapons in the Hands of Many, The Arms Control Challenge of the '90s*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 1991, s. 82-84.

²⁹ Tara O'TOOLE, Donald HENDERSON, *a.g.m.*

³⁰ Oliver THRANERT, *Enchanging the Biological Weapons Convention*, (Ed. Oliver, Thranert, *Enchanging the Biological Weapons Convention*), Verlag J.H.W., Bonn:, 1996, s. 10.

seçilmişse, önceden belirti vermemesi; yan etkilerin olmaması; kendi birliklerine zarar vermemesi yer almaktadır. Biyolojik savaşın dezavantajları arasında ise, biyolojik ajanların atmosferde etkinliklerinin sınırlanması; uygunsuz hava koşullarının devam etmesi durumunda etkinliğinin azalması; biyolojik ajanları bulundurma zorlukları ve tehlikeleri ve daha önce bir savaşta kullanımına dair bir kanıt olmadığı için etkinliğinin belirsiz olması bulunmaktadır.³¹

Biyolojik savaşın muhtemel etkilerine, Birleşmiş Milletlerin (BM) 1969'daki bir raporunda açıkça değinilmiştir. Saatte 750 kilometre hızla giden bir uçak, biyolojik ajanları bırakarak, bunları çok büyük bir alana yayabilir. Biyolojik ajanların havada bu şekilde salınması, güneş ışığı ve atmosferde bozulmalarına, seçilen ajana bağlı olarak da ajanın etkinliğinin azalmasına neden olur. Ancak çoğu durumda aynı koşullar altında bırakılacak bir kimyasal ajana göre çok daha büyük bir alanı etkileyebilir ve rüzgarla daha uzaklara ulaşabilir.³² Rapora göre; suni olarak *veba*, *kolera*, *şarbon* ve diğer ağır hastalıklara sebep olan bakteri, virüs ve mantar gibi çok biyolojik ajanın kullanımı, insanları, hayvanları ve tarım ürünlerini etkileyebilir. Rapor, bazı biyolojik silahların, kimyasal, hatta nükleer silahlardan daha tehlikeli olduklarını göstermektedir. Bir bombardıman uçağından atılan nükleer silah 30 km² ye kadar tahribat yapabilirken, kimyasal silah bunun iki katı, biyolojik silah ise 100 km² ye kadar bir alanı etkileyebilir. Biyolojik ajanlar en az insan ve malzeme kullanımı ile geniş alanlara etki edebilme kapasitesine sahiptir ve ajanın çok küçük bir miktarı bile hastalık insan vücudunda gelişmesi için yeterlidir.³³

Biyolojik savaşın etkisine ilişkin bir başka tahmin çalışması ise, Dünya Sağlık Örgütü'nün 1970 tarihli raporunda yer almıştır. Raporda, 50 kilogramlık solunabilen çeşitli biyolojik ajanların 500,000 insanın yaşadığı bir

³¹ Graham PEARSON, *Biological Weapons...*, a.g.m., s.110.

³² Graham PEARSON, *Biological Weapons...*, a.g.m., s. 110.

³³ Valentine ROMANOV, *The Humanitarian Dimension of the Convention on "silent weapons"* International Review of the Red Cross no 318, s. 284.

bölgede kullanılmasının tahmini etkileri değerlendirilmiştir. Oluşturulan hastalık ölçüsü, hem biyolojik ajanların yayılmasındaki beceriye hem de bulaşıcılık kapasitelerine bağlıdır. Bu çalışmada belirlenen en etkili biyolojik silah 95,000 tahmini ölüm oranıyla “*antraks*”tır. Buna karşılık, *Yarık Vadi Humması (Rift Valley Fever)* sadece 400, *Bruselloz* da 500 tahmini ölüm oranına sahip olmuştur. Üretimlerindeki kolaylık, bulaşıcılık oranları ve ölümcüllük oranlarına bakıldığında hem *antraks* hem de *çiçek hastalığı* ciddi bir saldırıda seçilmesi en muhtemel biyolojik ajanlar olarak görünmektedir.³⁴

Biyolojik savaşla ilgili tehdiye ilişkin başka bir değerlendirme, ABD Ulusal Güvenlik Komisyonu’nun bir raporu tarafından yapılmıştır. Rapora göre, biyolojik savaş, ABD’nin gelecek yüzyılda karşılaşılabileceği en büyük tehdittir. ABD Teknoloji Değerlendirme Ofisi de 1993’te yayınladığı bir raporda, 100 gram *antraksın*, büyük bir Amerikan şehrine, örneğin Washington’a bırakılması durumunda, hava koşullarına ve diğer değişkenlere bağlı olarak değişiklik gösteren, 130.000 ile üç milyon arasında ölüme neden olabileceğini açıklamıştır.³⁵

İnsanların, hayvanların ve bitkilerin hastalığa karşı olan duyarlılıkları ile ilgili bilinç giderek artmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’nün Eylül 1994’te Hindistan’daki veba salgınına ait yayınladığı rapor, eğer dünya çapında dikkat gösterilmezse, bir hastalığın yayılmasının nasıl büyük boyutlara ulaşabileceğini göstermiştir. Dünya Sağlık Örgütü’nden bir ekip, 1994 Ekim’inde Hindistan’ı ziyaret etmiş ve Bombay’dan sonra ülkenin iç kısımlarındaki bir kasabada *hiyarcıklı veba* salgınının ortaya çıktığını ve bunu Bombay’ın 250 km kuzeyindeki bir başka şehirde ortaya çıkan *pnömonik veba* salgınının izlediğini rapor etmiştir.³⁶

³⁴ Kathleen A. DELANEY, **Impact of the Threat of Biological and Chemical Terrorism on Public Safety –Net Hospitals**, The International Lawyer, Spring 2002, Vol. 36, Number 1, s. 24.

³⁵ Tara O’TOOLE and Donald HENDERSON, **a.g.m.**

³⁶ Graham PEARSON, **The Prohibition of...**, **a.g.m.**, s. 272.

1.2.2. Kimyasal Silahlar ve Kimyasal Savaş

Kimyasal silahlar, “yaşam süreci üzerinde, kimyasal etki yoluyla ve zehirli etkileri nedeniyle ölüme, geçici ya da kalıcı zarara neden olabilen kimyasal maddeler” olarak tanımlanmaktadır.³⁷ Kimyasal savaş ise, kimyasal maddelerden oluşturulmuş silahların, savaşta bir düşmana karşı kullanımınıdır.

Kimyasal silah olarak kullanılan ajanlar, esas etkilerini, kimyasal bir maddeden oluşturulmuş *toksik* bir kimyasal ajanın yayılması ile göstermektedir. Direkt olarak ölüm ya da yaralanmaya yol açmak amacıyla ya da savunma amaçlı olarak bir arazinin düşmanın eline geçmemesi için *kontamine* edilmesi (kimyasal madde ile kirletilmesi) veya düşmanı kendisini savunmak zorunda bırakarak operasyonel etkinliğini azaltmak amacıyla kullanılabilirler.³⁸

Birleşmiş Milletlerin (BM), 1969 yılında kimyasal ve biyolojik savaş problemi üzerine yayınladığı raporda, kimyasal silahlar “gaz, sıvı ya da katı olup olmadığına bakılmaksızın, kullanıldığı zaman, insanlar, hayvanlar ya da bitkiler üzerinde direkt zehirli etkileri olan maddeler” olarak tanımlanmıştır. Raporda, kimyasal ve biyolojik silahların etkilerinin sadece alan ve zamanla sınırlı olmayacağını ve insanlar ve doğa için ciddi ve geri dönüşü olmayan sorunlara yol açabileceği belirtilmiştir. Ayrıca, bu silahların, sadece hedef ülkeyi değil, saldırıda bulunan ülkeyi de kapsadığı raporda yer almıştır.³⁹

Kimyasal silah olarak kullanılacak kimyasal ajanlar, çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Örneğin, Dünya Sağlık Örgütü, 1970 tarihli raporunda beş kategoride 17 kimyasal silah bulunduğunu belirtmiş ve kategorileri şöyle sıralamıştır:

³⁷ Public Health Response to Biological and Chemical Weapons, a.g.e., s. 6.

³⁸ Valerie ADAMS , a.g.e., s. 5.

³⁹ Joseph GOLDBLAT and Thomas BERNAUER, **The Third Review of the Biological Weapons Convention: Issues and Proposals**, United Nations, New York, 1991, s. 1.

- 1) Göz yaşartıcı gaz ve *adamsite* ya da *larmine* gibi yaralayıcı gazlar.
- 2) Şok etkisi yaratan gazlar (*phosgene* ve *chloropicrine*)
- 3) Kan gazları (*hidrojen siyanid*)
- 4) Deride kabarcık yaratan gazlar (*hardal, eter*)
- 5) Nörotoksik gazlar (*tabun, sarin, soman*)⁴⁰

Sınıflandırmanın, tarihsel süreçteki geliştirilme sırasına göre, kimyasal ajanları “kuşaklar” adı altında birleştiren bir başka formu bulunmaktadır. Örneğin I. Dünya Savaşı sırasında kullanılan kimyasal ajanlar “birinci kuşak” olarak adlandırılırken; sinir gazları “ikinci kuşak” ajanlardır. II.Dünya Savaşı’ndan bu yana ortaya çıkan ajanlar – daha çok biyolojik ajanlar ve psikokimyasallarla ilgili- “üçüncü kuşak” ve şu an geliştirilme aşamasında olanlar da “dördüncü kuşak” olarak tanımlanmaktadır.⁴¹

Biyolojik silahlardan farklı olarak, kimyasal silahların askeri önemi büyüktür. Bir kimyasal stokuna sahip olmak, göreceli olarak, güçlü bir askeri kaabiliyeti gösterebilir. Örneğin bir sinir gazı olan VX’in 500 tonluk miktarı, 1250 kilometrelik bir alanı etkili bir şekilde zehirlemek için yeterlidir. Kimyasal ajanın yoğunluğu, kimyasal koruma teçhizatı kullanmayan bir kişi için, yüksek derecede öldürücü olabilmektedir. Büyük bir kente yapılan kimyasal saldırıda, korunmasız bin kişiden yüz tanesi ölebilir. Kimyasal silaha karşı koruyucu elbise kullanan askeri personel ise, kimyasal ajanın etkilerinden daha az etkilenmektedir.⁴²

Kimyasal ajanlar, konteynerlarda, benzin fiçilerinde, hareketli demiryolu araçlarında veya benzeri yerlerde depolanabilmektedir. Bunu araştırmak ya da gizli üretim tesislerini ortaya çıkarmak son derece zordur. Bu yüzden,

⁴⁰ **Public Health Response to Biological and Chemical Weapons**, World Health Organization Report, Geneva, 2003, s. 25.

⁴¹ Josef GOLDBLAT and Thomas BERNAUER, **a.g.m.**, s. 3.

⁴² Victor A. UTGOFF, **The Biotechnology Revolution and Its Potential Military Implications**, (Ed. by Brad Roberts, Biological Weapons), s. 30.

herhangi bir ülkedeki 100 ton kimyasal silah ajanını bulmak, hemen hemen imkansız olabilir.⁴³

Sürekli yeni kimyasal maddeler geliştirilmektedir. Amerikan Kimyasal Abstreler Servisi tarafından, 1957'den beri kaydedilen on milyon yeni kimyasal madde olmuştur.⁴⁴ 1970'lerden beri kimya bilimindeki gelişmeler ise zehirleyici etkisi daha yüksek kimyasal maddelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öldürücülük düzeyi en yüksek kimyasal maddeler olan VX ya da VR'den daha güçlü sinir gazları olduğu söylentisi çıkmıştır. Fakat kimyasal silahlardaki en önemli gelişme, "çift kimyasal silah" (*binary munition*) olarak anılan kimyasal silahların üretilmesidir.⁴⁵ 1980'lere kadar kimyasal savaş ajanları kimyasal fabrikalarda üretilmiştir. Bunlar genelde bir ton kapasiteye sahip konteynerlarda ya da doldurulmuş cephanelerde depolanmış ve cephane olarak savaş alanına taşınmıştır. Bu yöntemle, yüksek derecede zehirli maddelerin taşınması ve depolanmasında, konteynerların sızıntı yapması gibi nedenlerle, güvenli bir şekilde taşınmasını engellemiştir. Bu problemler, "çift kimyasal silah"ların bulunması ile çözülmüştür. Daha az zehirli hammaddelerden iki tanesi, ayrı konteynerlarda taşınarak savaş başlığının içinde karıştırılmış ve bu şekilde hedefe gönderilmeye başlanmıştır.⁴⁶

1.3. Kimyasal ve Biyolojik Savaşın Tarihçesi

1.3.1. Kimyasal Savaşın Tarihçesi

Kimyasal savaş yirminci yüzyılın en korkunç askeri gelişmesi olarak değerlendirilmektedir. Kimyasal savaş genellikle I. Dünya Savaşındaki kullanımı ile anılmaktadır ancak, çok daha eskiye dayanan bir olgudur. Eski

⁴³ Kathleen C. BAILEY, a.g.e., s. 55.

⁴⁴ Kathleen C. BAILEY, a.g.e., s. 57.

⁴⁵ Health Aspects of Biological and Chemical Weapons, a.g.e., s.1.

⁴⁶ Ian R. KENYON, *Chemical Weapons in the Twentieth Century Their Use and Their Control*, The CBW Conventions Bulletin, Issue No: 48, June 2000, s.1.

dönemlerdeki savaşlarda sınırlardaki saldırıları püskürtmek amacıyla biber gazları kullanılmış, savaş alanlarında da, yakıcı kükürtün dumanı ve zararlı dumanlardan yararlanılmıştır. Düşmanın içme suyunun zehirlenmesi ile ilgili örnekler de vardır. M.Ö. 600 dolaylarında Atinalılar, Pleistos'ta düşmanın suyunu zehirlemiştir. Bununla birlikte, 19. yüzyılın sonunda, modern kimya endüstrisinin gelişmesiyle, büyük miktarda zehirli kimyasal madde savaşlarda geniş ölçekte kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁷ I. Dünya Savaşı sırasında kimyasal silahlar, hem merkezi hem de müttefik kuvvetler tarafından kullanılmış ve 1915 ve 1918 yılları arasında çok sayıda kayıp verilmiştir.⁴⁸

1935 ve 1936'da Habeşistan'ı işgal eden İtalyanlar Habeşistan askerlerine karşı kimyasal silahlar kullanmıştır. Milletler Cemiyeti, bu durumu araştırmak için bir Komite kurmuş, ancak araştırma sonuçsuz kalmıştır.

İki dünya savaşı arasında başka bir kimyasal silah kullanımı 1937'de Japonların Çin'e karşı saldırısı sırasında olmuştur. Çin Milletler Cemiyetine başvurarak, konunun araştırılmasını istemiş, fakat Milletler Cemiyeti'nde bu konuda yeterli çaba gösterilmemiştir.

II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya ve İngiltere kimyasal savaş için hazırlıklar yapmış, ancak savaşta kimyasal silah kullanılmamıştır.⁴⁹ Kimyasal silahların savaşta kullanılmaması, kimyasal gazın kullanımını yasaklayan 1925 tarihli Cenevre Protokolüne değil, çeşitli politik ve askeri faktörlere bağlanmıştır.⁵⁰

⁴⁷ Ian R. KENYON, **a.g.m.**, s. 2.

⁴⁸ Hilaire MCCOUBREY and Nigel D. WHITE, **International Law and Armed Conflict**, Dartmouth, England, 1992, s. 245.

⁴⁹ Hilaire MCCOUBREY and Nigel D. WHITE, **a.g.e.**, s. 246.

⁵⁰ Heiner STAUB, **Implementation of Multilateral Arms Control Agreements: Questions of Compliance Chemical Weapons**, <http://www.ciaonet.org/wps/sites/gcsp.html>, 24.6.2004.

II. Dünya Savaşından sonra ise, kimyasal silah kullanıldığına ilişkin birçok iddia olmuştur. Savaştan sonraki 50 yıl içinde pek çok çatışma olmuştur ve bu çatışmaların birçoğunda kimyasal silahların kullanıldığı iddia edilmiştir.⁵¹

Bu iddialardan birisi, 1963-1967 yılları arasında Yemen'deki iç savaş sırasında, Mısır askerlerinin öldürücü kimyasal gaz kullandığına ilişkindir. Mısır iddiaları reddetmiştir. Bağımsız kaynakların konu ile ilgili hazırladığı raporlar Birleşmiş Milletlere (BM) iletilmiş, ancak bir araştırma yapılmamıştır.

1962-1971 yılları arasında da, ABD tarafından, Vietnam işgali sırasında bitki öldürücü bir kimyasal ajan olan *herbisid*'in kullanıldığı iddia edilmiştir. Mısır'ın aksine, ABD kimyasal ajanları kullandığını reddetmemiş ve Cenevre Protokolünün bu tür iç kontrol ajanlarının kullanımını yasaklamadığını iddia etmiştir.⁵²

Kimyasal silah kullanıldığına dair bir başka iddia, 1975-1984 yılları arasında Laos ve Kamboçya'da olmuştur. ABD, Laos ve Kamboçya hükümetleri ve Sovyetler Birliği tarafından bölgedeki kabile üyelerine karşı kimyasal silah kullanıldığını iddia etmiş ve konunun araştırılması için BM'ye başvurmuştur. BM Genel Kurulu, 1980'de kabul ettiği bir kararla, Genel Sekreterden bu iddiaları araştırmasını istemiştir. Araştırma için oluşturulan uzman grubunun ülkelere girişi kabul edilmediği için bir sonuç alınamamıştır. Yine de, bu olay BM Genel Kurulunun 1982'de kimyasal silah kullanıldığına dair bir iddia olduğu zaman, BM Genel Sekreterine, uzmanların yardımıyla bu iddiayı araştırma yetkisi veren bir kararı kabul etmesini sağlamıştır.⁵³

İkinci Dünya Savaşından sonra, kimyasal silahların geniş ölçüde kullanımı ise yalnızca 1980-1988 arasındaki İran-İrak Savaşında olmuştur. Bu savaşta, Irak tarafından İran'a karşı hem *sinir ajanları* hem de *hardal gazı*

⁵¹ Ian R. KENYON, *a.g.m.*, s. 3.

⁵² Bu tarihte ABD, Cenevre Protokolü'ne taraf değildi. ABD Protokolü 1975'te onaylayarak taraf olmuştur.

⁵³ Heiner STAUB, *a.g.m.*

kullanılmıştır.⁵⁴ Irak'ın ilk saldırısından sekiz hafta sonra İran, Irak'ın kimyasal silah kullandığına dair ilk iddiayı ortaya atmış ve BM tarafından konunun araştırılmasını istemiştir. 1931'de Cenevre Protokolünü onaylayan Irak ise, İran'ın iddialarını ve bir BM araştırması düşüncesini reddetmiştir. 1984 Mart'ta BM, İran-İrak arasındaki savaşta, *hardal gazı* ve *sinir ajanlarının* kullanıldığına ilişkin bir rapor yayınlamıştır. BM raporunun yayınlanmasından sonra da, kimyasal silah kullanıldığına dair açık kanıt olmasına rağmen, Irak bunu yalanlamıştır.⁵⁵ 1985'te ve 1986'da BM uzmanları tarafından hazırlanan raporlar da kimyasal silah kullanıldığını doğrulamıştır.⁵⁶ Irak 1988'de ateşkesten sonra da kendi halkına karşı öldürücü kimyasal ajanları kullanmıştır. Irak'ın kuzeyindeki Halepçe kentinde Irak hükümetinin kimyasal silah kullanması, binlerce kişinin ölümüne neden olmuştur. Halepçe katliamının fotoğrafları, kimyasal silahların etkili bir şekilde yasaklanması için önemli bir kamuoyu desteği sağlamıştır.⁵⁷ 1925 Cenevre Protokolü'ne taraf devlet olan Irak, Eylül 1988'de Protokol şartlarına bağlılığını yineleyen bir beyanatta bulunmuştur. Irak aynı zamanda 1925 Cenevre Protokolüne taraf devletlerin, Ocak 1989'da Paris'te düzenlenen Konferansına da katılmış ve katılımcı üyelerin kimyasal ve biyolojik silahların tümüyle imhasını hedefleyen deklarasyonunu imzalamıştır.⁵⁸

1.3.2. Biyolojik Savaşın Tarihçesi

Biyolojik savaşa ilişkin iddialar da, eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Örneğin, M.Ö. 190 yılında Hannibal düşman gemilerinin içine zehirli yılanları atarak bir deniz savaşını kazanmıştır. 1343'te de Kaffa'da Tatarlar tarafından hastalık yaymak için veba kurbanları şehir duvarlarından fırlatılmıştır.⁵⁹

⁵⁴ Ian R. KENYON, *a.g.m.*, s. 4.

⁵⁵ Ian R. KENYON, *a.g.m.*, s. 5.

⁵⁶ Heiner STAUB, *a.g.m.*

⁵⁷ Ian R. KENYON, *a.g.m.*, s. 3.

⁵⁸ Dieter FLECK, *Developments of the Law of Arms Control as a Result of the Iraq-Kuwait Conflict*, European Journal of International Law, 2002, Volume 13, No 1, s. 107.

⁵⁹ Ingrid Detter DE LUPIS, *The Law of War*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, s. 211.

Biyolojik ajanlar, XVIII. yüzyılda da ABD'de kullanılmıştır. 1754 ve 1767 yıllarında Fransızlar ile ABD yerlileri arasındaki savaşlar sırasında, İngilizler tarafından, çiçek virüsü ile bulaştırılmış battaniyeler kızıl derililere verilerek, çiçek salgını oluşturulmuş ve yerlilerin büyük bir bölümü bu yolla yok edilmiştir.⁶⁰ Ayrıca, Avrupalılar yerli Amerikan halkına, hastalık bulaştırılmış kapları vererek ya da satarak onlar arasında hastalık yaymaya çalışmıştır. Birçok devlet, kolonileştirme sürecinde bu tür silahları kullanmıştır. Kolonilerin kuruluşundan sonra da, başkaldıran halka karşı biyolojik silah kullanımı yaygın hale gelmiştir.⁶¹

19. yüzyılda, Napolyon, İtalya seferinde, Manchua şehrinde oturanları *bataklık ateşi virüsü*'nü kullanarak, kuşatma girişiminde bulunmuştur.

I. Dünya Savaşı sırasında da, Almanya tarafından biyolojik silah kullanma girişimleri olmuştur. Müttefik ülkelerin, askeri malzeme ulaştırmasında at ve katırlara olan bağımlılığı Almanlar tarafından belirlenmiş ve bu hayvanlara *glanders* virüsü bulaştırılmıştır. Bu dönem içerisinde Almanların, ABD'nin Maryland eyaletinde özel bir laboratuvar kurarak *antrax* ile *glanders* organizması ürettikleri ortaya çıkmıştır. Bunları ABD'den müttefik kuvvetlerine gönderilecek 3000 kadar ata ve büyükbaş hayvana enjekte ederek, yüzlerce askeri personelin etkilenmesine yol açmışlardır.⁶²

II. Dünya Savaşı sırasında her büyük savaşçı taraf, bir biyolojik silah programına sahipti. İngiltere, Kanada ve ABD'nin geniş programlara sahip olduğu biliniyordu, çünkü bunlar hakkında belgeler vardı. Ayrıca, Almanya, Japonya ve Sovyetler Birliği de, belgelenmemiş olsa da biyolojik silah programlarına sahip oldukları biliniyordu.⁶³

⁶⁰ Ahmet CURAL, *a.g.m.*, s. 103.

⁶¹ Ingrid Detter DE LUPIS, *a.g.e.*, s. 211.

⁶² Ahmet CURAL, *a.g.m.*, s. 103.

⁶³ W. Seth CARUS, *The Proliferation of Chemical Weapons Without a Convention*, (Ed. By Brad Roberts, Chemical Disarmament and US Security), Westview Press, Boulder, San Fransisco, Oxford, 1992, s. 19.

II. Dünya Savaşı sırasında Japonların, savaş esirleri üzerinde çeşitli biyolojik savaş ajanlarını kullandıkları ve etkilerini değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır.⁶⁴ Japon ordusunun, Uzak Doğunun çeşitli yerlerinde 16 değişik biyolojik ajanı, farklı yöntemler kullanarak yaydığı ve Çin'in Mançurya bölgesinde Çinli esirler üzerinde *antraks*, *veba*, *çiçek*, *tularemi*, *kolera*, ve *tetanos* gibi bulaşıcı hastalıkları deneyip, 10.000 civarında ölüme neden olduğu belirtilmektedir.⁶⁵

Yine II. Dünya Savaşı sırasında, Rus kuvvetlerinin, Stalingrad Muharebesinde Alman ordusunu durdurabilmek amacıyla *tularemi* virüsü kullandığı, ancak rüzgarın aniden yön değiştirmesi nedeniyle bu saldırıdan, daha çok Rus askerlerinin zarar gördüğü ortaya çıkmıştır.⁶⁶ İngilizler de, II. Dünya Savaşı sırasında Gruinard Adası'nda *antraks* ile deneyler yürütmüş ve sonucunda ada, yerleşime kapatılacak kadar kirlenmiştir.⁶⁷ Adanın *dekontamine* edilmesine 1979 yılında başlanmış ve ada 280 ton *formaldehit* kullanıldıktan sonra ancak 1987 yılında temizlenebilmiş ve yerleşime açılmıştır.⁶⁸

1951 ve 1952'de ise Kuzey Kore, Çin ve Sovyetler Birliği, Kore ve Çin'de ABD kuvvetleri tarafından biyolojik silahlar kullanıldığını iddia etmiştir. ABD bu suçlamaları reddetmiştir. 1951 ve 1952'de BM'de bu konu ile ilgili büyük tartışmalar olmuş, ancak konu ile ilgili bağımsız bir araştırma yapılmamıştır. Bununla birlikte, daha sonra ortaya çıkan Sovyet belgeleri, suçlamaların asılsız olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte suçlayan ülkeler iddialarını geri almamış, fakat resmi bir önerge de vermemiştir.⁶⁹

⁶⁴ Graham PEARSON, *Biological Weapons...*, a.g.m., s. 105.

⁶⁵ Ahmet CURAL, a.g.m., s. 103.

⁶⁶ Ahmet CURAL, a.g.m., s. 103.

⁶⁷ Hillary MCCOURBEY and Nigel D. WHITE, *International Law and Armed Conflict*, Dartmouth, 1992 England, s. 247.

⁶⁸ Ahmet CURAL, a.g.m., s. 109.

⁶⁹ Iris HUNGER, *Questions of Noncompliance: The Case of the Biological and Toxin Weapons Control Regime*, <http://www.ciaonet.org/wps/sites/gpsc.html>, 3.4.2004.

1950'lerin ilerleyen dönemlerinde, Sovyetler Birliği ve ABD'nin her ikisi de saldırı amaçlı biyolojik silah programlarını devam ettirmiştir.⁷⁰ ABD'nin 1954-1969 yılları arasında saldırı amaçlı biyolojik silah programlarına sahip olduğu resmi açıklamalarında yer almaktadır.⁷¹

ABD'nin biyolojik silah programını durdurduğu 1969 ile 1992 yılları arasında, Sovyetler Birliği, dünyadaki en büyük ve en gelişmiş biyolojik silah programını oluşturmuştur.⁷² 1990'ların başında, Batı ilk kez, 1972'de diğer ülkeler kendi biyolojik silah programlarını sona erdirirken, Sovyetler Birliği'nin kendi biyolojik silah programını genişletmeyi ve modernize etmeyi tercih ettiğini ve biyolojik ajanları silah olarak geliştirmek üzere, genetik mühendisliğini geliştirdiğini öğrenmiştir.⁷³ Sovyetler Birliği'nin 1990 öncesi dönemde, insan vücudunun yapısal düzenini tamamen bozarak ölüme yol açan bir virüs ürettiğine dair söylentiler çıkmıştır. 1989'da Sovyet hükümetinden Valentin Falin, ABD'nin Yıldız Savaşları Projesine cevap olarak, genetik mühendisliğinin yardımlarıyla bu tür virüsleri geliştirdiklerini açıklamıştır.⁷⁴ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise, 1992'de Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, biyolojik silah çalışmalarının yasa dışı olduğunu ilan etmiştir.⁷⁵

Sovyetler Birliği'nin, biyolojik silah araştırmalarını *Biopreparat* adıyla bilinen, birçok deneyimli bilim adamının da içlerinde bulunduğu yaklaşık 30.000 kişinin çalıştığı, sözde sivil bir kuruluştaki yaptığı ortaya çıkmıştır. Araştırma ve geliştirme çabalarının yanında, *Biopreparatın* işleri, biyolojik ajanların manipülasyonu ve bunların füze savaş başlıkları üzerinde yaşayabilmelerini sağlamaya yönelik araştırma yapmaktı. *Biopreparat*, tonlarca kurutulmuş *antraks* sporunun ve diğer ajanların üretimi ile, geniş

⁷⁰ Sebestyen GORKA and Richard SULLIVAN, **a.g.m.**, s. 31.

⁷¹ Ahmet CURAL, **a.g.m.**, s. 104.

⁷² İsmail IŞIK, **a.g.m.**, s. 97.

⁷³ Tara O'TOOLE and Donald HENDERSON **a.g.m.**

⁷⁴ Victor. A. UTGOFF, **a.g.m.**, s. 30.

⁷⁵ İsmail IŞIK, **a.g.m.**, s. 97.

çaplı bir *çiçek virüsü* üretimi için endüstriyel bir kapasitenin kuruluşunu içeriyordu.⁷⁶

1990'daki Körfez Savaşı sırasında, ABD biyolojik savaşa ilişkin bir krizle karşılaşmıştır. Savaş zamanında ABD, koalisyon kuvvetlerine karşı, Irak'ın biyolojik silah kullanabileceği konusunda ciddi bir endişe duymuştur. Pentagon'un bir raporunda belirtildiği gibi, Irak'ın kimyasal silah kabiliyetine ve doktrinine ilişkin etraflı bir değerlendirme varken, biyolojik silah tehdidine ilişkin istihbarat değerlendirmesi daha azdı. Yine de Irak'ın 1989'da geniş çaplı bir biyolojik silah üretimine başladığına ve bazı gönderme araçlarına sahip olduğu düşünülüyordu. Sonuçta Irak biyolojik silah kullanmamıştır. ABD'de savaştan sonra yayınlanan bir raporda, "ABD ve koalisyon güçlerinin sahip olduğu askeri gücün, Irak'ın biyolojik ajanları kullanması konusunda caydırıcı etki sağladığının düşünüldüğü" belirtilmiştir.⁷⁷

1.4. Kimyasal ve Biyolojik Silahların Yayılması

Kitle imha silahlarının yayılması, 1990'larda, Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra, ciddi bir uluslararası güvenlik problemi olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrasında konunun önemi, BM Güvenlik Konseyi'nin 1992'de yayımladığı bir bildiriye ifade edilmiştir. Bildiriye, "kitle imha silahlarının yayılmasının dünya barışı ve güvenliğine bir tehdit oluşturduğu ve yayılmanın önlenmesi rejimlerinin güçlendirilmesine yönelik ortak hareket etmeye karar verildiği" açıklanmıştır.⁷⁸

Bununla birlikte, kitle imha silahlarının yayılması probleminin başlangıcı Soğuk Savaşın sona ermesinden çok daha öncelere uzanmaktadır. Yayılma sorunu, yaklaşık 40 yıldır devam eden bir süreçtir. "Yayılma" terimi,

⁷⁶ Tara O'TOOLE and Donald HENDERSON, *a.g.m.*

⁷⁷ W. Seth CARUS, *a.g.m.*, s. 21.

⁷⁸ Brad ROBERTS, *Weapons Proliferation and World Order*, Kluwer Law International, The Hague, 1996, s. 7.

1950'lerin sonu ve 1960'ların başında, Soğuk Savaş karşılaşmasının derinleşmesi ve silahlanmanın artması sonucu, uluslararası politika sözlüğüne girmiştir. Bu dönem içinde, ABD ve Sovyetler Birliği'nin her ikisi de, ilk olarak geniş atom cephaneleriyle, daha sonra termonükleer silahlarla birlikte, kimyasal ve biyolojik silahlarla cephaneler oluşturmuştur. Ayrıca geniş menzilli füze sistemleri ve kısa menzilli taktik füze sistemleri geliştirmişlerdir. ABD ve Sovyetler Birliği'nin kitle imha silahlarını ve füze sistemlerini geliştirmesi, hem kendi güçlerini sağlamlaştırmak, hem de müttefiklerini korumak amacını taşıyordu.

Yayılma terimi, "dikey" ve "yatay" yayılma olarak ikiye ayrılmaktadır. Dikey yayılma, ABD-Sovyetler Birliği arasında, Soğuk Savaş dönemindeki nükleer silahların yayılması anlamında kullanılmaktadır. Yatay yayılma ise, iki süper güç dışındaki ülkeler arasında kitle imha silahlarının yayılması anlamına gelmektedir.⁷⁹

Nükleer silahların yayılmasına ilişkin endişeler, Soğuk Savaşın erken dönemlerinde ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'nın sonunda, bu yeni silah aracılığıyla uluslararası kontrolü kurmak amacıyla Baruch Planı kabul edilmiştir. Fakat Baruch Planı uluslararası kontrolü sağlamamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve Sovyetler Birliği arasında bir nükleer silahlanma yarışı başlamıştır. 1950'lerde, ABD Başkanı Eisonhower'ın Barış İçin Atom Programı kabul edilmiş ve 1957'de Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı nükleer enerji programlarını barışçı amaçlar için kullanan ülkelere yardım etmek ve silah geliştirme programlarını önlemeye yönelik olarak kurulmuştur. Fakat bu rejimin, uluslararası düzeyde kabul edilmesi oldukça yavaş ilerlemiştir. Rejimi destekleyen ülkeler bile, rejimin nükleer silahların yayılmasına karşı bir engel oluşturup oluşturmayacağı konusunda şüpheye düşmüştür.⁸⁰

⁷⁹ Brad ROBERTS, *a.g.e.*, s. 8.

⁸⁰ Brad ROBERTS, *a.g.e.*, s. 8.

Soğuk Savaş sırasında ABD ve Sovyetler Birliği, nükleer silahların yanında geniş bir kimyasal silah stoklaması yapmıştır. Bu dönemde NATO ve Varşova Paktı üyeleri, kimyasal savunma için yüksek düzeyde çalışmış ve fiziksel olarak hazırlanmıştır. Bu hazırlık aynı zamanda, kimyasal silahların savaşta kullanılabilir bir silah olarak görüldüğünü gösteriyordu.

II. Dünya Savaşından sonra ABD, kimyasal silahları üretmiş ve bunu açıkça itiraf etmiştir. 1969'dan 1987'ye kadarki on sekiz yıl boyunca ise, kimyasal silah üretmemiştir. ABD 1987'de kimyasal silah üretimine yeniden başlamış ve 1990'da durdurmuştur. Sovyetler Birliği de kabul etmemesine rağmen, II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında kimyasal silah üretmiştir. 1980'lerde, ABD, Sovyetler Birliği'nin geniş kimyasal silah kapasitesi hakkındaki endişelerini sık sık dile getirmiştir.⁸¹ Bunun nedeni, Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu kimyasal silahların, ABD'ninkinden çok daha fazla olması ve Sovyet silah depolarının, ABD'dekilere göre çok daha modernize olmasıydı. ABD'nin sahip olduğu kimyasal silah stokları, fiziksel olarak kötüye gitmiş ve askeri etkililiği zamanla azalmaya başlamıştır. 1989'da, yapılan bir değerlendirmeye göre, yaklaşık 30.000 ton olarak tahmin edilen ABD kimyasal silah stoklarının sadece yüzde onunun kullanılabilir ve etkili olduğu açıklanmıştır. Aynı dönemde, Sovyetler Birliği 50.000 ton kimyasal silaha sahip olduğunu açıklamıştır. ABD istihbarat kaynakları ise, Sovyetler Birliği'nin çeşitli türden 300.000 ton kimyasal silaha sahip olduğu yönünde tahminde bulunmuştur.⁸²

1970'lerde ve 1980'lerde Batılı ülkeler, Sovyetler Birliği'nin Avrupa'ya kimyasal silahlarla ani bir saldırı yapmasından ve kimyasal silahları yasaklayan bir sözleşmenin varlığına aldırmadan, bu silahları kullanmasından endişe etmiştir.⁸³ Uzmanlar Avrupa'da, NATO ve Varşova

⁸¹ Kathleen C. BAILEY, a.g.e., s. 59.

⁸² Kathleen C. BAILEY, a.g.e., s. 61.

⁸³ Joachim KRAUSE, *The Changing International System and Chemical Disarmament*, (Ed. by, Brad Roberts, Chemical Disarmament and US Security), Westview Press, San Fransisco, 1992, s. 25.

Paktı ülkeleri arasında çıkabilecek bir kimyasal silah çatışması için, 500 ton kimyasal silahın yeterli olduğunu açıklamıştır.⁸⁴

Biyolojik silahların, devletlerin silah envanterlerinde yer alması da II. Dünya Savaşı yıllarına kadar uzanmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında, savaşa katılan devletlerin birçoğu, biyolojik silah programına sahipti. İngiltere, Kanada ve ABD'nin geniş programlara sahip olduğu biliniyordu, çünkü bu programlara dair belgeler vardı. Almanya, Japonya ve Sovyetler Birliği de, belgelenmemiş olsa da biyolojik silah programlarına sahipti.⁸⁵

Soğuk Savaşın başlamasıyla birlikte, SSCB ve ABD'nin her ikisi de saldırı amaçlı biyolojik silah programlarını devam ettirmiştir.⁸⁶ ABD'nin 1954-1969 yılları arasında saldırı amaçlı biyolojik silah programlarına sahip olduğu resmi açıklamalarda yer almaktadır.⁸⁷ ABD'nin biyolojik silah programını durdurduğu 1969 yılı ile 1992 yılı arasında, Sovyetler Birliği, dünyadaki en büyük ve en gelişmiş biyolojik silah programını oluşturmuştur.⁸⁸ Bu durum, 1990'ların başında, ortaya çıkmış ve Batılı ülkeler arasında endişeye neden olmuştur. Çünkü 1972'de BSS'ne taraf olan devletler kendi biyolojik silah programlarını sona erdirirken, Sovyetler Birliği'nin kendi biyolojik silah programını genişletmeyi ve modernize etmeyi tercih etmiş ve biyolojik ajanları silah olarak geliştirmek üzere genetik mühendisliğini geliştirmeye başlamıştır.⁸⁹ Sovyetler Birliği'nin, biyolojik silah araştırmalarını *Biopreparat* adıyla bilinen, birçok deneyimli bilim adamının da içlerinde bulunduğu, yaklaşık 30.000 kişinin çalıştığı, sözde sivil bir kuruluştaki yaptığı ortaya çıkmıştır. Araştırma ve geliştirme çabalarının yanında, *Biopreparat*,

⁸⁴ Kathleen C. BAILEY, **a.g.e.**, s. 55.

⁸⁵ W. Seth CARUS, **a.g.m.**, s. 19.

⁸⁶ Sebestyen GORKA, Richard SULLÍVAN, **Biological toxins- a bioweapon threat in the 21st century**, Jane's Intelligence Review, Vol. 14, Number 6, June 2002, s. 31.

⁸⁷ Ahmet CURAL, **a.g.m.**, s. 104.

⁸⁸ İsmail IŞIK, **a.g.m.**, s. 97.

⁸⁹ Tara O'TOOLE and Donald HENDERSON, **a.g.m.**

mikropların manipulasyonu ve bunların füze savaş başlıkları üzerinde yaşayabilmelerini sağlamaya yönelik çalışmalar yapmıştır.⁹⁰

Biyolojik silah geliştirme konusunda ciddi düzeyde çalışan Sovyetler Birliği'nin, 1990 öncesi dönemde, insan vücudunun yapısal düzenini tamamen bozan ve kısa sürede ölüme yol açan bir biyolojik silah ürettiğine dair açıklamalar yapılmıştır. 1989'da bir Sovyet yetkilisi, Valentine Falin, ABD'nin Yıldız Savaşları projesine cevap olarak, genetik mühendisliğinin yardımıyla, bu tür virüsleri ürettiklerini belirtmiştir.⁹¹

Sovyetler Birliği ve ABD dışında biyolojik silah programı yürüten bir başka ülke İngiltere olmuştur. İngiltere, II.Dünya Savaşı sırasında *antraks* virüsü ile deneyler yürütmüş ve sonuçta deneylerin yürütüldüğü Gruinard Adası yerleşim için kullanılmayacak kadar kirlenmiştir.⁹² Adada, *antraks*la yaptıkları çok sayıda denemenin ardından, adanın dekontamine edilmesine 1979 yılında başlanmış ve ada 280 ton *formaldehit* kullanıldıktan sonra, ancak 1987 yılında temizlenebilmiştir.⁹³

Soğuk Savaş sırasında büyük güçler dışında kimyasal ve biyolojik silah geliştirme çabaları, birçok ülkede devam etmiştir. Kimyasal ve biyolojik silah programlarına sahip ülkelerin sayısı, 1980'lerden beri artmıştır. 1980-1988 arasındaki Irak-İran Savaşında, Irak tarafından kimyasal silahların kullanılmasına cevabın zayıf olması, bu tür silahlara karşı tabunun zayıflamasına katkıda bulunmuştur.⁹⁴ Şubat 1989'da CIA Direktörü William Webster, en az yirmi ülkenin kimyasal silah üretebildiğini açıklamıştır. Burma, Çin, Mısır, Etyopya, Endonezya, İran, Irak, İsrail, Libya, Kuzey Kore, Suriye, Tayland, Tayvan ve Vietnam, kimyasal silahlara sahip olduğundan

⁹⁰ Tara O'TOOLE and Donald HENDERSON, **a.g.m.**

⁹¹ Victor UTGOFF, **a.g.m.**, s. 30-31.

⁹² Hillary MCCOURBEY and Nigel D. WHITE, **a.g.e.**, s. 247.

⁹³ Ahmet CURAL, **a.g.m.**, s. 109.

⁹⁴ Alan DOWTY, **Making "No First Use" Work: Bring All WMD Inside the Tent**, The Nonproliferation Review, Spring 2001, s. 80.

şüphelenilen ülkelerdir.⁹⁵ Çin, Mısır, İran, Hindistan, Kuzey Kore, İsrail ve Suriye'nin de biyolojik silah programları geliştirdiği raporlarda yer almıştır.⁹⁶ Aynı ülkeler 1985'in öncesinden beri balistik füzelere de sahip olmuşlardır. Bunların çoğu eski Sovyet *Scud-B* versiyonu ya da yerli balistik füzelerdir.⁹⁷

Bu ülkeler arasında en dikkat çeken örnekler Irak ve Libya olmuştur. 1980-1988 arasındaki İran-İrak Savaşı'nda her iki taraf ta kimyasal silahları önemli ölçekte kullanmıştır. Irak tarafından İran güçlerine karşı kimyasal silah kullanılmasının, Irak'ın savaşta üstünlük kazanmasında etkili olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Kimyasal silahların askeri anlamda etkili olması ve uluslararası bir cezalandırma olmadan kullanılması, kimyasal silahlara sahip olmak isteyen ülkeler için önemli bir motivasyon yaratmış ve yayılmanın artmasına neden olmuştur.⁹⁸ Irak'ın kimyasal silah üretim tesisleri kurması için Batı Avrupa şirketleri, teknoloji transferi ve yardım sağlamıştır.⁹⁹ Kimyasal silahları askeri savunmanın önemli bir ögesi olarak gören Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, 1990'da yaptığı açıklamada, "atom bombasına ihtiyaçları olmadığını ve kendilerine yönelik atom bombası tehdidini, kimyasal silahlarla yok edecekleri" açıklamasını yapmıştır.¹⁰⁰

Libya ise, yaklaşık olarak 1980'den 1989'a kadar, geniş kapsamlı bir kimyasal silah üretim tesisi kurmuştur. Bu, birçok devletin özellikle de süper güçlerden biri olan ABD'nin muhalefetine rağmen olmuştur. Libya'nın kimyasal silah araştırmaları, Orta Doğu'daki komşuları tarafından da desteklenmiştir. Teknolojik yardım ise, Federal Almanya Cumhuriyeti gibi ileri teknoloji endüstrisine sahip güçler tarafından sağlanmıştır. Kimyasal silah üretim tesisi kuran tek ülke Libya olmamıştır, fakat bu, kimyasal silah yayılmasının boyutlarını gösteren bir örnek olmuş ve uluslararası topluluktaki

⁹⁵ Kathleen C. BAILEY, **a.g.e.**, s. 58.

⁹⁶ Darry KIMBALL and Kerry BOYD, **Chemical and Biological Weapons Proliferation at a Glance**, Arms Control Today, September 2002, s. 26.

⁹⁷ Harald MULLER, **a.g.m.**, s. 64.

⁹⁸ Kathleen C. BAILEY, **a.g.e.**, s. 60.

⁹⁹ Kathleen C. BAILEY, **a.g.e.**, s.61.

¹⁰⁰ Kathleen C. BAILEY, **a.g.e.**, s. 60.

birçok devlet tarafından endişeyle izlenmiştir. O dönemde kimyasal silahlara ilişkin uluslararası bir sözleşmenin olmamasının, Libya'nın kimyasal silah üretim tesisi kurmasında önemli bir etkisi olduğu belirtilmiştir. Gerçekten, kimyasal silah edinmeye çalışan birçok devlet, bir sözleşmenin yokluğundan yararlanarak, kimyasal silah geliştirmeye devam etmiştir.¹⁰¹

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, kitle imha silahlarının yayılmasında yeni bir süreç başlamıştır. Soğuk Savaş bitmesi ile, kimyasal silahların büyük bir kısmının bulunduğu Avrupa'da yıkımsal bir Doğu-Batı karşılaşması ihtimali de sona ermiştir. Aynı zamanda, gelişmekte olan dünyada, kimyasal silahları edinmek isteyen devletlerin sayısında artma olmuştur. Sovyet kimyasal savaşı tehdidi azalmış olmakla birlikte yeni tehditler ortaya çıkmıştır. Yayılmanın "üçüncü dünya ülkeleri" adıyla belirtilen az gelişmiş ülkeler arasında artacağına ilişkin endişeler başlamıştır.¹⁰² Soğuk Savaşın yayılmaya ilişkin esas etkisi, iki kutuplu dönemdeki süper güç kontrolünün kaybolmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve teknolojinin yayılması ile süreç devam etmiştir. Soğuk Savaşın bitmesiyle oluşan "güç boşlukları" nda ülkelerin, kendi güvenliklerini sağlamak için kimyasal ve biyolojik silahları geliştirme isteği artmıştır. Günümüzde daha çok ülke bu silahlara sahip olmak istemektedir. Bu nedenle kimyasal ve biyolojik silahların yayılması sorunu, kaçınılmaz biçimde artmaya başlamıştır.¹⁰³ Gelişmekte olan ülkeler, nükleer silahlara sahip olan ülkelere karşı, kimyasal ve biyolojik silahları edinme yolunu seçmeye başlamıştır.¹⁰⁴ Bu ülkelerin kimyasal ve biyolojik silahları elde etme istekleri, potansiyel düşmanlarını zorlama ve caydırma amacıyla etkileme güdüsünden kaynaklanmaktadır.¹⁰⁵

Kimyasal ve biyolojik silahlara ilişkin yayılma endişesi, artarak devam etmektedir. Son otuz yılda, kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olduğu iddia

¹⁰¹ Thomas C. WIEGELE, *a.g.e.*, s. 1-2.

¹⁰² Joachim KRAUSE, *a.g.m.*, s. 21.

¹⁰³ Harald MÜLLER, *Neither Hype Nor Complacency: WMD Proliferation After The Cold War*, *The Nonproliferation Review*, Winter 1997, s. 65.

¹⁰⁴ Thomas C. WIEGELE, *a.g.m.*, s. 4

¹⁰⁵ W. Seth CARUS, *a.g.m.*, s. 22.

edilen devletlerin sayısında artma olmuştur. İstihbarat raporlarında, 1945'den 1960'a kadar 6, 1960'larda 7, 1970'lerde 13 ve 1984 itibariyle 16 devletin saldırı amaçlı kimyasal silah kabiliyetine sahip olduğu yer almaktadır. Biyolojik silahlara sahip olduğu iddia edilen ülkelerin sayısı ise, 1960'larda 2 iken, bugün 11'e ulaşmıştır.

Bu bilgilerin doğruluğunu değerlendirmek zordur, çünkü kimyasal ve biyolojik silah programları gizli bir şekilde yürütülmektedir. Kaç devletin kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olduğunu ortaya çıkarmada bu tür raporlar yeterince yardımcı olmamaktadır.¹⁰⁶

Kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasının artmasındaki başka bir faktör de, bu silahlar için gerekli teknolojinin kolay elde edilebilmesi ve maliyetinin düşük olmasıdır. Nükleer silahlar genelde çok büyük, kolayca gözlenebilen, ticari kullanımı oldukça sınırlı sistemlere ihtiyaç duymaktadırlar. Buna karşılık, kimyasal ve biyolojik silahlar günlük kullanılan birçok üründe (ilaçlar, böcek zehri, çözücüler vb.) kullanılan teknolojinin aynısı kullanılarak üretilmekte, içerikleri kolaylıkla elde edilmekte ve yasal endüstriyel kullanımları bulunmaktadır. "Çift kullanım" adı verilen bu özellik nedeniyle, bu silahların yayılmasının önlenmesi nükleer silahlara göre oldukça güçtür.¹⁰⁷

1.5. Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma

Savaşın ve silahların yıkıcılığının, teknolojik gelişmeler sonucu artması, savaş hukukunun gelişmesine ve silahların kontrolü çabalarına neden olmuştur.

Uluslararası alanda silahsızlanma ve silahların kontrolüne ilişkin çalışmalar, 19. yüzyılın sonunda başlamıştır. 1868 St. Petersburg Bildirisi ve

¹⁰⁶ Brad ROBERTS, a.g.m., s. 47.

¹⁰⁷ W. Seth CARUS, a.g.m., s. 23.

1874 Brüksel Deklarasyonu savaşta kullanılan silahların kontrolüne yönelik ilk girişimlerdir. 1899 ve 1907 tarihli La Haye Sözleşmeleri, 1925 tarihli Cenevre Protokolü, 1972 tarihli Biyolojik Silahlar Sözleşmesi, 1993 tarihli kimyasal Silahlar Sözleşmesi silahsızlanma ve silahların kontrolü ile ilgili çok taraflı antlaşmaların başlıcalarıdır.

1945’de, ABD tarafından Japonya’ya karşı atom bombasının kullanılması, savaşı sonuçlandırmış ve konvansiyonel silahlardan çok daha fazla zarara yol açan nükleer silahlar dönemi başlamıştır.¹⁰⁸ Silah teknolojisinde meydana gelen önemli değişimler, özellikle kitle imha silahlarının büyük tahrip ve öldürme gücü karşısında, devletlerin silahsızlanma ve silahların sınırlandırılması konularına özel bir dikkat göstermeleri gereği duyulmuştur.¹⁰⁹

II. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler (BM), uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını evrensel düzeyde yasaklamıştır.¹¹⁰ BM Antlaşması, devletlerin kuvvete başvurmasını fiilen önlemek amacıyla, BM Genel Kurulunu, silahsızlanma ve silahlanmanın düzenlenmesi için inceleme yapma ve tavsiyelerde bulunmakla görevlendirmiştir. BM Antlaşmasınının 27. maddesi de, Güvenlik Konseyini silahlanmanın düzenlenmesine yönelik planlar hazırlamakla görevlendirmiştir. Böylece BM, gerçekleştirilebilirse, evrensel silahsızlanmayı sağlamayı, bu mümkün olmazsa, en azından silahları denetlemeye yönelik önlemler alınması için çaba göstermeyi benimsemiştir.¹¹¹ BM Genel Kurulu, 1946 tarihinde aldığı bir kararla, barış ve güvenliğin sağlanmasında silahsızlanmanın en önemli paya sahip olduğunu kabul etmiştir ve BM çatısı altında silahsızlanmaya yönelik ilk girişimler başlamıştır. BM çatısı altında 1952’de, Silahsızlanma Komisyonu kurulmuş

¹⁰⁸ Mehmet GÖNLÜBOL, *Uluslararası Politika*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s. 175-176.

¹⁰⁹ Mehmet GÖNLÜBOL, *a.g.e.*, s. 453-454.

¹¹⁰ Birleşmiş Milletler Anlaşması’nın 2/4 maddesi, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını ve kuvvete başvurma tehdidini açıkça yasaklamıştır.

¹¹¹ Oral SANDER, *a.g.e.*, s. 35-36.

ve Komisyonun temel amaçlarından biri “kitlesel yok etme etkisine sahip” tüm silahların ortadan kaldırılması için tedbirler almak olmuştur.¹¹²

1.5.1. Kimyasal ve Biyolojik Silahların Yasaklanmasının Tarihçesi

Zehirler ve mikroorganizmalar, insanoğlu ile birlikte aynı anda varolan tehlikeler arasındadır. Tarih boyunca, zehirli gazlar ve hastalık yapıcı mikroorganizmalar, savaşlarda askeri üstünlük sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Bununla birlikte, bunların savaşta kullanımı ahlak dışı bir uygulama olarak görülmüştür. Bu durum, uluslararası deklarasyonlar ve antlaşmalarla yasaklanmaya çalışılmıştır. Tarihsel olarak, zehirli gazın ve mikroorganizmaların savaşta kullanımının yasaklanması oldukça geriye uzanmaktadır. Örneğin Kızılderililer, zehirli silahların kullanımını yasaklayan Manu yasalarını kabul etmiştir.¹¹³ Julian Perry Robinson'a göre, birçok silah varken, kimyasal ve biyolojik silahların kullanımını yasaklama girişimleri, tüm bu kültürel, kurumsal ve yasal kısıtlamaların bir tabunun işleyişini temsil ettiğini göstermektedir. Bu tabu yüzyıllarca ve kültürlerce geriye uzanmaktadır. Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ni güçlendirme girişimleri ve Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesi için yapılan çalışmalar da, bu tabunun günümüze kadar ulaştığının bir göstergesidir.¹¹⁴

1.5.1.1. Yasaklamaya İlişkin İlk Girişimler

Uluslararası düzeyde, savaşta kimyasal ve biyolojik silahların kullanılmasının yasaklanmasına yönelik ilk çabalar 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. 1868 St Petersburg Deklarasyonu “gereksiz acıya neden olan silahların” kullanılmasını yasaklamıştır. Bildiride, savaşın amacının düşmanı zayıflatmak olduğu belirtilmiş ve yaralı kişilere karşı gereksiz acılar veren ya da ölümlerini önlenemez kılan silahların kullanılmasının, insanlık kurallarına

¹¹² Oral SANDER, a.g.e., s. 414.

¹¹³ Public Health Response to Biological and Chemical Weapons, a.g.e., s. 5.

¹¹⁴ Julian Perry ROBINSON, **Some Lessons for the Biological Weapons convention from Preparations to Implement the Chemical Weapons Convention**, (Ed. by Oliver, Thranert, Enchanging the Biological Weapons Convention), Verlag J.H.W., Bonn, 1996, s.87.

aykırı olduğu vurgulanmıştır.¹¹⁵ 1874 “Brüksel Deklarasyonu” da, resmen kabul edilmediği halde, zehir ve zehirli silahların kullanılmasını yasaklamaya çalışmıştır. Yasaklamaya yönelik bu ilk çabalar, 1899 La Haye Gaz Deklarasyonu’na esin kaynağı olmuştur.¹¹⁶

1.5.1.2. 1899 ve 1907 La Haye Düzenlemeleri

Kimyasal ve biyolojik silahların yasaklanmasına ilişkin hükümler içeren ilk anlaşma, 1899 La Haye Düzenlemeleridir. 1899 yılında Birinci La Haye Barış Konferansında, silahsızlanma ilk kez genel bir uluslararası görüşmeye konu olmuştur. Fakat bu görüşmelerde, silahsızlanma konusunda ciddi bir sonuç alınamamış, sadece bazı “dilekler” ve “bildiriler” kabul edilmiştir. Bu dileklerden birinde, “insanlığın maddi ve manevi refahının artırılması amacıyla silahların sınırlandırılması” gerektiği belirtilmiştir. Konferansta kabul edilen bildiride ise, insan vücudunda yayılan dum-dum mermilerinin ve bazı boğucu gazların kullanılmaları ve balonlardan ve benzeri araçlardan patlayıcı maddelerin atılması yasaklanmıştır.

1907 yılındaki İkinci La Haye Barış Konferansında da silahsızlanma sorunu görüşülmüş ve Birinci La Haye Barış Konferansında kabul edilen metinlere benzeyen belgeler kabul edilmiştir.¹¹⁷ La Haye II Sözleşmesi ve 1907 IV. Sözleşmesine Ek Yönetmeliğin 23/a maddesi ile zehir ve zehirli maddelerin kullanılması yasaklanmaktadır.¹¹⁸ Yine aynı Yönetmeliğin 23/e maddesi, gereksiz acılar veren silahların ve patlayıcı maddelerin kullanılmasını yasaklamaktadır.¹¹⁹ La Haye Sözleşmelerini 24 ülke imzalamıştır.

¹¹⁵ Hüseyin PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 209-210.

¹¹⁶ Rodney J. MCELROY, *The Geneva Protocol of 1925*, (Ed. By Micheal Krepon, Dan Caldwell, The Politics of Arms Control Treaty Ratification), St. Martin Press, New York, 1991, s. 125-127.

¹¹⁷ Mehmet GÖNLÜBOL, *Uluslararası Politika*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s.454.

¹¹⁸ Hüseyin PAZARCI, *a.g.e.*, s. 213.

¹¹⁹ Hüseyin PAZARCI, *a.g.e.*, s.210.

1899 ve 1907 La Haye Düzenlemeleri, kimyasal ve biyolojik silahların yasaklanmasına ilişkin ilk açık düzenlemedir ve bu, kasten mikrop veya zehirli ajan bulaştırılmış silahları açıkça kapsamıştır. Fakat bu yasaklamayı kapsayan gazların ne olduğu açıkça belirtilmediği için, tartışmalara neden olmuştur. Bazı yazarlar yasağın, zehirleyici etkilere sahip maddelerin tek başına veya silah vasıtasıyla kullanımını kapsadığını, diğerleri ise yasağın gazları da içerdiğini belirtmiştir.¹²⁰ Yine 1899 La Haye Sözleşmesinin, sadece öldürücü gazı mı yasakladığı, yoksa göz yaşartıcı gaz ve *herbicide* gibi iç ayaklanmalarda kullanılan kontrol ajanlarını da yasakladığı konusunda kuşkular belirtilmiştir.¹²¹

La Haye Düzenlemeleri, muhtemel kimyasal ve biyolojik savaşı engelleme çabası olarak yorumlanmıştır. Aslında, La Haye Düzenlemeleri ile boğucu, zehirleyici veya diğer gazların kullanımı medeni dünyanın genel görüşüyle kınanmıştır ve bu tip kullanımların yasaklandığı anlaşmalar, bu anlaşmaların tarafları olan dünya güçlerine deklare edilmiştir.¹²²

1.5.1.3. I. Dünya Savaşı Sonrasındaki Gelişmeler

Kimyasal silahların yasaklanmasıyla ilgili çabalar, I. Dünya Savaşı sırasında tüm büyük savaşçı güçler tarafından, kimyasal silahların geniş bir şekilde kullanılmasıyla, uluslararası gündeme yerleşmiştir. Savaşta yaklaşık 125 bin ton kimyasal silah kullanılmış ve bu, bir milyon askerin yaralanmasına, 90.000'den fazla kişinin ölmesine neden olmuştur. Zehirli gaz kullanımının, toplumsal hafızalarda yarattığı yıkım, kimyasal silahları savaş sonrasındaki silahsızlanma gündeminin merkezine yerleştirmiştir.¹²³

I. Dünya Savaşının hemen sonucunda, kimyasal silahlar “savaşta acımasız bir yöntem” olarak tanımlanmış ve bunların savaşçı olmayanlara karşı

¹²⁰ Ingrid Detter DE LUPIS, **a.g.e.**, s.210.

¹²¹ Ingrid Detter DE LUPIS, **a.g.e.**, s.211.

¹²² Ingrid Detter DE LUPIS, **a.g.e.**, s. 212-213.

¹²³ Rodney J. MCELROY, **a.g.m.**, 125-127.

kullanımı “vahşice ve affedilemez” bir suç olarak tanımlanmıştır.¹²⁴ Uluslararası Kızıl Haç Komitesi 6 Şubat 1918’de, bu tür silahların yasaklanması için çağrıda bulunmuş ve bu silahlarla yapılan savaşın suç olduğunu belirterek, kimyasal gaz kullanan tüm tarafları protesto etmiştir. Ayrıca Kızıl Haç, bu kullanımın, kimyasal silahların artmasına yol açacağını ve geniş alanlara yayılacağını bildirmiştir.¹²⁵

I. Dünya Savaşı sonucunda imzalanan Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Macaristan ve müttefikleriyle yapılan barış antlaşmalarında, bu tür silahların kullanımını yasaklayan maddeler tekrarlanmış ve 1899 La Haye Deklarasyonunda belirtilen yasaklama hükümleri ile birleştirilmiştir.¹²⁶ Savaş sonunda imzalanan bu antlaşmalar, kimyasal ve biyolojik silahların kontrolüne yönelik gelecekteki anlaşmalar için bir model olmuştur.¹²⁷

Savaşın sona ermesiyle, 1919’da uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için kurulan Milletler Cemiyeti çatısı altında, bir kimyasal silahsızlanma anlaşmasına yönelik ilk müzakereler başlamıştır. Bununla birlikte, kimyasal silahların üretilmemesinin doğrulanmasına ilişkin olarak, kimya endüstrisi tarafından, savaş zamanında gazların kullanımını araştırmanın, barış zamanında ise bunların sınırlandırılmasını ya da yasaklanmasını araştırmanın yararsız olacağı sonucuna varılmıştır.¹²⁸

1921’de ABD, Pasifik’te barışçı ilişkileri kurmak ve savaş gemisi ve deniz silahlarının sınırlandırılmasına yönelik bir konferans toplanması için, devletlere çağrıda bulunmuştur. 1922’de Washington Konferansı toplanmıştır ve Konferans sonunda, Versay Antlaşmasınının 171. maddesinden bazı

¹²⁴ Robert J. MATHEWS and Timothy L. H. MCCORMACK, *The Relationship Between International Humanitarian Law and Arms Control*, (Ed. by Helen Durham and Timothy L. H. McCormack, *The Changing Face of Conflict and the Efficacy of International Humanitarian Law*), Kluwer Law International, Cambridge, 1999, s.77.

¹²⁵ *First Session of Special Conference on Biological and Chemical Weapons*, <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0/nsf.513>, 30.02.2004.

¹²⁶ Robert J. MATHEWS and Timothy L. H. MCCORMACK, *a.g.m.*, s. 76.

¹²⁷ Rodney J. MCELROY, *a.g.m.*, 125-127.

¹²⁸ Robert J. MATHEWS and Timothy, L. H. MCCORMACK, *a.g.e.*, s. 77.

ifadeler alıntılanarak hazırlanan, “Savaşta Zehirli Gazların ve Denizaltıların Kullanımına İlişkin Antlaşma” ABD, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya tarafından 6 Şubat 1922’de imzalanmıştır. Ancak, Fransa’nın denizaltılar üzerindeki hükümlere karşı çıkması ve onaylamaması nedeniyle Antlaşma yürürlüğe girmemiştir.¹²⁹

1920’lerde ve 1930’larda Milletler Cemiyetinin çabaları, çoğunlukla insanlık dışı sayılan ve gereksiz acıya neden olan, savaşın bu yeni türünü yasaklama isteğiyle devam etmiştir. Kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olma ve kullanma da, o zaman var olan insancıl hukukun ilkelerinin geliştirilmesine yönelik başka bir teşebbüs olarak görülmüştür. Bu dönemde, kimyasal silahların yasaklanması için bir başka neden, Almanya’nın kimya alanında sahip olduğu çok geniş askeri potansiyeliydi. I. Dünya Savaşı, bu alanda Almanya’nın diğer ülkelerden daha ilerde olduğunu göstermiştir.¹³⁰ Silahsızlanma için ciddi bir kamuoyu ilgisi olmasına rağmen, bu tür silahları kullananların yargılanarak mahkum edilmesi için önlemlerin alınması ya da bir sözleşme planlanarak, Sözleşmeye uyumun denetlenmesine yönelik girişimler, dönemin devlet adamlarının isteksizliği nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.¹³¹

1.5.1.4. 1925 Cenevre Protokolü

I. Dünya Savaşı sırasındaki bazı muharebelerde zehirli gazın geniş ölçüde kullanılması ve yüz binlerce kişinin ölümüne neden olması, dünyanın birçok ülkesinde sert tepkilerle karşılaşmıştı. 1925 yılında Milletler Cemiyeti himayesinde Cenevre’de yapılmakta olan “Uluslararası Silah Trafikinin Denetlenmesi Konferansı” sırasında, ABD temsilcisi, bu silahların kapsamına zehirli gazın da alınmasını önermiştir. Bundan sonra Fransa ve Polonya temsilcilerinin önerisi üzerine, bu konuda ayrı bir protokolün hazırlanması ve

¹²⁹ Rodney J. MCELROY, *a.g.m.*, s.127.

¹³⁰ Joachim KRAUSE, *a.g.m.*, s. 22.

¹³¹ Joachim KRAUSE, *a.g.m.*, s. 23.

buna bakteriyolojik silahların da eklenmesi kabul edilmiştir. Böylece, 17 Haziran 1925'te imzalanan Cenevre Protokolü (CP) ile, kimyasal ve biyolojik silahların yasaklanması ile ilgili uluslararası bir belge hazırlanmıştır.¹³² CP, savaşlarda boğucu, zehirleyici ve bunun benzeri gazların ve bakteriyolojik araçların kullanımını yasaklamıştır. Metin çok kısadır ve tarafların yasaklamayı daima kabul etmesi ve savaşta bakteriyolojik metotların kullanımına ilişkin bu yasaklamayı genişletmeyi içeren bir deklarasyondan ibarettir.¹³³ CP'ne göre, Protokolün yürürlüğe girmesinden itibaren, onaylayan tarafın diğer onaylayan taraf devletlere karşı taahhüde gireceği belirtilmiştir.¹³⁴ Yani Protokol, yalnızca onaylayan devletler arasındaki savaşlarda gaz ve bakteriyolojik araçların kullanımını yasaklamıştır. CP, kimyasal ve biyolojik silahların gelişimini, üretimini ve stoklanmasını yasaklamamıştır. Ayrıca, bahsedilen gazların veya bakteriyolojik ajanların kullanımına ilişkin iddiaların doğrulanması veya denetlenmesi için de herhangi bir hüküm içermemiştir.¹³⁵

CP, sadece kimyasal ve biyolojik silahların ilk kullanımını yasaklamaktadır. Ancak, ilk kullanan taraf olmama ilkesinin, örneğin Saddam Hüseyin rejiminin Irak'taki Kürtlere kullanımında olduğu gibi, bir hükümetin kendi halkına karşı zehirli gaz kullanımına uygulanıp uygulanmayacağı açık değildir. Ayrıca bu ilkenin, barış zamanında da hükümet dışı örgütler ve terörist gruplar vs. tarafından, kimyasal ve biyolojik silah kullanımına uygulanıp uygulanmayacağı da açık değildir.¹³⁶

Cenevre Protokolü'nde (CP), özellikle insanlar için öldürücü özellik taşımayan maddeler olan bitki öldürücü kimyasallar ve göz yaşı gazının

¹³² Mehmet GÖNLÜBOL, *a.g.e.*, s. 455.

¹³³ Ingrid Detter DE LUPIS, *a.g.e.*, s. 216.

¹³⁴ **Boğucu, Zehirleyici veya Benzeri Gazların ve Bakteriyolojik Araçların Savaşta Kullanımının Yasaklanması Hakkında Protokol**, Resmi Gazete, 20 Ocak 1929, Sayı 1097.

¹³⁵ Boğucu, Zehirleyici veya Benzeri Gazların ve Bakteriyolojik Araçların Savaşta Kullanımının Yasaklanması Hakkında Protokol *a.g.s.*

¹³⁶ Robin RANGER, Raymond COHEN, **Enforcing Chemical Weapons Limits: An International Chemical Weapons Authority**, s. 1-4.

kapsama alınıp alınmadığı konusunda da yoruma açık noktalar vardır.¹³⁷ Yasaklanan gazların ne anlama geldiği sorunu yıllar içinde en çok tartışılan konu olmuştur. Bu durum, özellikle Vietnam Savaşında, tartışmalara yol açmıştır. Savaşta iç kontrol ajanlarını kullanan ABD, CP'nün bitki öldürücü kimyasal maddeler ve göz yaşartıcı gazı kapsamadığını iddia etmiştir.¹³⁸

CP'nün yorumlamasını yapan bazı yazarlar ise, Protokolün ilkelerinde tüm biyokimyasal silahların yasaklandığını belirtmiştir. Bu tür görüşler, BM Genel Kurulu'nun özellikle CP'ne ilişkin, adı geçen gazların sadece insanları değil, bitkileri de etkilediğine ilişkin önermeleri tarafından da desteklenmiştir. Örneğin 1969'daki bir BM önergesi, CP'nün herhangi bir teknolojik gelişmeye bakmadan, tüm biyolojik ve kimyasal silahların, uluslararası silahlı çatışmalarda kullanımının yasaklanmasını, uluslararası hukukun tanınan genel ilkelerini somutlaştırdığını vurgulamıştır.¹³⁹

Cenevre Protokolü (CP), birçok ülke tarafından imzalanmasına rağmen, uygulamadaki başarısı, bazı nedenlerden dolayı büyük ölçüde zayıflatılmıştır. Örneğin, CP'ne taraf olan büyük devletlerden otuzu, bir rezervasyonla protokolü imzalamıştır.¹⁴⁰ Bu rezervasyonların çoğunda Fransa'nın öne sürdüğü gibi; "yasakların uygulanmasının kesinlikle karşılıklı olma temeline dayanması" yer almıştır. Karşılıklılık ilkesi, "tarafardan birinin Protokolün hükümlerine uymaması, çatışmaya giren diğer bir tarafın da hükümlere uymamasına imkan verir" düşüncesinden oluşmaktadır.¹⁴¹ Ayrıca, ABD'nin Protokole taraf olmaması da Protokolün uygulamada zayıf kalmasına neden olmuştur. ABD, Protokole 1975'e kadar taraf olmamıştır, bundan sonra da Protokolün uygulanmasında göz yaşartıcı gaz ve *herbisid*'i istisna tutan bir rezervasyon ile Protokole bağlı kalmıştır.¹⁴²

¹³⁷ Ingrid Detter DE LUPIS, **a.g.e.**, s. 216.

¹³⁸ Ingrid Detter DE LUPIS, **a.g.e.**, s. 217.

¹³⁹ Ingrid Detter DE LUPIS, **a.g.e.**, s. 217.

¹⁴⁰ Graham PEARSON, **Biological Weapons...**, **a.g.m.**, s.100.

¹⁴¹ Ingrid Detter DE LUPIS, **a.g.e.**, s. 216.

¹⁴² Ingrid Detter DE LUPIS, **a.g.e.**, s. 217.

Protokolün genel başarısını olumsuz etkileyen başka bir faktör de, Protokolün ihlal edilmesi ve yasaklanan gazların ve bakteriyolojik maddelerin bazı savaşlarda kullanılması olmuştur.¹⁴³ İkinci Dünya Savaşı sırasında, devletler, CP'ne uymuş ve zehirli gaz ve bakteriyolojik silahları kullanmamışlardır. Fakat, İkinci Dünya Savaşından sonraki Kore ve Vietnam Savaşlarında taraflar birbirlerini zehirli gaz kullanmakla suçlamışlardır. Bununla birlikte, Kore Savaşı sırasında, sorun hakkında uluslararası bir soruşturma yapılması yolundaki ABD'nin önerisi öteki taraflarca kabul edilmemiştir. Vietnam Savaşı sırasında ise ABD, göz yaşartıcı bomba gibi, zehirleyici ve öldürücü nitelikte olmayan bazı kimyasal silahları kullanmıştır.¹⁴⁴ Ancak Protokol, bugüne kadar defalarca ihlal edilmesine rağmen, hiçbir devlet ihlal eden devletler üzerinde yaptırım uygulanması için girişimde bulunmamıştır.¹⁴⁵ Bundan sonra, BM Genel Kurulu, Doğu Bloku devletlerinin önerileri üzerine, Protokolün tüm kimyasal ve bakteriyolojik silahları kapsadığını öngören ve Örgütün tüm üyelerinin 1925 tarihli Protokole katılmalarını tavsiye eden bir karar almıştır. Bu kararın alınmasında Protokole taraf olmayan ABD ile birlikte üç devlet olumsuz oy kullanmış, 36 devlet de çekimser kalmıştır. ABD temsilcisi uluslararası bir anlaşmanın, Genel Kurul Kararı ile yorumlanamayacağı gerekçesi ile olumsuz oy kullanıldığını açıklamıştır.¹⁴⁶

Yukarda sıralanan bütün olumsuzluklara rağmen, 1925 Cenevre Protokolü'nün, selefi olan diğer silahların kontrolü sözleşmelerine oranla, daha başarılı olduğu değerlendirilmiştir.¹⁴⁷ Protokol, 1899 La Haye Deklarasyonu ile kıyaslandığında, kimyasal ve biyolojik savaşı azaltma konusunda kayda değer bir başarı elde etmiştir.¹⁴⁸

¹⁴³ Hilaire MCCOUBREY and Nigel D. WHITE, *a.g.e.*, s. 246.

¹⁴⁴ Mehmet GÖNLÜBOL, *a.g.e.*, s. 499.

¹⁴⁵ Robin RANGER, Raymond COHEN, *a.g.m.*, s. 2.

¹⁴⁶ Mehmet GÖNLÜBOL, *a.g.e.*, s. 499.

¹⁴⁷ Robert MATHEWS J., and, Timothy L. H. MCCORMACK, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁴⁸ Hilaire MCCOUBREY and Nigel D. WHITE, *a.g.e.*, s. 246.

1.5.1.5. İkinci Dünya Savaşından Sonraki Gelişmeler

II. Dünya Savaşından sonra silahsızlanma görüşmeleri, nükleer silahlar ve “genel ve tam bir silahsızlanma” ya yönelik tasarımlar üzerinde odaklanmıştır. Kimyasal ve biyolojik silahsızlanma ise, nükleer silahsızlanmanın arkasında yer almış ve sadece genel silahsızlanmayla bağlantılı olarak silahsızlanma gündeminde kalmıştır.¹⁴⁹ II. Dünya Savaşından sonra BM, “kitle imhasına uyarlanabilir” bütün silahların bertaraf edilmesi için çağrıda bulunmuştur. Kimyasal ve biyolojik silahlar, nükleer ve radyolojik silahların yanında, bu kategoriye dahil edilmiştir.¹⁵⁰ 1950’lerin sonunda ve 1960’ların başında, bu silahların yasaklanması için çeşitli tasarımlar gündeme gelmiş, ancak sonuçsuz kalmıştır. 1960’ların ortasında ise, kimyasal ve biyolojik silahların kontrolü girişimlerinin yerini ikili ve çok taraflı nükleer silahların kontrolü almıştır.¹⁵¹

1965-1973 yılları arasındaki Vietnam Savaşında, ABD tarafından *herbisid* ve göz yaşartıcı gazın kullanılması ise, kimyasal ve biyolojik silahlara ilişkin dikkatin artmasına neden olmuştur. Konu, 1966’da BM Genel Kurulu’nda görüşülmüş ve 1968’de Cenevre’de Silahsızlanma Konferansı yoluyla gündem maddesi olarak kabul edilmiştir.¹⁵²

BM Genel Kurulunda silahsızlanmayla ilgili olarak yapılan tartışmalarda karşılaşılan ve bu konuda gelişme sağlanmasını önleyen sorunlardan biri, kimyasal silahlarla, biyolojik silahlar sorununun birlikte mi, ayrı ayrı mı ele alınması olmuştur. ABD bunların ayrı ayrı ele alınmasını isterken, Sovyetler Birliği tümünün yasaklanmasını savunmuştur. Sovyetler Birliği’ne göre, sadece biyolojik silahları içeren bir sözleşme, kimyasal silahların yapımını ve yayılmasını teşvik edebilecek idi. Bunun üzerine, ABD, Richard Nixon’ın başkanlık görevine başlamasından kısa bir süre sonra, 25 Kasım 1969’da, kimyasal silahları ilk kullanan devletin Amerika olmayacağını, biyolojik

¹⁴⁹ Joachim KRAUSE, *a.g.m.*, s. 23.

¹⁵⁰ Josef GOLDBLAT and Thomas BERNAUER, *a.g.m.*, s. 3.

¹⁵¹ Joachim KRAUSE, *a.g.m.*, s. 23.

¹⁵² Ian R. KENYON, *a.g.m.*, s. 4.

savaşlara ise, koşulsuz olarak asla girmeyeceğini açıklamıştır. Beyaz Saray'dan 14 Şubat 1970'de yapılan açıklamada da, kimyasal silahlar arasına mikrop (toksin) saçan silahların da katıldığı bildirilmiştir. Bu açıklama iki silah türü arasında yapıla gelen ayrımı önemli ölçüde azaltmıştır.¹⁵³ İngiltere ve batılı ülkelerden birkaçı, biyolojik silahların ayrı bir şekilde ele alınması gerektiği görüşünü kabul etmiştir. 1969'da İngiltere sadece biyolojik silahları yasaklayan bir anlaşma taslağını On sekizinci Silahsızlanma Konferansında sunmuştur.¹⁵⁴

On sekizinci Silahsızlanma Konferansına katılan sosyalist ve birçok tarafsız ve bağlantısız ülke, biyolojik silahların ayrı bir şekilde ele alınıp yasaklanmasına karşı çıkmıştır. Ancak daha sonra, Sovyetler Birliği ve müttefikleri ile, tarafsız ve bağlantısız ülkeler görüşlerini değiştirmiş ve batının yaklaşımını kabul etmiştir.¹⁵⁵ Biyolojik silahların yasaklanması konusunda kimyasal silahlara göre daha çabuk anlaşmaya varılabileceği düşüncesi kabul edilmiştir.¹⁵⁶

1.5.1.6. 1972 Biyolojik ve Toksin Silahların Kullanımının Yasaklanması Sözleşmesi'nin Kabul Edilmesi

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunun 16 Aralık 1971'de yaptığı toplantıda 110 devletin oybirliği ile biyolojik silahlarla mikrop yayan silahların yasaklanmasını öngören bir karar tasarısı kabul edilmiştir.¹⁵⁷ 10 Nisan 1972'de, "Bakteriyolojik ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme" imzaya açılmıştır. Depoziter¹⁵⁸ devlet olarak, Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere kabul edilmiştir. Sözleşme, 22 imzacı devletin onaylamasından

¹⁵³ Mehmet GÖNLÜBOL, *a.g.e.*, s. 498.

¹⁵⁴ Josef GOLDBLAT, *a.g.m.*, s. 3.

¹⁵⁵ Josef GOLDBLAT, *a.g.m.*, s. 4.

¹⁵⁶ Ingrid Detter DE LUPIS, *a.g.m.*, s.218.

¹⁵⁷ Mehmet GÖNLÜBOL, *a.g.e.*, s. 498.

¹⁵⁸ Depoziter, uluslararası bir sözleşmenin, imzalarını ve onaylarını kabul eden ve BM'e onaylatan devlet veya kişi anlamında kullanılmaktadır.

sonra 26 Mart 1975'te Sözleşme yürürlüğe girmiştir. Ekim 2004 tarihi itibarıyla BM Daimi üyelerinin tümünün de içinde bulunduğu 162 devlet tarafından onaylanmıştır.

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS), kitle imha silahlarının bir çeşidini açık bir şekilde fesheden, sade ve açık bir belgedir. BSS, Soğuk Savaşın iki düşmanı tarafından desteklendiği için, silahların kontrolünde dikkate değer bir başarı olarak değerlendirilmiştir.¹⁵⁹

BSS'ndeki temel ilke bir silah olarak hastalığın kullanılmasının daima yanlış olduğudur. Bu ilke 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmelerinden alıntı yapılarak düzenlenmiştir.

Cenevre Protokolü'nden farklı olarak, sadece biyolojik silahları kullanmama yükümlülüğü değil, geliştirmeme, üretmeme, stoklamama, sahip olmama ya da elde etmeme yükümlülüğüne de girmişlerdir.¹⁶⁰

1.5.1.7. BSS'nin İmzalanmasından Sonra Kimyasal Silahsızlanma Görüşmeleri

1972 tarihli Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS), Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'nin görüşülmesi için, önemli bir başlangıç noktası olmuştur. Toksinler, orijinleri ne olursa olsun, BSS hükümleri altında kapsamıştır. BSS'nin IX. Maddesi, taraf devletlerin, kimyasal silahların etkili bir yasaklanmasının kabul edilmiş bir hedef olduğunu teyit etmiş ve yakın bir gelecekte bir anlaşmaya varılması amacıyla müzakerelere devam etmeyi yükümlülüğü belirtilmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁹ Onno KERVERS, **Strengthening Compliance with the Biological Weapons Convention:THA Protocol Negotiations**, Journal of Conflict and Security Law,2002, Vol.7, No.2, , s. 275-292, s. 276.

¹⁶⁰ Iris HUNGER, **a.g.m.**

¹⁶¹ **Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme**, Resmi Gazete, Sayı: 14968, 6 Ağustos 1974, s. 3.

BSS imzalandıktan sonra, kimyasal silahsızlanmaya yönelik daha ileri girişimler, hükümetler arası düzeyde uluslararası gündemde yer almıştır. Bağımsız ve bağlantısız ülkeler, BM sistemi içinde müzakereler yoluyla etraflı bir silahsızlanma sürecinin devam etmesi için, Varşova Paktı ve NATO üyesi ülkelerinin zorlanması yoluyla, kimyasal silahsızlanma için baskı yapmaya başlamıştır.¹⁶² Bununla birlikte, 1970'lerde Batılı devletler, tarafsız ve bağlantısız ülkelerin bu gündemini kabul etmeye uzaktı. Kimyasal silahsızlanmaya ilişkin resmi görüşmeler üzerindeki anlaşma, ancak 1980'lerin başında sağlanmıştır. Bunun için Batılı devletlerin nedenleri, bağlantısız ve tarafsız ülkelere farklıydı. Batılı devletlerin temel endişesi, kimyasal silahlar alanında, Sovyetler Birliği tehdidinin ortaya çıkmasıydı. Kimyasal silahsızlanma, birçok Batılı devlet tarafından bu tehdide karşı önlem olarak görülmüştür. Bu açıdan Batı yaklaşımı, bağlantısız ve tarafsız ülkelerin yaklaşımından farklı olarak, risk hesaplamaları üzerine kurulmuştur. Sovyetler Birliği ve müttefikleri de, temelde bağlantısız ve tarafsız ülkelerin yaklaşımını benimsemekle birlikte, her zaman bu ülkelerle aynı görüşte olmamıştır.¹⁶³

Bütün bu tartışmalar ve görüş ayrılıklarından sonra, "tüm insanlığın yararına" kimyasal silahların yasaklanmasına yönelik uluslararası bir sözleşme için görüşmeler, Cenevre'de 40 ülkenin katıldığı Silahsızlanma Konferansı ile başlamıştır. Silahsızlanma Konferansı Komitesi, hiçbir zaman kimyasal silahlar problemini görüşen resmi bir görüşme grubu kurmasına rağmen, 1972-1978 arasındaki dönemde, konu üzerinde 60 çalışma bildirisi yapılmıştır. Bazı ülkeler kimyasal silahların yasaklanmasına ilişkin çeşitli taslak sözleşmeler önerilmiştir.¹⁶⁴ Bunlardan bir tanesi, 1972'de Silahsızlanma Konferansı Komitesine önerilen Doğu Avrupa Sözleşmesi taslağıdır. Bu taslak, kimyasal silahların yasaklanmasına yönelik etraflı bir

¹⁶² Joachim KRAUSE, *a.g.m.*, s. 26.

¹⁶³ Joachim KRAUSE, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁶⁴ Ian R. KENYON, *a.g.m.*, s. 4.

yaklaşım önermiş ve bazı kimyasal maddelerin üretilmemesi ya da belirli miktarlarda barışçı kullanım amacıyla üretilmesi üzerine kurulmuştur.

Başka bir öneri, on bağlantısız devlet tarafından 1973'te sunulmuştur. Bu taslak da Sözleşmedeki yükümlülöklere uyumu artırmaya yönelik bir doğrulama rejimi için öneriler içermiştir.

Başka bir sözleşme taslağı, 1974'de Japonya tarafından sunulmuştur. Bu, kimyasal silahların aşamalı bir şekilde ortadan kaldırılması için hazırlık yapılması üzerine bir taslaktır.

1976'da ise, İngiltere tarafından bir taslak hazırlanmıştır. Daha önceki taslakların olumlu öğelerinin birleştirilmesine yönelik bir teşebbüs içeren taslak, tüm öldürücü gazları ve toksik kimyasal ajanları yasaklayan hükümler içermiştir.¹⁶⁵

Devletler tarafından sunulan bu taslaklara rağmen, Cenevre'de, kimyasal silahların yasaklanması üzerindeki çok taraflı görüşmeler yavaş adımlarla ilerlemiştir. Bu süreçteki temel engel, müdahaleci sayılabilecek bir doğrulama rejimi konusu üzerinde olmuştur. Bağlantısız ve tarafsız devletlerle birlikte, Batı tarafından önerilen deklarasyon temelli sistem, Doğu tarafından kabul edilmemiştir. Bununla birlikte, önerilen birçok düşünce daha sonraki aşamalarda önemli rol oynamıştır.¹⁶⁶

Bu arada, 1978 BM Silahsızlanma Özel Oturumunda, Cenevre mekanizması, gözden geçirilmiş, üyeliğın genişletilmesi ve çalışma yöntemlerinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Silahsızlanma Konferansı¹⁶⁷ 1980'de kimyasal silahlar üzerinde çalışan Ad Hoc Grup kurmuştur. Bu grup,

¹⁶⁵ Julian Perry ROBINSON, *Verification Procedures*, s... 201.

¹⁶⁶ Ian R. KENYON, *a.g.m.*, s. 4.

¹⁶⁷ 1984'te Silahsızlanma Komitesi, Silahsızlanma Konferansı olarak değiştirildi.

1984'de kimyasal silahlar sözleşmesi taslağını görüşmek için yetkiyle, bir Ad Hoc Komiteye yükseltilmiştir.¹⁶⁸

Süreci hızlandıran faktör ise, ABD ve SSCB'nin, kimyasal silahların kontrolüne ilişkin iki taraflı görüşmelere başlaması olmuştur. Her iki taraf 1974'te kimyasal silahlar üzerine görüşmelere başlamış, ancak bu görüşmeler bir sonuca bağlanmadan sona ermişti.¹⁶⁹ 1979'da ABD ve Sovyetler Birliği tarafından ortak bir rapor hazırlanmış ve en tehlikeli kimyasal silahların bir sözleşme ile feshedilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bundan daha ileri bir rapor, 1980'de hazırlanmıştır ve daha ileri bir sözleşme taslağı, 1984'de ABD tarafından Silahsızlanma Konferansına sunulmuştur. ABD'nin taslağı, hükümetlerin kimyasal silah bulunan yerleri ve araçları ya da tüm askeri yerlerin denetimini karşılayan doğrulama prosedürleri içeriyordu.¹⁷⁰

1.5.1.8. 1983 Cenevre Konferansı

1983 Cenevre'de oluşturulan Silahsızlanma Konferansı, kimyasal silahların global olarak yasaklanması için görüşmeleri başlatmıştır.¹⁷¹

Cenevre'de kimyasal silahların yasaklanması konusunda görüşmeler devam ederken, Irak'ın kimyasal silahları kullanarak, Körfez Savaşında İran kuvvetlerinin ilerlemesini engellemesi, uluslararası topluluğu, kimyasal silahların kontrolünde bir krizle karşı karşıya getirmiştir.¹⁷² Bu durum, Cenevre'deki görüşmelerin, yeni bir ivme kazanmasını sağlamıştır. 1984'de ABD Başkan Yardımcısı George Bush, Silahsızlanma Konferansına, kimyasal silahların yasaklanmasına ilişkin bir taslak sunmuştur. Bu taslak,

¹⁶⁸ Ian R. KENYON, *a.g.m.*, s.5.

¹⁶⁹ Ian R. KENYON, *a.g.m.*, s. 4.

¹⁷⁰ Ingrid Detter DE LUPIS, *a.g.e.*, s. 222-223.

¹⁷¹ Joachim KRAUSE, *a.g.m.*, s. 21.

¹⁷² Robin RANGER, *a.g.m.*, s.1.

herhangi bir yerde ihlal olduğu zaman denetim yapılması için doğrulama rejimini içeriyordu. Ancak ABD'nin bu önerisi kabul edilmemiştir.¹⁷³

1.5.1.9. 1989 Paris Konferansı

Ocak 1989'da Cenevre Protokolü'nün Depoziter devleti Fransa, Protokolü yeniden doğrulamak ve Kimyasal Silahlar Sözleşmesi üzerinde, Silahsızlanma Konferansının çalışmasına yönelik politik teşvik sağlamak amacıyla, Paris'te uluslararası bir konferans düzenlemiştir. 149 devletin temsilcisi, Sözleşmenin çabuk bir şekilde sonuçlanması için bir Final Deklarasyonu kabul etmiştir. Katılımcılar kimyasal silahlarla ilgili bir sözleşmenin hazırlanması sürecinde, kimya endüstrisinin önemini anlamışlar ve hem politik desteği sağlamak hem de kendi kimya endüstrilerindeki ticari bilgilerine ilişkin endişelerini bir tarafa bırakarak görüşmeler yapmışlardır.¹⁷⁴

Konferans sırasında ABD yayılma konusunu gündeme getirmiştir. Ancak, bazı Arap ülkeleri, diğer gelişmekte olan ülkeler tarafından da desteklenen, Ortadoğu'da kimyasal silahların, nükleer silahlar ortadan kaldırılmadan yasaklanamayacağı düşüncesini savunmuştur. Irak, Suriye, Mısır ve Libya, Arap kimyasal silah kapasitesinin, İsrail'in nükleer silah kapasitesine karşı zorunlu olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁵ Bu ülkeler, nükleer silahların yayılması problemi çözülene kadar, kimyasal silahların yayılmasına yönelik teşebbüsleri reddetmiştir.¹⁷⁶

Konferans sonunda yayınlanan Deklarasyon, kimyasal silahların zararsız bir şekilde imhası söz konusu olduğundan, bu silahların evrensel olarak imhası için geniş bir uluslararası sorumluluğa gereksinim olduğunu ortaya koymuştur.¹⁷⁷ Sonuç olarak Paris Konferansı, Cenevre Protokolünün

¹⁷³ Kathleen BAILEY, *a.g.m.*, s.73.

¹⁷⁴ Ian R. KENYON, *a.g.m.*, s.5.

¹⁷⁵ Kathleen BAILEY, *a.g.m.*, s. 67.

¹⁷⁶ Kathleen BAILEY, *a.g.m.*, s.74.

¹⁷⁷ Dieter FLECK, *a.g.m.*, s.107.

amaçlarını tekrarlamıştır. Kimyasal silahların yasaklanmasına ilişkin somut adımlar atılamamış, sadece birkaç ulusun daha imza koyucu konumuna gelmeleri ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğinin desteklediği denetimlerin öneminin vurgulanmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁷⁸

1.5.1.10. 1989 Canberra Konferansı

Eylül 1989'da Avustralya Canberra'da başka bir uluslararası konferans toplanmıştır. Konferans, dünya genelinde kimyasal madde üreten kimya endüstrisi ve şirketlerin, özellikle ihracatla ilgili düzenlemeler yoluyla, yayılmanın önlenmesine nasıl katkıda bulunacağını görüşmek üzere toplanmıştır. Bu konferans öncesinde ABD yeniden, yayılmanın görüşülmesini önermiştir. Buna tepki gösteren Üçüncü dünya ülkeleri, konferansı boykot etmekle tehdit etmiştir.

Sonuç olarak, ne Paris ne de Canberra Konferansı ile, yayılma ya da doğrulama problemlerine yönelik ilerleme sağlanmamıştır. Bununla birlikte bu konferanslar, kimyasal silahların global olarak yasaklanması için ümitlerin artmasına neden olmuştur.¹⁷⁹

1.5.1.11. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi' nin Birleşmiş Milletlerde Kabulü

Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Savaşı sırasında, Irak'ın kimyasal silah stoklarının bilinmesi ve ABD ile Koalisyon güçlerine karşı kullanılması ihtimali ve Irak'ın *Scud* füzeleriyle sivil halka yönelik kimyasal silahları kullanma tehdidi, Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ile ilgili devam eden görüşmelere, dünya ülkelerinin katılımını teşvik etmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Graham PEARSON, **a.g.m.**, s. 118-119.

¹⁷⁹ Kathleen BAILEY, **a.g.m.**, s.74-75.

¹⁸⁰ Ian R. KENYON, **a.g.m.**, s. 5.

Silahsızlanma Konferansı'nın çalışması, başarılı bir şekilde 3 Eylül 1992'de tamamlanmış ve BM'ye bir sözleşme taslağı iletilmiştir. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi, 16 Aralık 1992'de BM Genel Kurulunda oybirliğiyle 47/39 no'lu kararı kabul edilmiş ve en kısa zamanda tüm devletleri sözleşmeyi görüşmek üzere toplanmaya çağırma kararını kabul etmiştir.

KSS'nde depoziter tayin edilen Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, 13 Ocak 1993'te Paris'te Sözleşmeyi imzaya açmıştır. 130 devletin yetkilisi Sözleşmeyi imzalamış ve merkezi La Haye'de bulunacak ve ilerde bir Kimyasal Silahların Yasaklanması Organizasyonu'na dönüşecek bir hazırlık komisyonunun kurulması için karar almıştır.¹⁸¹

¹⁸¹ Ian R. KENYON, **a.g.m.**, s. 5.

İKİNCİ BÖLÜM: KİMYASAL VE BİYOLOJİK SİLAHLARIN YASAKLANMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

2.1. 1972 Biyolojik ve Toksin Silahların Kullanımının Yasaklanması Sözleşmesi

Biyoteknoloji alanındaki hızlı bilimsel gelişmeler ve bunun barışçı olmayan amaçlar için kullanılması ihtimali, biyolojik silahların yayılmasının önlenmesi çabalarını hızlandırmıştır. Biyolojik silahların global olarak yasaklanması üzerinde yapılan müzakereler, uluslararası bir antlaşma ile sonuçlanmıştır.¹⁸⁸ 10 Nisan 1972'de, "Bakteriyolojik ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme" imzaya açılmıştır. Depoziter devlet olarak, Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere belirlenmiştir. 22 imzacı devletin onaylamasından sonra Sözleşme, 26 Mart 1975'te yürürlüğe girmiştir. Ekim 2004 tarihi itibarıyla, BM Daimi üyelerinin tümünün de içinde bulunduğu 151 devlet tarafından onaylanmıştır.

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS), Soğuk Savaş döneminde imzalanmış ve dönemin iki süper gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenmiştir. BSS, bir silah kategorisini tam olarak yasaklayan "ilk silahsızlanma" anlaşmasıdır. BSS'nin giriş bölümünde, "tüm insanlığın yararı için, taraf devletlerin, silah depolarından biyolojik silahları çıkarmasının ve bu silahların kullanılma olasılığının tamamen ortadan kaldırılmasının" önemi vurgulanmıştır. Ayrıca biyolojik maddelerin ve toksinlerin silah olarak kullanılmasının insanlık açısından kınanacağı ve bu tehlikeyi azaltmak için taraf devletlerin her türlü çabayı göstereceği belirtilmiştir. Bu giriş maddeleri

¹⁸⁸ Josef GOLDBLAT, *The Biological Weapons Convention: An overview*, International Review of the Red Cross, No 318, s. 251.

ile, biyolojik silahların kullanımının kabul edilmezliği ve uluslararası hukukta daha önceden ifade edilen prensipler yeniden sunulmuştur.¹⁸³

2.1.1. Sözleşmenin Genel Hükümleri

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi, her türlü mikroplu etken ve toksinlerin ve bu etken ve toksinlerin dostça olmayan amaçlarla veya silahlı çatışmalarda kullanılmasına yarayan silah, teçhizat ve gönderme araçlarını geliştirmeyi, yapmayı, stoklamayı, ele geçirmeyi ve elde bulundurmayı yasaklamaktadır.¹⁸⁴ Fakat Sözleşmede, ne mikroplu etkenlerin ve biyolojik ajanların, ne de toksinlerin tanımı yoktur. Bununla birlikte, biyolojik ajanlar teriminin yalnızca, kendilerini kopyalayabilen ve hedef sisteme hastalık bulaştırabilen mikrobiyal organizmalar olduğu açıktır. Diğer taraftan toksinler, mikrobiyal organizmaların ya da bitkilerin ürünü olmalarına karşın, cansız ve kimyasal maddelerdir.¹⁸⁵

Sözleşme, kullanılan terimler hakkında bir açıklama içermediğinden belirsizlik ortaya çıkmaktadır, Örneğin yine de “toksinler kimyasal gazlardır” şeklindeki iddianın temeli belli değildir. Toksinlerin artık laboratuvarlarda sentezlenmeye başlaması ve genellikle protein olan gerçek toksinlerle diğer toksinler arasındaki bilimsel ayrımın yapılmasıyla, gelecekteki yerleri daha da karışık bir hal alacaktır.¹⁸⁶

¹⁸³ Valentine ROMANOV, *The Humanitarian Dimension of the Convention on “Silent Weapons”* International Review of the Red Cross no 318, s. 283.

¹⁸⁴ **Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme**, Resmi Gazete, 6 Ağustos 1974, Sayı: 14968.

¹⁸⁵ Graham PEARSON, *Biological Weapons: Their Nature And Arms Control*, (Ed. Efraim KARSH, S. Martin NAVÍAS, Philip SABÍN, *Non-Conventional-Weapons Proliferation in the Middle East, Tacking the Spread of Nuclear, Chemical and Biological Capabilities*), Clarendon Press, Oxford, 1993, s. 101.

¹⁸⁶ Valerie ADAMS, *Chemical Warfare, Chemical Disarmament: Beyond Gethsemane*, Macmillan Press, Hong Kong, 1989, s. 6.

Biyolojik silahlar ve yasaklanan amaçlarla ilgili tanımlamaların olmaması, Sözleşmenin önemli bir eksikliği olarak değerlendirilmektedir.¹⁸⁷

Sözleşme, biyolojik ajanların düşmanca amaçlar için kullanılmasını ve stoklanmasını yasaklamaktadır. Burada vurgulanan *düşmanca* niyetlerdir.¹⁸⁸

BSS'de biyolojik araştırma faaliyetlerini sınırlayan hiçbir hüküm bulunmamaktadır. Bunun nedenlerinden biri, biyolojik alanda araştırma ve geliştirme arasında keskin bir sınır çizmenin zor olmasıdır. Bir ülke biyolojik araştırma çalışmaları yaparken, aynı zamanda biyolojik silahları geliştirebilir. Bu silahlar bir kez geliştirildiğinde, hızlı bir şekilde büyük miktarlarda üretilmeleri mümkündür. Sözleşme tarafından kabul edilen biyosavunma amaçları doğrultusunda taraf devletlerin, ajanlar ya da toksinlere ne miktarda ihtiyaç duyacakları hakkında üzerinde anlaşılmış standartlar ya da kriterler yoktur. Taraf devletler, ellerinde bulundurdukları biyolojik ajanların ya da toksinlerin miktarlarını ve türlerini açıklamak zorunda değildir. Bu nedenle belirli bir ülkenin yasaklanan biyolojik bir maddeden ne kadar bulundurduğunda Sözleşmeyi ihlal etmiş olacağı konusu açık değildir.¹⁸⁹

Sözleşme ayrıca taraf devletlere, I. maddede belirtilen biyolojik ajanları, toksinleri, silahları ve gönderme araçlarını, Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra en geç 9 ay içerisinde imha etme ya da bunları barışçı amaçlarla kullanılabilir hale getirme yükümlülüğünü vermektedir.¹⁹⁰ İmha işlemleri sırasında "toplumları" ve çevreyi korumak amacıyla tüm gerekli güvenlik önlemlerinin alınmasının sağlanması gerekmektedir. Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra ABD, savunma amaçlı laboratuvar araştırmaları için ayrılan küçük miktarlar dışında, tüm biyolojik ve toksik ajan stoklarını ve ilgili

¹⁸⁷ Onno KERVERS, *Strengthening Compliance with the Biological Weapons Convention:THA Protocol Negotiations*, Journal of Conflict and Security Law,2002, Vol.7, No.2, s. 277.

¹⁸⁸ Hilaire MCCOUBREY and Nigel D. WHITE, *International Law and Armed Conflict*, Dartmouth, 1992 England, s. 248.

¹⁸⁹ Josef GOLDBLAT, *a.g.m.*, s. 252-253.

¹⁹⁰ Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, *a.g.e.*, s. 2.

tüm savaş gereçlerini imha ettiğini açıklayan ilk devlet olmuştur. Aynı şekilde biyolojik savaşla ilgili çalışma alanlarının da tıbbi araştırma merkezlerine dönüştürüldüğü belirtilmiştir. Başka hiçbir devlet böyle bir açıklama yapmamıştır. İngiltere, biyolojik silah stoklarının bulunmadığını açıklamıştır. Sovyetler Birliği ise, Sözleşmeye aykırı hiçbir biyolojik ajan ya da toksin, silah ve teçhizata sahip olmadığını ve bu anlamda bir çaba içinde bulunmadığını açıklamıştır.¹⁹¹

Sözleşmenin ayrı bir maddesinde, ajanların, toksinlerin, silahların, teçhizatın, herhangi bir devlete ya da devletler grubuna, uluslararası organizasyonlara ya da kişilere devredilmesi yasaklanmıştır. Yasaklanan silahların üretilmesine ya da ele geçirilmesine yardım edilmesi aynı şekilde yasaklanmıştır.¹⁹² Fakat Sözleşme, bireysel transferler, grup transferleri ya da örneğin kurtuluş hareketleri veya gerilla gruplarına bu tür silahların transferi ya da üretimine yardım konusunda bir hüküm içermemektedir. Sözleşme böylece, biyolojik ajanların herhangi bir şekilde ihracatını yasaklar gibi görünmektedir.¹⁹³

Biyolojik Silahlar Sözleşmesine taraf devletler, kendi sınırları ve yetki alanı içinde, I. maddede belirtilen faaliyetleri önlemeye ve bunları yasaklamaya ilişkin anayasal önlemleri almakla yükümlüdürler. "Önlemler" terimiyle kastedilen, kanun yapma, uygulama ya da düzenlemelerdir. "Kendi toprakları ve yetki alanı" terimi ise, bir taraf devlette, biyolojik silahlarla ilgili devlete ait tesisler ile askeri tesisleri kapsamaktadır. Ancak taraf devletlerin bir kısmı Sözleşme ile uyum için gereken iç düzenlemeleri yapmamışlardır.¹⁹⁴

Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin X. maddesine göre taraf devletler, biyoloji alanında hastalıkların önlenmesi ya da diğer barışçıl amaçlarla yapılacak

¹⁹¹ Josef GOLDBLAT, **a.g.m.**, s. 253.

¹⁹² Bakteriyolojik ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanması'nın Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁹³ Ingrid Detter DE LUPIS, **The Law of War**, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, s. 220.

¹⁹⁴ Josef GOLDBLAT, **a.g.m.**, s. 255.

gelecekteki geliştirme ve girişimlerde işbirliği yapma görevini üstlenmişlerdir. X. madde işbirliği ve biyoteknoloji alanında bilgi değişimini sağlamanın taraf devletlerin hem yükümlülükleri hem de hakları olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁵ Taraf devletler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesine yönelik benzer hükümler, silahların kontrolü ile ilgili bazı anlaşmalarda da vardır. X. maddenin bir benzeri, 1968'de imzalanan "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması"nda da (NSYÖ) yer almıştır. NSYÖ Anlaşmasının 4. maddesinde, "nükleer enerjinin barışçı kullanımları için" işbirliği yapılması belirtilmektedir. BSS'ye kıyasla, NSYÖ Anlaşmasının avantajı, "nükleer enerji" teriminin ve maddenin amacının iyi bir şekilde tanımlanmış olmasıdır. BSS'de ise biyolojik ajanların ve toksinlerin tanımları yapılmamıştır ve X. maddede hangi ajanların ve toksinlerin kullanımında işbirliğinden söz edildiği açık değildir. Bununla birlikte, X. maddede belirtilen yükümlülüklerde söz edilen ajanlar ve toksinlerin, I. maddede tanımlandığı gibi düşmanca amaçla ya da silahlı çatışmada kullanılacak biyolojik ajanları ve toksinleri kapsadığı düşünülmektedir.¹⁹⁶

Taraf devletler, işbirliği ile ilgili bu maddenin uygulanmasına ilişkin farklı görüşlere sahiptir. Endüstriyel açıdan gelişmiş ülkeler, bu maddenin önemini azaltılmasını savunmaktadırlar. Çünkü bu ülkelerin görüşüne göre, silahların kontrolü ile işbirliğinin direkt bağlantısı yoktur. Ayrıca bu ülkeler, birçok işbirliği anlaşmasının sağlık, çevre, beslenme ve tarım alanlarında uygulanmakta olduğunu ve bunların, X. maddedeki yükümlülüklerini tam olarak yerine getiren faaliyetler olduğunu iddia etmektedirler.

Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkeler ise, bu maddenin önemini vurgulanması gerektiğini savunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere göre, X. maddedeki işbirliği tam olarak uygulanmamaktadır. Ayrıca bu ülkeler,

¹⁹⁵ Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 3.

¹⁹⁶ Erhard GEISSLER, Iris HUNGER, Ernst BUDER, **Implementing Article X of the Biological Weapons Convention**, (Ed. by Oliver Thranert, Enchanging the Biological Weapons Convention), Verlag J.H.W., Bonn, 1996, s. 161.

Avustralya Grubu¹⁹⁷ gibi, var olan ihracat kontrollerinin, kendi biyoteknolojik gelişmelerine engel olduğundan şikayet etmektedir.¹⁹⁸

“X. madde” problemi, hemen hemen Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden beri gündeme gelmiştir. Taraf devletlerin bu maddenin uygulanmasına ilişkin farklı düşüncelerinden başka, Sözleşmenin III. maddesi ve X. maddesi arasında açık bir çelişki vardır. Bu çelişki Sözleşmenin büyük bir boşluğu olarak görülmüştür.¹⁹⁹ III. madde, taraf devletlere, yayılmanın önlenmesi için, Sözleşmenin yasakladığı biyolojik ajanların ve toksinlerin herhangi bir devlete veya kişiye devredilmemesi yükümlülüğünü getirmektedir.²⁰⁰ X. madde ise taraf devletler arasında barışçı işbirliğinin artırılmasını ve bilgi değişimi yapılmasını istemektedir:

*“Biyolojik maddelerin ve toksinlerin barışçı amaçlarla kullanılması ile ilgili teçhizat ve malzeme ile bilimsel ve teknik bilgilerin, mümkün olan en geniş ölçüde değişimini kolaylaştırmak ve buna katılmak, Sözleşmeye taraf devletlerin hem yükümlülükleri hem de haklarıdır. Sözleşmeye taraf devletler ayrıca, hastalıkların önlenmesi için ve barışçı amaçlarla bilimsel keşiflerin geliştirilmesine ve uygulanmasına katkıda bulunmak üzere işbirliği yapacaklardır”.*²⁰¹

Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden bugüne kadar geçen zamanda, biyoteknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi, X. maddenin öneminin artmasına neden olmuştur.²⁰² Sözleşme ile ilgili beş yılda bir yapılan Gözden Geçirme Konferanslarında X. maddenin öneminin artırılmasına vurgu yapılmıştır.

¹⁹⁷ Avustralya Grubu, 1984’te kurulan ve kimyasal ve biyolojik maddelerin ihracatını kontrol eden bir kuruluştur.

¹⁹⁸ Iris HUNGER, **Questions of Compliance: The Case of the Biological and Toxin Weapons Control Regime**, <http://www.ciaonet.org/wps/sites/gpsc.html>, 3.4.2004.

¹⁹⁹ Erhard GEISLER, Iris HUNGER, Ernst BUDER, **a.g.m.**, s. 158.

²⁰⁰ Bakteriyojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 3.

²⁰¹ Bakteriyojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.** s. 3.

²⁰² Erhard GEISLER, Iris HUNGER, Ernst BUDER, **a.g.m.**, s. 159.

1986'daki İkinci Gözden Geçirme Konferansının Sonuç Bildirisinde "X. maddenin öneminin arttığı ve "biyoteknoloji alanında, gelişen ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki boşluğun arttığına" ilişkin endişeler dile getirilmiştir ve daha fazla işbirliği için özel önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir.²⁰³ 1991'deki Üçüncü Gözden Geçirme Konferansında da taraf devletler, X. maddenin uygulanmasına yönelik "uluslararası aşı geliştirme programı" da dahil olmak üzere bazı önerilerden söz etmiştir. Fakat bu tür öneriler, işbirliğinin geliştirilmesi konusunda bugüne kadar bir sonuç vermemiştir.

X. maddenin uygulanabilmesi için, biyolojik maddelerin ve toksinlerin ve hangi alanlarda işbirliği yapılacağına tanımlanması gereklidir. Ayrıca bu maddenin, Sözleşmenin ruhunu ihlal etmeden uygulanması önemlidir. X. madde, III. maddenin taraf devletlerin "biyolojik ajanların, toksinlerin ve silah teçhizatlarının, başka devletlerin ya da grupların eline geçmesini önleme yükümlülüklerini engellemeden uygulanmalıdır."²⁰⁴

X. maddedeki işbirliği konusu, sadece Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin bir ilkesi olarak değil, rejimin uygulanması ve taraf devletler arasındaki denge için de önemlidir.²⁰⁵

2.1.2. Sözleşmenin İhlali

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS), herhangi bir taraf devlet, diğer bir taraf devletin Sözleşmenin yükümlülüklerini ihlal eder şekilde hareket ettiğini görürse, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'ne şikayette bulunma hakkını vermektedir (Madde VI).²⁰⁶

²⁰³ Iris HUNGER, **a.g.m.**

²⁰⁴ Erhard GEISSLER, Iris HUNGER, Ernst BUDER, **a.g.m.**, s. 159.

²⁰⁵ Iris HUNGER, **a.g.m.**

²⁰⁶ Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 3.

Bir taraf devlet, Sözleşmenin ihlalinden şüpheleniyor fakat yeterli bilgi ve kanıtlara sahip değilse, müzakere teklifi BM Güvenlik Konseyi tarafından reddedilebilir. BM tüzüğü, silahların kontrolü anlaşmalarına devletlerin uyumunu kontrol etmesi için Konseye yetki vermemektedir; aynı şekilde bu anlaşmaları ihlal edenlere yaptırım uygulama yetkisi de yoktur. Konsey sadece, bu ihlalin uluslararası bir çatışmaya neden olabileceğine hükmederse, bu durumda BM tüzüğünün VI. Bölümü kapsamında ilgili devlet veya devletlere “uzlaşma için uygun prosedürleri ya da yöntemleri” önerebilir.²⁰⁷ Bu maddenin, Sözleşmeye uyumla ilgili endişeler için, çok zayıf bir mekanizma sağladığı yönünde açıklamalar yapılmıştır.²⁰⁸ İhlal ile ilgili bu maddenin temel zayıflığı, BSS'nin imzalandığı dönemde, biyolojik silahlara sahip olan bazı BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin, ihlalle ilgili bir iddiayı araştırmaya ilişkin kararı veto etme ihtimali olmuştur.²⁰⁹

Sözleşmenin V. maddesine göre de taraf devletler, uluslararası düzeyde, Sözleşmenin hükümlerine ya da hedeflerine uymakla ilgili problemlerin çözümünde birbirlerine danışmayı ve işbirliği yapmayı taahhüt etmişlerdir. Bu tür danışma ve işbirlikleri, aynı zamanda BM bünyesinde uygun uluslararası prosedürlerle de yürütülebilir.²¹⁰ Sözleşmenin “uygun uluslararası prosedürler” ile tam olarak neyi kastettiği açıklanmamıştır. BSS Gözden Geçirme Konferanslarında taraf devletler, bu tür prosedürlerle, herhangi bir taraf devletin, danışma amaçlı bir görüşme talep etme hakkı olduğunun kastedildiği yönünde birleşmiştir.²¹¹

İhlalleri önlemeye yönelik bu maddelere rağmen, taraf devletler şikayette bulunma hakkını ve işbirliği taahhüdünü yeterince kullanmamıştır. Örneğin Küba, 1962'den 1996'ya kadar, ABD tarafından biyolojik silah kullanımı sonucunda, Küba'da 24 hastalık salgını olduğunu iddia etmiştir. Bu olayların

²⁰⁷ Josef GOLDBLAT, *a.g.m.*, s. 257.

²⁰⁸ Onno KERVERS, *a.g.m.*, s. 276.

²⁰⁹ Onno KERVERS, *a.g.m.*, s. 277.

²¹⁰ Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, *a.g.s.*

²¹¹ Josef GOLDBLAT, *a.g.m.*, s. 260.

biri dışında hepsi “gayri resmi” olarak basında yayınlanmış ve hükümet açıklamalarında yer almıştır. Fakat konu ile ilgili Birleşmiş Milletlere (BM) herhangi bir resmi bir şikayet yapılmamıştır.

28 Nisan 1997’de Küba, BM Genel Sekreterine bir mektup göndererek, tarımsal alanların geniş bir kısmına zarar veren bir salgın olduğunu açıklamıştır. Küba bu durumun, 21 Ekim 1996’da, ABD tarafından yapılan bir hava operasyonu sırasında, bilinmeyen bir maddenin atılması” ile ilişkili olduğunu iddia etmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı ise, 6 Mayıs 1997’de, iddiayı yalanlayan bir açıklama yapmıştır. Küba, ABD’nin Biyolojik Silahlar Sözleşmesini (BSS) ihlal ettiğine ilişkin endişelerini tekrarlamıştır. Küba’nın isteğiyle, 31 Temmuz 1997’de resmi olmayan bir toplantı yapılmış ve daha sonra Sözleşmenin depoziterleri tarafından, tüm taraflara açık bir Resmi Danışma Toplantısı, 25-27 Ağustos 1997’de yapılmıştır. BSS’ne taraf devletlerin büyük bir kısmı (83 tanesi), Cenevre’de bu olayı görüşmek için toplanmıştır. Küba ve ABD tarafından hazırlanan sunumlar dinlenmiştir. Toplantı sonucunda yayınlanan raporda, konunun teknik olarak karmaşıklığı ve zamanın geçmesi nedeniyle, kesin bir sonuca ulaşmak için kanıtların yeterli olmadığı açıklanmıştır. Küba’nın ABD’nin biyolojik silah kullandığına ilişkin iddiaları kanıtlanamamıştır. Ancak bu toplantı, danışma ve işbirliği prosedürlerinin işbirliği içinde ve şeffaf bir biçimde yerine getirilebileceğini göstermiştir.²¹²

Sözleşme yürürlüğe girdiğinden beri, biyolojik silah kullanıldığına dair çok sayıda iddia olmuştur. Bununla birlikte bu iddiaların birçoğu kanıtlanamamıştır.²¹³ Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS) ile ilgili ihlal iddiaları, biyolojik silahlara sahip olma ve biyolojik silahları kullanma olarak iki şekilde ortaya atılmıştır.

²¹² IRIS HUNGER a.g.m.

²¹³ Graham PEARSON, *Biological Weapons...*, a.g.m., s. 118.

Biyolojik silahlara sahip olma ile ilgili iddiaların başında, Sovyetler Birliği'nin biyolojik silah programı vardır. Sovyetler Birliği'nin biyolojik silah programı, BSS'nin en ciddi ihlalini göstermektedir. Bu ihlal ortaya çıkmasına rağmen, BSS çatısı altında konuya ilişkin herhangi bir araştırma isteği olmamıştır. Sovyetler Birliği, BSS'nin üç depoziter devletinden biri olmasına rağmen, yıllar boyunca biyolojik silah programını sürdürmüştür.

Sovyetler Birliği dışında, BSS'ne taraf başka bir devlet olan Irak'ın da, biyolojik silah programı yürüttüğü ortaya çıkmıştır. Bu ihlali, 1991'deki Körfez Savaşı sonrasında Irak'taki kitle imha silahlarını ortaya çıkarmak için kurulan BM Özel Komisyonu UNSCOM ortaya çıkarmıştır. Ancak, BSS çatısı altında herhangi bir araştırma girişimi olmamıştır.²¹⁴ Irak BSS'ni 1972'de imzalamış ancak, uzun yıllar boyunca onaylamamıştı. Irak Sözleşmeyi 1991'de, Körfez Savaşı sonunda Koalisyon Kuvvetlerinin baskısı sonucunda onaylamıştır. Uluslararası hukuk altında, anlaşmayı imzalayan devletler, anlaşmayı onaylamamış olsa bile bazı yükümlülüklerle sahiptir ve Sözleşme hükümlerine aykırı herhangi bir faaliyette bulunmamaları gerekmektedir. Irak 1991'den önce, Sözleşme ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmemiştir. BM 687 no'lu kararına göre biyolojik ve kimyasal ajanların ve ilgili sistemlerin uluslararası gözetim altında imhası gerekiyordu. Temmuz 1995'te Irak, ilk kez saldırı amaçlı bir biyolojik silah programına sahip olduğunu kabul etmiş, ancak biyolojik ajanları silahlaştırdığını kabul etmemiştir.²¹⁵

Sözleşme yürürlüğe girdiğinden beri, biyolojik silahların kullanıldığına ve BSS'nin ihlal edildiğine dair birçok iddia olmuştur. Bunlardan en fazla dikkat çekenler "*Sverdlovsk*" ve "*Sarı Yağmur*" vakalarıdır ve her ikisi de Sovyetler Birliği ile ilgilidir.

²¹⁴ Iris HUNGER, a.g.m.

²¹⁵ Iris HUNGER, a.g.m.

2.1.2.1. Sverdlovsk Vakası

1980 yılının başında, çeşitli batılı gazetelerde Nisan 1979'da Sovyetler Birliği'ne bağlı Sverdlovsk kentine bağlı bir bölgede bir patlama olduğu ve *antrax* bakterisinin serbest bırakıldığı ve üç yüzden bine kadar ölüm olduğunu iddia eden makaleler yayınlanmıştır.²¹⁶

Mart 1980'de ise ABD, Sovyetler Birliği'ni biyolojik silahların üretimi, silaha dönüştürülmesi ve depolanmasını içeren saldırı amaçlı bir biyolojik silah programı yürütmekle suçlamıştır. Bu suçlamanın temelinde de, Sverdlovsk'taki *antraks* salgını yatıyordu. Sovyetler Birliği Sverdlovsk'ta böyle bir *antraks* salgınının olduğunu doğrulamış, fakat buna, *antraks* bulaşmış etlerin satılmasının yol açtığını açıklamıştır.²¹⁷

Biyolojik silah tesisinde meydana gelen bu kaza, Sovyetler Birliği tarafından yürütülen gizli biyolojik silah çalışmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği yıllar boyunca biyolojik silah programı yürüttüğünü inkar etmiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin halefi Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin, 1992 yılında yaptığı açıklamada olayın fabrikadaki sızmadan kaynaklandığını ve Rusya Federasyonu'nun Biyolojik Silahlar Sözleşmesini ihlal ettiğini kabul etmiştir. Yeltsin kabul ettiği bir kararnameyle gizli askeri araştırma merkezlerinin uluslararası incelemeye açılmasını ve bu merkezlerin sivil kullanım alanlarına dönüştürülmesini taahhüt etmiştir.²¹⁸

Olayın tarafsız yabancı bilim adamları tarafından araştırılması ise, salgından 13 yıl sonra mümkün olmuştur. Araştırmalar, salgının Sverdlovsk'taki bir askeri biyolojik tesisten hava yoluyla yayılan *antraks* sporları nedeniyle gerçekleştiğini doğrulamıştır. Ancak uzmanlar, yayılan sporların miktarının çok az olduğu ve bu miktarın biyolojik silah yapımı için

²¹⁶ Graham PEARSON, *Biological Weapons...*, a.g.m., s. 105.

²¹⁷ Josef GOLDBLAT, a.g.m., s. 260.

²¹⁸ Josef GOLDBLAT, a.g.m., s. 261.

yeterli olmadığı üzerinde ısrarla durmuştur. Ayrıca uzmanlar, bu miktarın Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ne uygun şekilde önleyici, koruyucu ya da barışçıl amaçlara yönelik amaçlar için de kullanılmış olabileceğini belirtmiştir.²¹⁹

Sverdlovsk'taki *antraks* salgını, aynı zamanda *antraks* bakterilerinin salınmasını takiben, vakaların nasıl bir görünüm çizdiğini göstermiştir. Ortaya çıktığı bölgeden on kilometre uzaklıktaki insanlar ve kırk kilometreye kadar uzaklıktaki hayvanlar da enfekte olmuştur. Ortaya çıkışından 44 gün sonrasına kadar yeni vakalar görülmeye devam etmiştir.²²⁰

2.1.2.2. Sarı Yağmur Vakası

1981'de, ABD hükümeti Sovyetler Birliği'nin biyolojik silah ürettiğine dair başka bir iddia ortaya atmıştır. ABD, Sovyetler Birliği'ni, *trichothecene mikotoksin* adı verilen bir biyolojik silah ürettiği ve bunu Laos, Kamboçya ve Afganistan'da kullandığını iddia etmiş ve Sovyetler Birliği'ni hem 1925 Cenevre Protokolünü hem de Biyolojik Silahlar Sözleşmesini ihlal etmekle suçlamıştır. Bu suçlama da Sovyetler Birliği tarafından reddedilmiştir. ABD'nin suçlamaları, 1978 Eylül'den beri Sovyet uçaklarından toksik sarı bir maddenin püskürtüldüğünü belirten görgü tanıklarının ifadelerine dayanmaktaydı. Bu sarı maddenin kimyasal analizleri ve etkilenen insanlarda yapılan tıbbi kontroller olayı doğrulamıştır. Ancak, araştırmalar ilerledikçe ve bunlara değişik ülkelerdeki laboratuvar incelemeleri eklendikçe, kanıtların güvenilirliği tartışılır hale gelmiştir. Olayı inceleyen bazı bilim adamları, bu sarı maddenin çok büyük miktarlardaki yaban arısı dışkısından ibaret olduğunu ortaya çıkarmıştır ve çeşitli laboratuvarlardaki analizler de bunu

²¹⁹ Julian Perry ROBINSON, *Some Lessons for the Biological Weapons convention from Preparations to Implement the Chemical Weapons Convention*, (Ed. Oliver Thranert, Enchanging the Biological Weapons Convention), Verlag J.H.W., Bonn, 1996, s. 92.

²²⁰ Kathleen, A. DELANEY, *Impact of the Threat of Biological and Chemical Terrorism on Public Safety –Net Hospitals*, The International Lawyer, Spring 2002, Vol. 36, Number 1, s. 24.

doğrulamıştır.²²¹ ABD hiçbir zaman Sovyetler Birliği ile ilgili bu iddialarının resmi olarak araştırılmasını istememiştir.²²²

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise, Eylül 1992'de Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin üç depoziter devleti olan, ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin halefi Rusya arasında üçlü bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde Rusya, "saldırı amaçlı biyolojik silah programına son verdiğini" açıklamış ve "biyolojik ajan üretimi için kullanılan teçhizatın parçalara ayrılmasını kabul ederek, biyolojik silah deneme tesislerinin kapatıldığını" onaylamıştır. Üç depoziter devlet de, karşılıklı temelde, askeri olmayan herhangi bir biyolojik tesiste bir şüphe olduğu zaman, askeri biyolojik tesislere ziyaretler yapmak için bir çalışma grubu kurma konusunda anlaşmışlardır. Rusya şüpheleri ortadan kaldırmak için, ABD ve İngiltere'nin Rusya'daki söz konusu sivil bölgeleri teftiş etmelerine izin vermiştir. Bu teftişler Ekim 1993'te ve Ocak 1994'te gerçekleşmiş ve Rusya da sonraki birkaç ay boyunca karşılık olarak ABD ve İngiltere'deki bazı yerlerde teftiş yapmıştır.²²³ Ancak Rusya daha sonra, askeri tesislerine ziyaretleri reddettiğinden, anlaşmazlık çıkmıştır. Rusya'nın biyolojik silah programı hakkında daha fazla bilgi rağmen, konu çözülmeden kalmıştır.

Rusya, Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS) ile uyumsuzluğunu kabul etmekte isteksizdir. Eski biyolojik silah faaliyetleri hakkında daha az bilgi sağlamaktadır ve eski biyolojik silah tesislerinin bugünkü faaliyetlerine dair de az miktarda şeffaflık vardır. Rusya güven artırıcı önlemlerle ilgili deklarasyonlarını yıllık olarak sağlamasına rağmen, eski biyolojik silah faaliyetleri hakkında bilgi sağlamak için henüz yeterli çabayı göstermemektedir.

²²¹ Josef GOLDBLAT, **a.g.m.**, s. 261.

²²² Iris HUNGER, **a.g.m.**

²²³ Darry KIMBALL and Kerry BOYD, **Briefing Paper on the Status of Biological Weapons Nonproliferation**, Arms Control Today, September 2002, s. 31.

Sovyetler Birliği'nin biyolojik silah programı, BSS ile uyumun çok ciddi bir ihlalini göstermektedir. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin Sözleşmeyi ihlali, herhangi bir uluslararası araştırma ya da denetim sürecini hızlandırmamıştır. Ne ABD ne de başka bir ülke, BSS'nin V. maddesinde belirtilen danışma prosedürlerini başlatmamış ve resmi bir şikayette bulunmamıştır.²²⁴

İki kutuplu yapı ve devletlerin biyolojik silah programlarına dair güvenilir bilginin yokluğu, 1990'ların başlangıcına kadar, bu konudaki harekete geçme eksikliğine dair bir açıklama olabilir. Ancak, BSS'ne taraf devletlerin, uyumsuzluk endişeleri için işbirliği ve danışmaya ilişkin var olan hükümleri neden kullanmadığı anlaşılabilir değildir.²²⁵

2.1.3. Gözden Geçirme Konferansları

Sözleşmenin XII. maddesi, Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden beş yıl sonra, taraf devletlerin katılımıyla İsviçre'nin Cenevre kentinde bir konferans düzenlenmesini gerektirmektedir. Bu konferansın amacı, Sözleşmenin giriş kısmında belirtilen amaçların ve Sözleşme hükümlerinin gerçekleşmekte ve uygulanmakta olup olmadığını tespit etmektir.²²⁶ Sözleşme yürürlüğe girdikten 5 yıl sonra taraf devletleri bir araya getiren bir gözden geçirme konferansı düzenlemiştir. Konferansta taraf devletler, her beş yılda bir toplanma kararı almışlardır. Bu konferanslarda Sözleşmenin işleyişi, bilimsel ve teknolojik değişimler de göz önüne alınarak değerlendirilmektedir.²²⁷

Her gözden geçirme konferansı için yapılan hazırlıkların bir parçası olarak, katılan taraf devletler, Sözleşmeyi ilgilendiren yeni bilimsel ve teknolojik

²²⁴ Iris HUNGER, **a.g.m.**

²²⁵ Iris HUNGER, **a.g.m.**

²²⁶ Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 4.

²²⁷ Josef GOLDBLAT, **a.g.m.**, s. 263.

gelişmeler hakkında bilgi verilmek üzere davet edilmektedir.²²⁸ Bu tür gözden geçirme konferansları 1980,1986, 1991, 1996 ve 2002'de yapılmıştır.

Birinci Gözden Geçirme Konferansı (GGK), 1980'de toplanmıştır ve bir Sonuç Bildirisi ile sonuçlanmıştır. Birinci GGK, 1980'de Batılı devletlerin, Sovyetler Birliği'ndeki Sverdlosk'ta meydana gelen *antraks* salgınıyla ilgili duyumları almasıyla aynı zamanda yapılmıştır.²²⁹

İkinci Gözden Geçirme Konferansı, 1986'da toplanmıştır. Bu konferansta, Sözleşmedeki yasaklama alanı, uyumun doğrulanması, güven artırıcı önlemler ve biyolojinin barışçı amaçlar için kullanımında işbirliği en dikkat çeken konular olmuştur. Kabul edilen Sonuç Bildirisinde, biyoteknolojideki hızlı gelişmeler ve bunun Sözleşmeye etkilerinin, Birinci GGK'ndan beri daha önemli hale geldiği vurgulanmıştır. Konferansta taraf devletler, biyolojik silahlarla ilgili güven artırıcı önlemler üzerinde uzlaşmaya varmıştır.

Üçüncü Gözden Geçirme Konferansı 1991'de toplanmıştır. Konferansta taraf devletler, BSS ile uyumun doğrulanması için önlemler konusunda çalışmak üzere, VEREX olarak bilinen Ad Hoc Grubu kurmuşlardır. Ayrıca Konferansta güven artırıcı önlemlerin kapsamı genişletilmiştir.

Dördüncü Gözden Geçirme Konferansı 1996'da toplanmıştır. Sonuç Bildirisinde taraf devletler, Sözleşmeye bağlılıklarını teyit etmiştir. Konferansta özellikle, taraf devletlerin Sözleşmenin tüm hükümlerine tam bir uyumun sağlanmasının yaşamsal bir önemi olduğu vurgulanmıştır. Taraf devletler ayrıca, biyoteknoloji, genetik mühendisliği ve mikrobiyoloji alanlarında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında gittikçe büyüyen bir fark oluştuğunu kabul etmiştir.²³⁰

²²⁸ **Bio-weapons Convention Fails to Keep up with Evolving Threats**, Jane's Intelligence Review, February 2002, Vol 14, Number 2, s. 31.

²²⁹ Graham PEARSON, **Biological Weapons...**, a.g.m., s. 120.

²³⁰ Josef, GOLDBLAT, a.g.m., s. 263.

Beşinci Gözden Geçirme Konferansı ise 2001'de toplanmıştır. Ancak ABD'nin BSS ile ilgili Protokol taslağını desteklemediğini açıklaması üzerine, Konferans ertelenmiştir. Konferans, Kasım 2002'de yeniden toplanmıştır. Taraf devletler yeni bilimsel gelişmelerle ilgili görüşlerini ve bilgilerini aktarmıştır. Biyoteknolojideki gelişmelerin hız kazandığı ve geniş kapsamlı yeni uygulamalara öncülük ettiği yolundaki görüş hakim olmuştur.²³¹ Taraf devletler, bilim ve teknolojideki değişimin hızı ve bunun getirebileceği tehlikelere dikkat çekmişlerdir. Beklenen tehlikeler arasında yeni ve yeniden ortaya çıkacak hastalıklar; bilim ve teknolojideki gelişmenin kasıtlı olarak kötüye kullanılması gibi tehlikeler yer almaktadır.²³²

2.1.4. Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin Güçlendirilmesine Yönelik Girişimler

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS), silahların kontrolünde önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilmişti. Çünkü biyolojik silahların saldırı amaçlı kullanılmaması için, Soğuk Savaşın iki düşmanı olan ABD ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenmişti. Diğer taraftan özellikle, 1975'ten beri uluslararası düzeyde silahların kontrolü ve silahsızlanmada, BSS'nin uygulamada zayıf bir Sözleşme olduğu anlaşılmıştır. Çünkü BSS'de biyolojik ajan ya da toksinleri saldırı amaçlı olarak geliştirme, üretme, depolama ya da elde etme ile ilgili yasaklara uyumu denetlemek amacıyla bir düzen kurulmamıştır. Sözleşme, taraf devletlerin, biyolojik silahlarla ilgili yasaklamalar için hiçbir doğrulama hükmünü içermemektedir. Sadece IV. maddesine göre her taraf devlet; I. maddede bahsedilen ajan, toksin, silah, teçhizat ve gönderme araçlarını, geliştirmeyi, yapmayı, stoklamayı veya ele geçirmeyi yasaklayacak ve önleyecek tedbirleri, kendi anayasalarının ön gördüğü usullere göre almayı yükümlenmiştir.²³³ 1975'ten beri, biyolojik silahların kullanılışı ya da

²³¹ Bio-weapons Convention Fails to Keep up with Evolving Threats, **a.g.m.**, s. 31.

²³² Bio-weapons Convention Fails to Keep up with Evolving Threats, **a.g.m.**, s. 32.

²³³ Oliver THRANERT, **Enhancing the Biological Weapons Convention**, (Ed. Thranert, Oliver, Enhancing the Biological Weapons Convention), Verlag J.H.W., Bonn, 1996, s. 9.

gizli bir şekilde üretildiğine ilişkin kanıtlanamamış iddialar da, BSS'nin inandırıcılığını ciddi şekilde kaybetmesine yol açmıştır.²³⁴

Taraf devletler, yasaklanmamış faaliyetlerde kullandıkları biyolojik ajan ya da toksinleri deklare etmekle yükümlü değildirler. Aynı şekilde savaş aracı olarak kullanılacak biyolojik ajanların, araştırma ve geliştirmelerinin yapıldığı laboratuvarlar hakkında da açıklama yapma yükümlülükleri yoktur. Bunlar Sözleşme açısından ciddi boşluklardır. Çünkü biyoteknolojideki gelişmeler büyük miktarlarda biyolojik madde ve toksinlerin az sayıda insan tarafından, kısa sürede ve bulunması oldukça zor olan tesislerde üretilmesine olanak sağlamaktadır. Bu maddeler dikkat çekmeyen depolarda saklanıp, füze, bomba ya da sprej sistemlerine doldurularak silaha dönüştürülebilirler. Bu nedenle Sözleşmenin biyolojik silahlara sahip olmama yükümlülüğüne uymayan bir devlet, oldukça kolay bir şekilde Sözleşmenin yükümlülüklerinden kurtulabilir. Sözleşmeye taraf devletlerin biyolojik silahlara sahip olup olmadıklarını deklare etmeleri de gerekmemektedir. Böyle bir deklarasyonda bulunan devletler ise, bu silahları imha ettiklerini ya da bunları barışçıl amaçlara yönlendirdiklerini kanıtlamak zorunda değildirler.²³⁵

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS) için doğrulama sisteminin amacı tüm taraf devletlerin Sözleşmenin hükümlerine tam uyumlarını mümkün kılmaktır.²³⁶ Sözleşme bir doğrulama hükmü içermemekte hatta biyolojik alanların denetiminden hiç söz etmemektedir. Yükümlülüklerin, öncelikle ulusal kontrol önlemleri ile sağlanacağı kabul edilmektedir. Sözleşmeye uymayı sağlayan sistemin tümü uluslararası gözetimden ziyade, taraf

²³⁴ Robert J. MATHEWS and Timothy L. H. MCCORMACK, **The Relationship Between International Humanitarian Law and Arms Control**, (Ed. by Helen Durham and Timothy L. H. McCormack, *The Changing Face of Conflict and the Efficacy of International Humanitarian Law*), Kluwer Law International, Cambridge, 1999, s. 66.

²³⁵ Josef GOLDBLAT, **a.g.m.**, s. 260.

²³⁶ Josef GOLDBLAT, **a.g.m.**, s. 261.

devletlere güvene dayanmaktadır. Sözleşmeyi ihlal eden devletlere karşı açıkça tanımlanmış herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.²³⁷

Biyolojik Silahlar Sözleşmesindeki bu boşluklar, Sözleşmenin güçlendirilmesi ve bir doğrulama rejimi oluşturulması için çalışmaların başlamasına neden olmuştur.²³⁸ Uluslararası alandaki gelişmeler, Sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle biyolojik silah yayılmasının durmadığını göstermiştir. Eski Sovyetler Birliği ve Irak'ta biyolojik silah programlarının ortaya çıkması, Sözleşme için bir doğrulama mekanizmasının oluşturulmasına yönelik uluslararası çabaları hızlandırmıştır.²³⁹ Ayrıca ABD ve Rusya kaynaklı istihbarat değerlendirmeleri, sekiz ülkenin daha saldırı amaçlı bir biyolojik silah programına sahip olduğu veya elde etmeye çalıştığı sonucuna varmıştır. Bugün BSS'ne taraf olan devletlerin birçoğu, Sözleşmenin bir doğrulama rejimi ile güçlendirilmesini istemektedir.²⁴⁰

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ni (BSS) güçlendirme çabalarının başlangıcı 1986'ya dayanmaktadır. 1986'daki İkinci Gözden Geçirme Konferansı'nda taraf devletler, güven artırıcı önlemleri politik düzeyde kurmak konusunda anlaşmış ve dört güven artırıcı önlem kabul edilmiştir. Bu önlemler:

- A) Özel güvenli biyoloji laboratuvarlarına ek olarak, en yüksek güvenlik düzeyindeki laboratuvarlarla ilgili bilgi değişiminde bulunmak ve mikroorganizmalar ve toksinlerin düşmanca kullanımı hakkında savunma önlemleri içine araştırmalarda uzmanlaşma,
- B) Olağandışı hastalık salgınları hakkında bilgi alışverişi,
- C) Sözleşmeyle ilgili araştırma yayınlarına ilişkin bilgi alışverişi,
- D) Biyolojik savunma alanındaki araştırmacılar arasında temasların artması için destek.²⁴¹

²³⁷ Valentine ROMANOV, *a.g.m.*, s. 285.

²³⁸ Oliver THRANERT, *a.g.m.*, s. 10.

²³⁹ Onno KERVERS, *a.g.m.*, s. 279-280.

²⁴⁰ Robert J. MATHEWS and Timothy L. H. MCCORMACK, *a.g.m.*, s. 82-83.

²⁴¹ Oliver THRANERT, *a.g.m.*, s. 10.

Taraf devletler bu önlemleri yeterince yerine getirmemiştir. Buna rağmen, çabalar 1991'deki İkinci Gözden Geçirme Konferansında da devam etmiş ve yeni güven artırıcı önlemler kabul edilmiştir. En önemlisi, A önlemine iki bölüm eklenmiştir; ulusal düzeydeki biyolojik savunma araştırma ve geliştirme programlarına ilişkin ayrıntılı bilgi talep edilmiştir. Bu önlemler, taraf devletlerin yılda bir tesislere, biyosavunma programlarını, 1 Şubat 1946'dan beri saldırı ve savunma amaçlı biyolojik araştırma ve geliştirme konusunda geçmişteki faaliyetlerin, insan aşısı üretiminin, salgın hastalıklara ilişkin bilgiyi ve BSS'nin uygulanmasıyla ilgili kanun ve mevzuatlarını içeren deklarasyonlar yapmasını gerektiriyordu.²⁴² Ayrıca tüm deklarasyonların BM Silahsızlanma İlişkileri Bölümüne yılda bir sunulması kararlaştırılmıştır. Ancak taraf devletler, yasal olarak deklarasyonları yapmak zorunda değildi. Zaten taraf devletlerin büyük bir kısmı, bu tür bir çaba göstermemiş ve güven artırıcı önlemler çerçevesinde deklarasyonların yapılmasına dayanan sistem, başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²⁴³ Başlangıçta yalnızca on taraf devlet tüm alanlardaki bilgi değişimine katılmıştır. Ayrıca, yapılan deklarasyonlar, çoğu kez eksik yapılmış veya Sözleşmeyle hemen hemen ilgisiz konuları içermiştir.²⁴⁴ İlk güven artırıcı önlemlerin 1986'da kararlaştırılmasından bu yana 10 yıl içinde, en az bir kez, güven artırıcı önlem deklarasyonunda bulunan taraf devletlerin sayısı 1995'te 70'e ve 1996'da da 75'e çıkmıştır. Taraf devletlerin 11'i kararlaştırılan güven artırıcı önlemler deklarasyonunu her yıl yapmaktadır.²⁴⁵

Örneğin, Sovyetler Birliği ve halefi Rusya, 1987'den beri, bilgi değişimiyle ilgili gerekli deklarasyonları yapmıştır, fakat buna rağmen BSS ile uyumlu olmadığı, biyolojik silah programının ortaya çıkmasıyla anlaşılmıştır. Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Şubat 1992'de yaptığı bir açıklamada, bazı taraf devletlerin bilgi değişimi konusunda ihtiyatlı olmadığını iddia etmiştir.

²⁴² Graham PEARSON, *The Prohibition of Biological Weapons - Current Activities and Future Prospects* International Review of the Red Cross , No:318, 1997, s. 272.

²⁴³ Graham PEARSON, *The Prohibition...*, a.g.m., s. 273.

²⁴⁴ Oliver THRANERT, a.g.m., s. 10-11.

²⁴⁵ Graham PEARSON, *The Prohibition...*, a.g.m., s. 272.

Yeltsin'e göre taraf devletlerin bir kısmı bazı bilgileri saklıyordu ve muhtemelen yeterli önlemler almıyordu. Yeltsin, örneğin Yunanistan ve Belçika gibi ülkelerin neden yılda bir deklarasyon yapmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Sonuçta, güven artırıcı önlemleri sadece, Sözleşmenin güçlendirilmesine taraf devletler tam olarak yerine getirmiştir.²⁴⁶

Ayrıca I, II ve III. Gözden Geçirme Konferanslarında, Sözleşmede bulunan uyum elemanlarının geliştirilmesi, V. Madde çerçevesinde çok taraflı bir danışma sürecinin oluşturulması, VI. Madde çerçevesinde Sözleşmenin ihlali ile ilgili bir şikayet olduğunda, Güvenlik Konseyine çağrıda bulunma anlayışını yerleştirme gibi öneriler görüşülmüştür.²⁴⁷

Güven artırıcı önlemler, bir denetim sistemi kurmak için yeterli olmamıştır. Sözleşmenin en yüksek düzeyde uygulanabilmesi için, güven artırıcı önlemlerle birleştirilmiş diğer önlemler vardır. Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ne taraf devletlerin farklı toplantılarında alınan kararlara göre, denetim önlemleri, özellikle ziyaretler, güven artırıcı önlemlerle kombinasyonda kullanılacak en etkili önlemler olarak kabul edilmiştir ve uyum hakkındaki bazı belirsizlikleri çıkarmak için bir sistem oluşturmak gerektiği önerilmiştir. Bunlar da taraf devletler arasında işbirliğini arttırmak ve X. Maddenin uygulanmasının yolunu açmaktır.²⁴⁸ BSS ile uyumun doğrulanması için yapılan görüşmelerde, bunu gerçekleştirmenin uzak bir ihtimal olduğu anlayışı hakim olmuştu.

1991'deki Üçüncü Gözden Geçirme Konferansında, taraf devletler güven artırıcı önlemlere ek olarak, Sözleşmenin uygulanmasını geliştirmek ve etkililiğini arttırmak ve etkili bir şekilde doğrulanmasını güçlendirilmek için, VEREX olarak bilinen bir Ad Hoc Grup kurulmasına karar vermişti.

²⁴⁶ Oliver THRANERT, *a.g.m.*, s. 11.

²⁴⁷ Onno KERVERS, *a.g.m.*, s. 278-279.

²⁴⁸ Ali A. MOHAMMADİ, *Verifying the Biological Weapons Convention: The Role of Inspections and Visits*, (Ed. Thranert, Oliver, *Enchanging the Biological Weapons Convention*), Verlag J.H.W., Bonn: Dietz, 1996, s. 154.

Macaristan Büyükelçisi Tibor Toth'un başkanlığında, Grubun amacı bilimsel ve teknik açıdan Sözleşme için muhtemel doğrulama önlemlerini incelemek ve gözden geçirmektir. VEREX 1992'de 3 kez ve 1993'te üç kez toplanmış ve Sonuç Raporunda 21 muhtemel doğrulama önlemini açıklamıştır.²⁴⁹ Bu önlemler, bilginin izlenmesini, bilgi değişimini, denetimleri ve karşılıklı ziyaretleri içeriyordu.²⁵⁰

Üçüncü Gözden Geçirme Konferansının Sonuç Bildirisinde ileri faaliyetlere karar vermek için özel bir konferansın toplanmasına karar verilmişti. Özel Konferans, 19-30 Eylül 1994 arasında, taraf devletlerin VEREX'in raporunu değerlendirmek ve gelecekteki muhtemel girişimleri başlatmak üzere toplanmıştır. Konferans sonucunda VEREX'e ek olarak bir çalışma grubu kurulmuştur.²⁵¹

1995'te Ad Hoc Grup, üç kez daha toplanmıştır. Ad Hoc Grup, şeffaf önlemlerin güçlendirilmesini ve Sözleşmenin X. maddesinin geliştirilmesini, taraf devletlerin işbirliğinin sivil sektörde, mikrobiyoloji ve biyoteknoloji alanlarında uygulanmasını ve biyolojik silah kullanıldığı iddiasını araştırma problemlerini de tartışmıştır. Bununla birlikte temel konular, biyolojik ajanların listelerinin dizaynı sorunu, deklarasyonların tanımlanması ve ziyaretlerin ve denetimlerin kalıcı hale gelmesiydi. Kasım 1995'teki üçüncü toplantı sırasında Ad Hoc Grup, sadece küçük bir ilerleme sağlamıştı.²⁵²

Taraf devletler, Sözleşmenin güçlendirilmesi için farklı görüşlere sahiptir. Özellikle ABD, Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS) için etkili bir doğrulamanın mümkün olmadığını ve zayıf bir doğrulamanın, hiç doğrulama olmamasından daha kötü olduğu fikrini savunmaktadır. BSS için doğrulama amacıyla yapılacak ziyaretler ve soruşturmaların, ABD ile birlikte birçok batılı ülkede,

²⁴⁹ Graham PEARSON, *The Prohibition...*, a.g.m., s. 273.

²⁵⁰ Oliver THRANERT, a.g.m., s. 11.

²⁵¹ *Special Conference*, <http://www.opbw.org/sp.conf.html>, 22.3.2004.

²⁵² Oliver THRANERT, a.g.m., s. 12.

büyük ticari kara sahip olan biyoendüstrilerine ilişkin bilgilerin sızmasına yol açacağı endişesi vardır.²⁵³

Taraf devletler arasındaki politik problemlerden ve çıkarlardan başka, biyolojik silahların kontrolü, nükleer ve kimyasal silahların kontrolünden daha zordur. Kimyasal silah olarak kullanılabilir birçok muhtemel ajan olmasına rağmen, *hardal gazı* ve dört sinir ajanı olan, *tabun*, *sarin*, *soman* ve *VX* gibi kimyasal maddeler, silah olarak kullanılması muhtemel maddelerdir. Fakat biyolojik silah olarak kullanılabilir ajanlar ve toksinler çok daha fazladır.

Ad Hoc Grubun bir toplantısında, deklarasyonlar ve rutin denetimler için bir başlangıç olarak kullanılabilir, patojenlerin bir listesinin oluşturulması görüşülmüştür. Bu listede 67 patojen ve 48 toksin vardı. Bununla birlikte bu liste, ne hayvan ne de bitki patojenlerini kapsıyordu. Ayrıca, taraf devletler arasında listelerin daima eksik olabileceğine dair bir anlayış vardır.²⁵⁴

Biyolojik ajanların çeşitliliğinin dışında, bir biyolojik silah için kullanılması muhtemel maddeler "çift kullanım" özelliğine sahiptir: Hastalıklarla ilgili tüm çalışma ve araştırmalar biyolojik ajanlarla yapılmaktadır. Biyolojik savaş için savunma hazırlığı da böyledir: Sözleşmenin I. maddesi biyosavunma faaliyetleri için izin vermektedir. Biyolojik silah olarak kullanılabilir ajanın doğası, yaşayan madde olması, uygun teçhizatla çabuk bir şekilde üretilebilmesi ve çoğaltılabilmesi, biyolojik silah üretiminin ilk aşamalarının gizlenmesinin nispeten daha kolay olması, biyolojik silahların denetlenmesini zorlaştıran faktörlerdir.²⁵⁵

²⁵³ Onno KERVERS, *a.g.m.*, s. 281.

²⁵⁴ Oliver THRANERT, *a.g.m.*, s. 15-16.

²⁵⁵ Onno KERVERS, *a.g.m.*, s. 280.

2.1.5. Protokol Görüşmeleri

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin müzakereleri sırasında, birçok devlet, taslağın zayıflığından endişe etmiştir. Sovyetler Birliği'ndeki değişimler ve biyolojik silahların Irak ve diğer ülkelerde yayılması gibi uluslararası gelişmelerden sonra, taraf devletler BSS'nin güçlendirilmesi için sadece gösterişli konuşmalar yapmıştır. Uyumun arttırılmasına ve doğrulama için bir Protokole yönelik çalışmalar, akademik ve bilimsel çevrelerden yapılan yayınlar ve hükümet dışı örgütlerin faaliyetleri sayesinde hızlanma sürecine girmiştir.²⁵⁶

Ad Hoc Grup, Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS) için bir doğrulama protokolü oluşturulmak amacıyla, 1995'te çalışmalara başlamıştır. Müzakere süreci yavaş ilerlemiştir, ancak BSS'nin doğrulama rejimi için bir Protokol ortaya çıkarmıştır. Temmuz 1997'de Ad Hoc Grup başarıyla Protokol bir taslağının görüşülmesi aşamasına geçmiştir. Yapılan değişikliklerle, Nisan 2000'de taslağın 12. versiyonu görüşülmüştür. Bu taslak bir giriş niteliğindedir ve eklerle birlikte 23 maddeden oluşuyordu.²⁵⁷ Protokol, devletlerin resmi olarak biyolojik faaliyetlerle ilgili bilgiler vermesini ve biyolojik faaliyetlerle ilgili tesisler hakkında deklarasyon yapmalarını gerektirmektedir; örneğin biyolojik ajanların başka devletlerin ya da kişilerin eline geçmesini engellemek amacıyla düzenlenmiş özel biyoloji laboratuvarlarıyla ilgili deklarasyonlar yapılması gereklidir. Oluşturulacak yeni bir uluslararası kurum, deklarasyonların güvenilirliğini doğrulamak amacıyla, belirtilen tesislere yapılacak teftişlerle bu deklarasyonları takip edecektir.²⁵⁸

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi ile uyumun sağlanması için, Protokol Taslağı, üç sütun yapısı üzerinde oluşmuştur. Bunlar; biyolojik faaliyetlerle ilgili zorunlu deklarasyonları, izleme prosedürlerinin deklarasyonu ve uyumsuzlukla ilgili endişelerin araştırılmasını içermekteydi. Ayrıca

²⁵⁶ Onno KERVERS, *a.g.m.*, s. 278.

²⁵⁷ Graham PEARSON, *The Prohibition...*, *a.g.m.*, 275.

²⁵⁸ Darry KIMBALL and Kerry BOYD, *a.g.m.*, s. 34.

Protokolde, bilimsel ve teknolojik bilgi değişimi ile uluslararası işbirliğini de yer almaktaydı.

Zorunlu deklarasyonlar, Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ne ilişkin son faaliyetlerin ya da tesislerin deklarasyonlarının sunulmasını gerektiriyordu. Bu deklarasyonlar, çoğunlukla, daha önceki güven artırıcı önlemlerle aynı düzlem üzerinde kurulmuştur.

Protokol, yapılan deklarasyonlarda belirsiz anlamlar, şüpheler, anormallikler ve ihmaller varsa, bunların açıklığa kavuşturulması için, danışma toplantıları yoluyla bunların görüşülmesini ve gerekirse bir açıklama ziyareti yapılabileceğini belirtmektedir.²⁵⁹ Ayrıca bir taraf devlet diğer bir taraf devletin Sözleşmenin hükümlerini ihlal ettiğinden şüphelenmesi durumunda, kurulması planlanan organizasyondan araştırma isteğinde bulunabilmektedir.

Taraf devletlerin büyük bir kısmı, bu deklarasyonlar, danışmalar ve araştırmalar sisteminin biyolojik silahlara ilişkin faaliyetleri ispatlamak için yeterli olduğuna inanmamıştır. Ancak Protokolü destekleyen devletler, biyolojik faaliyetlerin hedef alınmasıyla, ülkeler için biyolojik silah programlarının caydırıcı hale geleceği ya da en azından bu gibi girişimlere ciddi darbe vuracağını savunmuştur.²⁶⁰

Protokoldeki diğer unsurlar, barışçı amaçlar için uluslararası bilimsel ve teknik işbirliğinin artırılması için önlemler, bulaşıcı hastalıkların izlenmesi ve kontrolü ve biyogüvenliğin geliştirilmesi gibi, VII.maddedeki şartları içermektedir.²⁶¹

BSS Protokolünün amacı taraf devletlerin uyumunu denetlemek ve ihlalleri ortaya çıkartmak, şeffaflık sağlamak ve güven artırıcı önlemleri almak ve

²⁵⁹ Graham PEARSON, *The Protocol to the Biological Weapons Convention is Within Reach*, Arms Control Today, June 2000, s. 25.

²⁶⁰ Darry KIMBALL and Kerry BOYD, *a.g.m.*, s. 34.

²⁶¹ Graham PEARSON, *The Protocol to the...*, *a.g.m.*, s. 25.

biyolojik silah kazançlarıyla ilgili zorlukları arttırmaktır. Ancak Protokol taslağında, biyolojik silah stoklarının deklarasyonu ve stokların imhasına ilişkin hükümler yoktur.²⁶²

Ad Hoc Grup tarafından hazırlanan Protokol taslağı, 2001'de yapılan Beşinci Gözden Geçirme Konferansında sunulmuştur. Ancak 25 Temmuz 2001'de ABD'nin Ad Hoc Grup Başkanı tarafından sunulan Protokol taslağını desteklemediğini açıklaması nedeniyle, Konferans ertelenmiştir.

Bir yıl aradan sonra, 11 Kasım 2002'de, BSS'nin Beşinci Gözden Geçirme Konferansı yeniden başlamıştır. Konferansın ilk bölümü, olaylı ve sert bir şekilde bitmiştir. ABD, BSS'nin yasal açıdan bağlayıcı bir doküman olması ve uygulamalarının geliştirilmesi ve etkinliğinin artırılması için 1994'te oluşturulan geçici çalışma grubunun yetkisinin sona erdirilmesine dair öneride bulunmuştur. Bu öneriye taraf devletler tepki göstermiş ve görüşmeler 7 Aralık 2002'de askıya alınmıştır.

ABD, ayrıca Konferansın bir günde sonuçlandırılması ve 2006'da yapılması planlanan Altıncı Gözden Geçirme Konferansının toplanması için sadece tek bir kararın alınması önerisini yapmıştır. Bu öneri, hem taraf devletleri hem de ABD'nin müttefiklerini bir kez daha hayal kırıklığına uğratmış ve hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Eylül-Kasım 2002 arasında, bir çok Batılı ülke, Dışişleri Bakanlığı temsilcilerine, ABD önerisinden duydukları rahatsızlığı Washington'a iletmelerini istemiştir.

Bunun üzerine, Gözden Geçirme Konferansına başkanlık yapan Macaristan Büyükelçisi Tibor Toth, bir çok taraf devlet ile danışma ve görüşme yaparak, bir taslak öneri geliştirmiştir. Bu taslak, sadece konunun müzakere edilmesi ve gözden geçirilmesi için belge değil, ABD'ye yönelik yeni bir ultimatom olarak görülmüştür. ABD'ye, hazırlanan taslak kararda

²⁶² Theodore GOLD, Panel Session 4: Chemical and Biological Weapons: Issues and Solutions, <http://www.ciaonet.org/conf/dsw01/index.html>, 11.12.2003.

hiçbir değişiklik yapılmadan kabul edilmesi için baskı yapılması kararlaştırılmıştır. Büyükelçi Toth tarafından hazırlanan taslak kararın kabulü için, Konferans tarafından oybirliği ile bir karar alınmıştır. BSS için taraf devletler arasındaki açık iletişimin korunması, toplantıların usulünün öneminin bir sonucu idi. Sonuçta sembolik olarak devletlerin büyük bir çoğunluğu, 2006 GGK'na kadar taraf devletlerin bir toplantı yapmaması yönündeki ABD önerisi ve Ad Hoc Grubun sona erdirilmesi için ABD'nin talebine karşı koymada başarılı olduğu iddia edilebilir.

Konferans, 2003 ve bir sonraki 2006'daki Altıncı Gözden Geçirme Konferansı (GGK) arasındaki her yıl iki haftalık uzmanlar seviyesindeki toplantıları izleyen politik seviyede bir haftalık toplantıların yapılmasını kararlaştırdı. Toplantılar her yıl, belirli konularla sınırlı olacak ve kararlar oybirliği ile alınacaktı. Uzmanlar toplantısı sonunda raporlar hazırlanacak ve Altıncı GGK, bunları göz önüne alarak, daha ileri adımlar için karar verecekti. Toplantıların gündemi, Protokol müzakereleri için yeni bir başlangıcı içermiyordu. Ancak, 2006'da yapılacak GGK'nın görevi, sıkı bir danışma ve işbirliği ile, bu yeni yaklaşımın gözden geçirilmesi olarak tanımlanmıştır.²⁶³

Sözleşmenin daha iyi bir şekilde uygulanmasına ilişkin özel konular üzerinde genel bir anlayışın oluşmasını ve daha etkili çalışmayı kararlaştırmak ve ilerlemesine yardımcı olmak için yıllık toplantılar yapılması konusunda anlaşmışlardır.²⁶⁴ Ulusal delegeler kadar, Dünya Sağlık Örgütü, Food ve Tarım Örgütü gibi uluslararası organizasyonların da bir kısmını kapsayan uzmanlarla da görüşlerini paylaşacaklardır.

Uzmanlar toplantısına, Macaristan Büyükelçisi Tibor Toth'un başkanlık etmesi kararlaştırılmıştır. Toth birkaç kez, yeni sürecin kurulmasının, taraf

²⁶³ Marie Isabelle CHEVRIER, *The BWC Protocol*, The CBW Conventions Bulletin, Issue 61, 2003, s.17.

²⁶⁴ *New Process*, <http://www.opbw.org/doc.html>, 6.5.2004.

devletlerin GGK'nın zorluklarının üstesinden gelebileceğinin göstergesi olduğuna ilişkin inancını tekrarlamıştır.²⁶⁵

2003'teki toplantılar ulusal önlemlere yönlendirilecekti. İlk olarak, katılımcılar Sözleşmede, biyolojik faaliyetlere ilişkin cezai yasaların çıkarılmasını içeren yasakların uygulanması için gerekli ulusal önlemlerin alınması konusunda görüşeceklerdi. Bununla birlikte taraf devletler, örneğin X. Maddenin uygulanması için ne yapacakları konusundaki tartışmalı görüşmelerden kaçınacak, Sözleşmenin muhtemelen I. ve III. Maddelerinin uygulanması için ulusal tedbirler konusundaki tartışmalara yoğunlaşacaktı. İkincisi, biyogüvenliğin korunması amacıyla ulusal ve zehirler ve hastalıklarla ilgili mikroorganizmaların kontrolü konusu görüşülecekti.²⁶⁶ Birinci Uzmanlar Toplantısı, iki konu üzerinde odaklanacaktır: Sözleşmede belirtilen yasaklamalara ilişkin uygulamalara, ulusal önlemlerin zorunluluğunu benimseme, cezai yasanın çıkarılması ve ikincisi, patojenik mikroorganizmaların ve toksinlerin gözden kaçırılması ve güvenliğini kurmaya ve sürdürmeye yönelik ulusal mekanizmalar.²⁶⁷

2004'teki toplantılar, iki uluslararası konunun görüşülmesine yönelecekti: Birincisi şüpheli hastalıkların artması ve iddia edilen zehirli ve biyolojik silahların kullanımında etkilerinin azaltılmasının araştırılması ve buna yönelik uluslararası kapasitenin güçlendirilmesi, ikincisi hayvanları ve bitkileri etkileyen bulaşıcı hastalıkların teşhisi ve kontrol altında tutulması için, var olan ulusal ve uluslararası mekanizmalar ve çabaları genişletilmesi ve güçlendirilmesi. 2004'de yeni sürecin odak noktası, biyolojik silah kullanıldığına dair iddia olduğu durumların ya da şüpheli hastalık salgınlarının etkilerini azaltmak ve bulaşıcı hastalıklara karşı ulusal ve uluslararası çabaları güçlendirmek için, uluslararası kabiliyetleri arttırmak için bilgi

²⁶⁵ New Process, a.g.m.

²⁶⁶ Marie Isabelle CHEVRIER, a.g.m, s. 17.

²⁶⁷ New Process, a.g.m.

değişimidir. 2005'teki toplantılar ise, bilim adamları için işbirliği konularını görüşecektir.²⁶⁸

Sonuçta ABD'nin bütün engelleme girişimlerine rağmen, taraf devletler BSS'nin güçlendirilmesi için harekete geçmiş ve çalışmalara başlamıştır.²⁶⁹

Sözleşmeye taraf devletlerden oluşan bu Uzmanlar Toplantısının ilki, 18-29 Ağustos 2003'te Cenevre'de yapılmıştır. Bu toplantı, Beşinci Gözden Geçirme Konferansı tarafından kararlaştırılan yeni sürecin ilk aşamasını oluşturmaktadır.

BSS'ye taraf devletler, Protokole ilişkin farklı görüşlere sahiptir. Örneğin Avrupa Birliği üyesi taraf devletler için BSS'ni güçlendirmenin anlamı bir Protokol oluşturmaktır. Diğer taraf devletler içinse, X. maddeyi güçlendirecek güçlü bir işbirliğini içeren bir düzenlemeyi uygun görmektedir. Çoğunluğu Asya'daki birkaç devletse, Avustralya Grubu²⁷⁰na son verilmesini ve ihracat kontrollerinin yapılmamasını savunmaktadır.²⁷¹

ABD'nin ve diğer endüstrileşmiş ülkelerin Protokole ilişkin düşünceleri ise karmaşıktır. Bu ülkeler, biyolojik silahların yayılmasının önlenmesini istemektedir. Aynı zamanda ABD ve özellikle biyoteknolojide çok ilerlemiş olan Japonya gibi ülkeler, biyoteknoloji endüstrisindeki ticaretlerini tehlikeye atmak istememektedir. Bu, onların niçin endüstri tesislerine yapılan rutin denetimler konusunda kararsız olduklarını açıkça göstermektedir.

Çin ve Hindistan gibi ülkeler ise, rutin denetim önlemlerini kabul etmek konusunda isteksizdir. Çünkü uluslararası denetimcilerin kendi ülkelerine gelip denetim yapması düşüncesi bu ülkeler için rahatsız edici bir durumdur.

²⁶⁸ New Process, a.g.m.

²⁶⁹ Marie Isabelle CHEVRIER, a.g.m.

²⁷⁰ Avustralya Grubu, kimyasal ve biyolojik maddelerin ihracatını kontrol eden gönüllü bir kuruluştur.

²⁷¹ Nicolas A. SIMS, **Route-Maps To OPBW:Using The Resumed BWC Fifth Review Conference**, **The CBW Conventions Bulletin**, Issue No:56, June 2002, s. 4.

Gelişmekte olan birçok ülke de, BSS'nin doğrulama önlemleri konusunu önemli görmemektedir, çünkü onlar biyolojik silah programları yürütmeyi düşünmemekte ve biyolojik silahları kendileri için tehdit olarak görmemektedir.

Gelişmekte olan bazı ülkeler, örneğin Kara Afrika ülkeleri için tehdit, *ebola* gibi hastalıkların yayılmasıdır. Bu nedenle, onların temel endişesi, BSS içindeki doğrulama önlemlerinin ortaya konması değildir. Ancak bu ülkeler Sözleşmesinin taraf devletler arasında biyoteknolojideki gelişmelere ilişkin işbirliğinin belirtildiği X. maddesinin uygulanmasını istemektedir.²⁷² Ayrıca, Avustralya Grubu gibi, var olan ihracat kontrollerinin kendi biyoteknolojik gelişmelerine engel olduğundan şikayet etmektedirler.²⁷³

2.2. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ve Yürürlüğe Girmesi

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (KSS), 65 devletin onaylamasından sonra, 29 Nisan 1997'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin yürürlüğe girme tarihi, global kimyasal silahsızlanma açısından önemli bir tarihtir. Sadece kimyasal silahların sıkı bir doğrulama rejimi altında nasıl yok edileceği değil, kimyasal silahların yayılmasının önlenmesi için etkili bir rejimin nasıl kurulacağına ve Sözleşmeye katılmayan devletler için dürtüler yaratılmasına nasıl yardım edilebileceğine ilişkin çabaların başlangıcıdır.²⁷⁴

KSS yürürlüğe girdiği zaman, yirmiden fazla ülkenin saldırı amaçlı kimyasal silah kabiliyetine sahip olduğuna ilişkin düşünce vardı. Bu devletlerden Çin, Hindistan, İran, Pakistan, Rusya ve Güney Kore KSS'ni imzalamıştır. En büyük kimyasal silah deposuna sahip olan ABD ve Sovyetler Birliği'nin her ikisi de Sözleşmeye taraf olmuştur. ABD hükümeti tarafından

²⁷² Graham PEARSON, *The Protocol to the..., a.g.m.*, s. 17.

²⁷³ Iris HUNGER, *a.g.m.*

²⁷⁴ John GEE, *Implementing the CWC: The First Year*, <http://www.cbaci.org/johnggee.html>, 22.09.2003.

kimyasal silahlara sahip olduğu iddia edilen devletlerden birkaçı da, KSS'ni imzalamıştır.²⁷⁵

KSS'nin yürürlüğe girmesinin birinci yılında, onaylayan devlet sayısı 87'den 110'a çıkarak %26 oranında artmıştır. Hiçbir çok taraflı silahsızlanma anlaşması, Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra, bu kadar güçlü politik desteğe sahip olmamıştır. Bu bakımdan KSS, 1968'de imzalanan "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması"ndan (NSYÖ) bile baskın çıkmıştır. NSYÖ Anlaşması yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra sadece 65 taraf devlet, onaylamıştır. Örneğin Fransa ve Çin, NSYÖ 5 Mart 1970'de yürürlüğe girdikten sonraki 20 yıl boyunca anlaşmayı imzalamamıştır. Dört tanesi kimyasal silahlara sahip devlet olan, BM Güvenlik Konseyinin daimi üyeleri de, KSS'ne taraf devletlerdir. Dünya genelinde gelişmiş kimya endüstrisine sahip olan devletlerin büyük bir çoğunluğu da Sözleşmeye taraftır.²⁷⁶

2.2.1. Sözleşmenin Genel Hükümleri

Kimyasal Silahlar Sözleşmesinin (KSS) tam başlığı, "Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası İle İlgili Sözleşme"dir. Sözleşmenin temel hükümleri açıkça anlaşılabilir düzeydedir. Taraf devletler, kimyasal silahları geliştirmeme, üretmeme, başka yollardan elde etmeme, stoklamama, bunları başkasına devretmeme ve kimyasal silahları kullanmama yükümlülüğünü üstlenmişlerdir. Ayrıca var olan kimyasal silahlarını ve kimyasal silah üretim tesislerini, Sözleşme hükümlerine uygun olarak imha etme yükümlülüğünü üstlenmişlerdir.²⁷⁷

²⁷⁵ Amy SMITHSON, *Executive Summary, Rudderless: The Chemical Weapons Convention at 1 1/2*, <http://www.stimson.org/cbw/?SN=CB20020112246>, 03.11.2003.

²⁷⁶ John GEE, *a.g.m.*

²⁷⁷ **Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme**, Resmi Gazete, Sayı: 22960, 3 Mayıs 1997, s. 3.

Sözleşmenin başlangıç kısmında, taraf devletlerin, kitle imha silahlarının her çeşidinin yasaklanması ve ortadan kaldırılması da dahil, genel bir silahsızlanma yolunda hareket etme kararlılığında olduğu belirtilmektedir.

Ayrıca 1925 tarihli Cenevre Protokolü'ne ve 1972 tarihli Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ne atıfta bulunularak, her iki Sözleşmenin ilkeleri, hedefleri ve yükümlülükleri teyit edilmektedir.

KSS'nin temel hedeflerinden biri, kimyasal silahların tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Başka bir temel hedefi de, kimya alanında elde edilen başarıların sadece insanlığın yararına ve barışçı amaçlar için kullanılmasıdır. Bu hedefle bağlantılı olarak da yasaklanmayan amaçlar için kullanılacak kimyasal maddelerin serbest ticaretinin ve kimyasal faaliyetler alanında uluslararası işbirliğini ve bilimsel ve teknik bilgi alışverişini geliştirmeyi amaçlamaktadır.²⁷⁸

Yeni KSS, 1925 CP'nün yasaklanan silahları kullanmama ilkesine, geliştirmeme, elde etmeme, üretmeme, devretmeme ve depolamamayı da ekleyerek genişletmiştir.

Sözleşme kimyasal silahları aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır:

1. *Kimyasal silahlar deyimi bir arada veya ayrı ayrı, aşağıdaki anlamda kullanılacaktır:*
 - a) *Bu Sözleşmeyle yasaklanmayan amaçlarla kullanıldıkları ve cins ve miktarlarının bu amaçlarla tutarlı olduğu durumlar hariç olmak üzere, zehirli kimyasal maddeler ve bunların hammaddeleri.*
 - b) *(a) fıkrasında belirlenen zehirli kimyasal maddelerin, bu fıkroda tanımlanan savaş gereçleri ve aygıtlarının kullanımı*

²⁷⁸ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretimine, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 2.

sonucunda ortaya çıkacak olan zehirleyici nitelikleri yoluyla ölüme veya başka bir hasara yol açmak amacıyla özel olarak tasarımı yapılmış savaş gereçleri ve cihazları.

- c) (b) fıkrasında sözü edilen savaş gereçleri ve aygıtlarının kullanımıyla doğrudan doğruya ilişkili bir biçimde kullanılmak üzere özel olarak tasarımı yapılmış olan herhangi bir cihaz.*

2. “Zehirli kimyasal madde” deyimini aşağıdaki anlamda kullanılacaktır:

Yaşam süreçleri üzerindeki kimyasal etkisi yoluyla, insanlarda veya hayvanlarda ölüme, geçici sakatlığa veya daimi hasara neden olabilecek herhangi bir kimyasal madde.

Zehirli kimyasal madde deyimini, kökenine veya üretim biçimine ve tesislerde, savaş gereçlerinde veya bir başka yerde üretilmelerine bağlı kalmaksızın, bu tür bütün kimyasal maddeleri içermektedir. Zehirli kimyasal maddeler, Sözleşmenin Kimyasal Maddelerle İlgili Ek’in içerdği listelerde sıralanmıştır.²⁷⁹

3. “Prekürsör” deyimini aşağıdaki anlamda kullanılacaktır:

Hangi yöntemle olursa olsun, bir zehirli kimyasal maddenin üretimi sırasında herhangi bir aşamada rol oynayan bir kimyasal reaktan. Bu deyim, iki elemanlı veya çok elemanlı bir kimyasal sistemin herhangi bir temel elemanını içine almaktadır.²⁸⁰

Bu tanım, geçmişte üretilen ya da kimyasal silah olarak kullanılanlar kadar, gelecekte keşfedilecek ya da icat edilecek kimyasal ajanları da kapsamaktadır. Bununla birlikte, doğrulamanın uygulanması amacıyla kimyasal maddelerin açıkça belirtilmesi zorunlu görülmüştür. Bu, Sözleşmenin Kimyasal Maddelerle İlgili Ekindeki “Listeler” de belirtilen maddeler yoluyla yapılmıştır. Kimyasal Madde Listeleri, toksik kimyasal

²⁷⁹ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretim, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 3.

²⁸⁰ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretim, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 4.

maddeler ve hammaddelerini göstermektedir. Sözleşmenin yürütülmesi amacıyla, bu Listeler, Doğrulama Eki'nin hükümleri uyarınca, doğrulama önlemlerinin uygulanması için söz konusu kimyasal maddeleri tanımlamaktadır. Sözleşme kimyasal maddeleri, üç liste halinde tanımlamıştır. Listelerde kimyasal maddeler, tehlike düzeyine göre sıralanmıştır.²⁸¹ Liste I'de belirtilen kimyasal maddeler, kimyasal silahlarla açıkça bağlantılı olan toksik maddeleri içermektedir.^{282 283}

Liste II'de belirtilen kimyasal maddeler, kimyasal silah yapımında kullanılabilir, ancak endüstride barışçı amaçlar için de kullanılabilen maddelerdir.²⁸⁴²⁸⁵ Liste III'de belirtilen kimyasal maddeler de, kimyasal silah üretimi için kullanılabilir, ancak yağ, çimento ve kağıt gibi birçok yaygın ürünün üretiminde geniş ölçekte kullanılan toksik kimyasal maddelerdir.²⁸⁶²⁸⁷

Listelerde belirtilen kimyasal maddelerin yasaklanmayan, sivil kullanım için yıllık üretim miktarları da sınırlandırılmıştır. Örneğin, Liste I'de belirtilen ve en tehlikeli kimyasallar grubuna giren maddelerin, yıllık üretim miktarının toplam 1 tonu aşmaması gerekmektedir.²⁸⁸

Sözleşmedeki yasaklama alanı, Listelerde belirtilmeyen ve yeni geliştirilen kimyasal maddelere de uygulanmaktadır.²⁸⁹

²⁸¹ Amy SMITHSON, **Rudderless The Chemical Weapons Convention At 1/2**, Report No: 25, 1998.

²⁸² Örneğin, *sarin, soman, tabun, VX, hardal gazı, lewisite, risin ve saksitoksin*.

²⁸³ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 32.

²⁸⁴ Örneğin *metilfosfonil diklorür, dimetil metilfosfonat*.

²⁸⁵ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 33.

²⁸⁶ Örneğin, *fosgen, siyanojen klorür, hidrojen siyanür*.

²⁸⁷ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 34.

²⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme Doğrulama Eki, **a.g.s.**, s. 78-84.

²⁸⁹ Graham PEARSON, **The CWC General Purpose Criterion: How to Implement?**, The CBW Conventions Bulletin, Issue No. 49, September 2000, s. 2.

Sözleşmede ayrıca, taraf devletlerin taraf olmayan devletlere Liste I ve II kimyasallarının ticaretini yapması yasaklanmıştır. Sözleşme, taraf devletlerin deklare ettiği listelenmiş tüm kimyasal maddelerin uluslararası ticaretinin denetimi yoluyla, bu kimyasalların, ülkelerin ya da bireylerin yeni kimyasal maddelerin üretiminde kullanmasını önlemeye çalışmaktadır.²⁹⁰

Kimyasalların yasaklanmayan sivil amaçlar için kullanımı Madde 2. 9'da, dört kategoride belirtilmiştir. Bunlar;

- a) Endüstriyel, zirai, araştırma, tıbbi, farmakolojik veya diğer barışçıl amaçlar;
- b) Koruyucu amaçlar; bunlar doğrudan zehirli kimyasallara karşı korunmaya ilişkin olanlar ve kimyasal silahlara karşı korumaya ilişkindir,
- c) Bir savaş metodu olarak zehirli kimyasal maddelerin kullanımıyla ilgili olmayan ve kimyasal silahların kullanımı ile bağlantılı olmayan askeri amaçlar;
- d) Ulusal ayaklanmaların kontrolünde, yasal kolluk kuvvetleri tarafından.²⁹¹

2.2.2. Deklarasyonlar

Sözleşmenin amaçlarının yerine getirilmesinde güvenin yaratılması için temel sistem, deklarasyonlar sistemidir. Deklarasyonlar, kimyasal silahların üretimi, yeri ve imhası ile ilgili ayrıntılı bilgilerin verilmesini ve her bir taraf devletteki kimya endüstrisinin kabiliyetinin de verilmesini gerektirmektedir.²⁹² Yani taraf devletlerin, hem sahip oldukları kimyasal silahları, hem de yasaklanmamış amaçlar için kullanılan kimyasal maddelerin üretimini deklare etmeleri gereklidir.

²⁹⁰ **Chemical Industry**, <http://www.opcw.org/end.html>, 22.4.2004.

²⁹¹ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 5-6.

²⁹² Ian R. KENYON, **a.g.m.**, s. 7.

Sözleşmenin III. maddesine göre, KSS yürürlüğe girdikten sonraki 30 gün içinde taraf devletlerin ilk deklarasyonlarını yapmaları gerekiyordu. Ancak taraf devletlerin çok küçük bir kısmı bunu yapmıştır. Mayıs 1998'de Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü Genel Direktörünün talebiyle, taraf devletlerin yaklaşık yüzde yetmiş üçü (80 devlet), Teknik Sekreterliğe ilk deklarasyonlarını sunmuştur. Bununla birlikte, bu deklarasyonların büyük bir kısmı, özellikle ticari endüstri tesislerine ilişkin eksik yapılmıştır.²⁹³ Bunun en önemli nedeni, sivil kimyasal madde endüstrisinden veri toplamayı gerektiren yasal düzenlemelerin yapılmasındaki gecikmeler nedeniyle ABD'nin gerekli deklarasyonları yapmamasıdır. Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden iki yıl sonra bile, ABD sivil kimya endüstrisine ilişkin deklarasyon yapılmamıştır.²⁹⁴

Deklarasyonların karmaşık yapısı da, başlangıçta gecikmeler yaşanmasına neden olmuştur. Bu problemlere rağmen, 29 Nisan 1999'da 70.000 ton kimyasal ajan deklare edilmiş ve bu Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (KSYÖ) tarafından doğrulanmıştır. Hindistan, Rusya Federasyonu ve ABD, bugünkü 33 yerdeki kimyasal silah tesislerini deklare etmiştir. Çin, Fransa, Hindistan, İran, Japonya, Rusya Federasyonu, İngiltere ve ABD geçmişte ürettikleri veya sahip oldukları ve bugünkü var olan kimyasal silahları deklare etmiştir. Altı taraf devlet -Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya ve İngiltere- kendi bölgelerindeki eski kimyasal silahlarını deklare etmiş ve üç taraf devlet -Çin, İtalya ve Panama- kendi bölgelerindeki kimyasal silahlardan vazgeçtiklerini deklare etmiştir. Japonya da, başka bir taraf devletin bölgesindeki kimyasal silahlardan vazgeçtiğini deklare etmiştir.²⁹⁵

Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü, 1998'deki Yıllık Raporunda, Sözleşmenin birinci yıl takviminde kimyasal silahlarla ilgili doğrulamaya ilişkin

²⁹³ John GEE, a.g.m., s. 3.

²⁹⁴ Ian R. KENYON, a.g.m., s. 7.

²⁹⁵ Ian R. KENYON, a.g.m., s.14.

faaliyetlerin detaylı bir raporunu vermiştir. Rapora göre, 121 taraf devletin 86'sı (%71) Sözleşmenin gerektirdiği ilk deklarasyonları yapmıştır. Liste I kimyasallarını üreten 24 tesis, Liste II kimyasallarını üreten 297 tesis ve Liste III kimyasallarını üreten 395 tesis deklare edilmiştir. Deklare edilen, Liste II ve Liste III kimyasallarını üreten tesislerin sayısı, çoğunlukla ABD'nin bu tesislere ilişkin deklarasyonlarının olmayışı nedeniyle, beklenenden daha düşük olmuştur.²⁹⁶

2.2.3. Doğrulama Rejimi

Silahların kontrolü ve silahsızlanma anlaşmalarındaki en önemli mekanizma, "Sözleşmeye uyumun doğrulanması"dır. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (KSS) görüşüldüğü zaman, kitle imha silahlarının bir kategorisinin tam olarak yasaklanmasına yönelik, çok taraflı bir silahsızlanma anlaşmasının, etkili bir şekilde doğrulanabileceği konusunda kuşku dile getirilmiştir.²⁹⁷ Ancak, KSS hazırlanırken doğrulama sisteminin önemi üzerinde durulmuş ve ayrıntılı bir doğrulama eki hazırlanmıştır.

Sözleşmeye göre "doğrulamanın amacı"; yerinde denetim yoluyla, Taraf Devletlerin yaptıkları deklarasyonların doğruluğunun ve kimyasal silahların imha edildiğinin teyid edilmesidir. KSS, doğrulama rejiminin uygulanması, yerinde denetimlerin yapılması ile olmaktadır.²⁹⁸ Denetimler üç şekilde yapılmaktadır: Kimyasal silahların ve ilgili tesislerin denetimi, endüstri denetimleri (rutin denetimler) ve kuşku denetimleri.

2.2.3.1. Rutin Denetimler

KSS altında rutin denetimler, taraf devletlerin deklare ettiği askeri ve endüstri tesislerinde yürütülen denetimlerdir. KSS'nin rutin denetimleri,

²⁹⁶ Ian R. KENYON, *a.g.m.*, s. 14.

²⁹⁷ John GEE, *a.g.m.*, s.1.

²⁹⁸ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, *a.g.s.*, s. 56-58.

kimyasal silah programları için değil, taraf devletlerin, kimyasal maddelere ilişkin yasal ticari ve savunma faaliyetlerini doğrulamak amacıyla tasarlanmıştır.

Rutin denetimlerin amacı, taraf devletlerin kimyasal silahlara ve kimya endüstrisine ilişkin yaptığı veri deklarasyonları ile var olan faaliyetlerin birbirleriyle tutarlılığını doğrulamaktır. Rutin denetim süresince, denetim ekibi, deklarasyonlarla ilgili belgeleri gözden geçirme hakkına, tesisin deklare edilen yerlerini görsel olarak inceleme, tesis personeli ile görüşme yapma ve fotoğraf çekme hakkına sahiptir. Eğer denetim ekibi, deklarasyonlarla, var olan faaliyetler arasında çelişkili durumlar bulursa ya da, denetlenen ülkenin resmi görevlileri, denetim sırasında ortaya çıkan diğer belirsizliklere ilişkin yeterli açıklama yapmazsa, denetimsiciler, kimyasal silah üretilip üretilmediğini belirlemeye yönelik daha etkili araçların kullanılması için yetki verebilir.²⁹⁹

Rutin denetimler, 1 Temmuz 1997'de yapılmaya başlanmıştır. İlk yıl, 25 taraf devlette 176 alanda, 222 denetim yapılmıştır. Bu denetimlerin yaklaşık % 75'i (166), kimyasal silahlarla ilgili yerlerde, 56 tanesi kimya endüstrisi ile ilgili tesislerde gerçekleşmiştir.

Şubat 2003'ün sonu itibariyle Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü, 51 taraf devlette, kimyasal silah üretim ve imha tesislerinin denetimleri de dahil, eski kimyasal silahları ve kimyasal silah deposu tesislerinde toplam 1359 denetim yürütmüştür.³⁰⁰

Endüstri denetimi bazı nedenlerden dolayı daha zor yapılmaktadır. Birçok devlette yasal düzenlemelerin yetersizliği, taraf devletlerin ve kimya endüstrisinin denetimsicilere giriş izni vermesiyle ilgili sorunlar

²⁹⁹ Amy SMITHSON, *Rudderless...*, a.g.m., s. 14.

³⁰⁰ Kerry BOYD, *Six-Year-Old CWC Passes Some Tests and Fails Others*, Arms Control Today, April 2003, s. 1-2.

yaratmaktadır.³⁰¹ Kimya endüstrisinin denetlenmesi, kimyasal silahların yayılmasının önlenmesine önemli bir katkı yapmaktadır.³⁰² Yayılmayı engelleyecek bu önlemler, kitle imha silahlarının ve ileri askeri teknolojinin gelişiminin önüne geçecek etkili düzenlemelerdir.

Özellikle ABD, Avrupa Birliği üyeleri, Japonya ve Avusturya dışında bir çok taraf devlet kimya endüstrilerini, Sözleşme dahilindeki hakları ve yükümlülükleri konusunda eğitmek üzere gerekli olan kaynaklara veya deneyime sahip değildir. KSS'nin etkili olabilmesi için, endüstri-hükümet işbirliğinin hayata geçirilmesi için yüksek bir işbirliği seviyesine ulaşılması gerekmektedir. Bunun için de daha çok çabaya ihtiyaç vardır.

Endüstrinin katılımının artması, silahsızlanma rejimlerinin genişleyen faaliyet alanını göstermektedir ve silahsızlanma artık sadece ordu, hükümet ve hükümet dışı uzmanların yetki alanında değildir. Silahların kontrolü ve silahsızlanma, Soğuk Savaş döneminden farklı olarak, ABD ve Sovyetler Birliği arasında silahların kontrolü görüşmelerinden farklı olarak, uluslararası politikanın günlük bir ögesi haline gelmiştir.³⁰³

2.2.3.2. Kuşku Denetimleri

Sözleşme, kuşku denetimini, “bir Taraf Devletin topraklarında ya da yetki veya kontrol alanındaki herhangi bir yerde bulunan herhangi bir tesis veya yerin, bir başka Taraf Devletin talebi üzerine yapılan denetim” olarak tanımlamaktadır.³⁰⁴ Ancak Taraf Devletler, bir kuşku denetimi istemeden önce, kendi aralarında danışmalar ve işbirliği yoluyla çözümlenmek için çaba sarf edebilir. Ayrıca Sözleşmeye uyulmaması ile ilgili endişe yaratan bir

³⁰¹ Ian R. KENYON, **a.g.m.**, s. 15.

³⁰² Chemical Industry, **a.g.m.**

³⁰³ Micheal MOODIE, **a.g.m.** s. 6.

³⁰⁴ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 22.

durumun açıklığa kavuşturulması için, Yürütme Konseyinden yardım isteme hakkına da sahiptirler.³⁰⁵

Kuşku denetimlerinin amacı, deklare edilen ya da edilmeyen tesislerde, gizli kimyasal silah faaliyetlerinin ortaya çıkarılmasıdır. KSS'ni imzalayan ya da onaylayan tüm devletler, kuşku denetimlerini kabul etmeye yasal olarak bağlayıcı yükümlülük altındadır. Her taraf devlet, "Sözleşmeyle uyumuna ilişkin ortaya çıkan endişeler konusunda yeterli bilgileri vermekle yükümlüdür"³⁰⁶ KSS, devletlerin kuşku denetimi isteme hakkını kötüye kullanmamasını belirten bir hüküm de içermekte ve bu hakkı kötüye kullandığı belirlenen bir taraf devlet için yaptırımlar öngörmektedir.³⁰⁷

Kuşku denetiminin bir çeşidi 1990'da imzalanan "Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetlerin Azaltılması Anlaşması"nda dahil edilmişti. 1991'deki START I'de de şüpheli yerlerin denetimi olarak kapsanmıştı. 1992'de KSS'nin son hazırlık görüşmeleri yapılırken, silahsızlanma anlaşmaları için yeni normlar getirilmesi görüşülmüştür. Batılı devletler, uzun zaman, silahsızlanma anlaşmasının bir parçası olarak ciddi bir doğrulama rejimi istemiştir. Ancak sosyalist sistemle yönetilen devletler, doğrulama rejiminin getirdiği yükümlülüklerle karşı çıkmıştır. KSS görüşmeleri sırasında, görüşmeciler en sonunda, kuşku denetimi sürecinin, politik olarak kontrolüne karar vermiştir. Yürütme Konseyinin, denetimi önceden uygun bulup bulmaması ve kuşku denetiminin kötüye kullanılmasının nasıl önlenebileceği tartışılmıştır. Sonuçta, bir kuşku denetimi talebinin alınmasını takiben 12 saat içinde, üyelerin dörtte üçü karar verirse, bir denetimin durdurulması hakkını Yürütme Konseyine veren sistem kabul edilmiştir.³⁰⁸

³⁰⁵ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretim, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 23.

³⁰⁶ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretim, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 21.

³⁰⁷ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretim, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 22.

³⁰⁸ Ian R. KENYON, **a.g.m.**, s. 6.

Kuşku denetimi ilkesi, Sözleşmeye uyumun doğrulanması için en önemli araç olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte kuşku denetimi, kendi yetkilerinin ihlali anlamına gelebileceği gerekçesiyle, bazı taraf devletler tarafından istenmemiştir. Örneğin ABD, birçok kez, İran'ın Sözleşmeyi ihlal ederek, kimyasal silah geliştirdiğini iddia etmiştir. Ancak, ABD hiçbir zaman, İran'da bir kuşku denetimi yapılması talebinde bulunmamıştır.³⁰⁹ Diğer taraf devletler de Sözleşmenin ihlalleri konusundaki endişelerine rağmen, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'ne kuşku denetimi talebinde bulunmamıştır. Devletlerin kuşku denetimi talebinde bulunmaması, politik risklere ilişkin endişeler de dahil çeşitli nedenlere bağlanmaktadır. Silahsızlanma uzmanları ise, kuşku denetimleri olmaksızın KSS'nin sağlam bir şekilde uygulanamayacağı ve doğrulanamayacağı şeklinde bir endişeyi ifade etmektedir.³¹⁰

2.2.3.3. Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü

“Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (KSS), Sözleşmenin doğrulama sisteminin gerçekleştirilmesi ve taraf devletlere diğer hizmetleri sağlamak amacıyla, “Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü” (KSYÖ) adı altında bağımsız bir uluslararası bir organizasyonun kuruluşunu şart koşmuştur.³¹¹

KSYÖ'nün görevi, KSS'nin hükümlerini uygulamak, kimyasal silahlardan arındırılmış bir dünya görüşünü elde etmek ve kimya biliminin barışçı amaçlar için kullanılmasında işbirliğini geliştirmektir. Bu bağlamda Örgütün en önemli amacı, tam anlamıyla bir silahsızlanma ile dünya güvenliği ve istikrarına katkıda bulunmaktır.

³⁰⁹ Micheal MOODIE, *Evaluating the CWC in the Post Cold War Security Context, Nonproliferation*. (Ed. by Brad Roberts, Foreword by Martin Lancaster, Ratifying the Chemical Weapons Convention), The Center for Strategic & International Studies, Washington, D.C., 1994, s. 7.

³¹⁰ Kerry BOYD, *a.g.m.*, s. 1-2.

³¹¹ Ian R. KENYON, *a.g.m.*, s. 6.

KSYÖ, taraf devletlere, Sözleşmenin uygulanması için politikalar önermekte ve programlar hazırlamaktadır. Bu programlar dört amacı vardır: Güvenilirliği sağlamak, kimyasal silahların imhasının doğrulanması için şeffaf bir rejim oluşturmak ve herhangi bir taraf devlette yeniden ortaya çıkmasını önlemek, ulusal güvenliği ve patentli ticari bilgileri koruyarak, kimyasal silahlara karşı koruma ve yardım sağlamak, kimya endüstrisinin barışçı amaçlar için kullanılması için uluslararası işbirliğini teşvik etmek ve uluslararası işbirliği için, Sözleşmeye tüm dünya devletlerinin katılmasını sağlamak.³¹²

KSYÖ, dünya çapında kimyasal silahların yayılmasına üç yolla engel olmayı amaçlamaktadır:

- i. Var olduğu bilinen tüm kimyasal silahların imha edilmesi
- ii. Kimyasal silah yapma amacıyla toksik kimyasal maddelerin kullanılmamasını garantiye almak için kimya endüstrisinin denetimleri ve;
- iii. KSS'nin dünya genelinde yaygınlaşması için çaba göstererek, dünyanın her ülkesinde kimyasal silahların yasaklanmasını ve dünyanın herhangi bir yerinde KSS herhangi bir şekilde ihlal edildiği zaman, suçlu kişiler hakkında yargılama sürecinin başlatılmasını sağlamak.³¹³

Sözleşmenin evrenselliği için, uluslararası topluluğun tüm üyeleri tarafından kabulü KSYÖ için önemli bir amaç olmuştur. Hem taraf devletler hem de Teknik Sekreterlik, bu amacı gerçekleştirmek için diplomatik kanallarla çalışmıştır ve çalışmaya devam etmektedir.³¹⁴

³¹² Mission OPCW, <http://www.opcw.org>.

³¹³ Nonproliferation, <http://www.opcw.org>.

³¹⁴ John GEE, *a.g.m.*, s. 2.

KSYÖ, bağımsız bir uluslararası organizasyondur ve üye devletlerin yararları için çalışmaktadır. KSYÖ, BM ile işbirliği halinde çalışmaktadır. KSYÖ'nün 2004 yılı bütçesi 74 milyon Euro'dur. Taraf devletlerin hepsi her yıl bütçeye katkıda bulunmaktadır. Üyelerin yaptığı katkılar, ekonomilerinin büyüklüğüne göre belirlenmektedir. Taraf devletlerin yaptığı katkıların büyük bir kısmı, denetimler için kullanılmaktadır.³¹⁵ Özellikle var olan kimyasal silahların imhası için, taraf devletlerin yaptığı katkılar çok önemlidir.

Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütünün üç organı vardır: Taraf Devletler Konferansı, Yürütme Konseyi ve Teknik Sekreterlik.

2.2.3.4. Taraf Devletler Konferansı

Sözleşmeye taraf olan her devlet, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütünün (KSYÖ) üyesidir ve Taraf Devletler Konferansı, Örgütün bütün üye devletleri tarafından oluşturulmuştur. Konferans yılda bir kez düzenli oturumlar halinde toplanmaktadır.³¹⁶ Konferans, KSYÖ'nün temel organı olarak çalışmaktadır ve Sözleşmenin kapsamına giren sorunları ve konuları incelemektedir. Konferans, Sözleşmenin yürütülmesini gözleyerek, hedef ve amacının gerçekleştirilmesi doğrultusunda hareket etmektedir. Ayrıca, Sözleşmeye uyulup uyulmadığını incelemektedir.³¹⁷

Taraf Devletler Konferansının birinci toplantısı, 6 Mayıs 1997'de Lahey'de, Sözleşmenin Depoziteri, BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından toplanmıştır. 117 taraf devletin temsilcilerinin katıldığı Konferans, bölgesel görevlendirmeler temeli üzerinde Yürütme Konseyini kurmuş ve Brezilya büyükelçisi Jose Bustani'yi KSYÖ'nün Genel Direktörü olarak tayin etmiştir.

³¹⁵ Mission OPCW, a.g.m.

³¹⁶ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, a.g.s., s. 15.

³¹⁷ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, a.g.s., s. 16.

Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren beşinci ve onuncu yılların sona ermesinden sonra en geç bir yıl içinde de, Gözden Geçirme Konferansının yapılması kararlaştırılmıştır. Gözden Geçirme Konferansları, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri de göz önüne alarak, Sözleşmenin işleyişini gözden geçirmek amacıyla yapılmaktadır.³¹⁸

Birinci KSS Gözden Geçirme Konferansı, 28 Nisan-9 Mayıs 2003 tarihleri arasında Hollanda'nın Lahey kentinde yapılmıştır. Taraf Devletler Konferansı üyeleri olarak, tüm taraf devletler, Gözden Geçirme Konferansına davet edilmiştir.

Konferans sonucunda iki doküman kabul edilmiştir: Politik Deklarasyon ve Başkanlık Metni. Politik Deklarasyon, KSYÖ'nün mevcut durumunun değerlendirilmesi ve evrenselliğin elde edilmesi, ulusal uygulama önlemleri, kimyasal madde faaliyetlerine ilişkin yasaklamaları ve tüm toksik kimyasal maddelerin kasıtlı olarak silaha dönüştürülmesinin engellenmesi için ihracat konularını kapsıyordu. Başkanlık metni ise, gelecek beş yıl için KSYÖ'nün çalışma planının geliştirilmesi için Taraf Devletler Konferansına yönelik ayrıntılı bir yönergeydi. Metinde KSYÖ'nün daha etkili ve verimli çalışabilmesi için nasıl uygulanması gerektiği detaylandırılmıştır.³¹⁹

2.2.3.5. Yürütme Konseyi

Yürütme Konseyi Örgütün icra organı olarak çalışmaktadır ve Konferansa karşı sorumludur. Yürütme Konseyi, Sözleşmenin etkili bir şekilde yürütülmesi ve buna uyulmasını sağlamakla görevlidir. Ayrıca, Teknik Sekreterliğin faaliyetlerini denetlemekte, Taraf Devletlerin ulusal yetkili makamlarıyla işbirliği yapmakta ve Taraf Devletler arasındaki işbirliğine

³¹⁸ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 17.

³¹⁹ **First Review Conference**, <http://www.opcw.org>.

imkan sağlamaktadır.³²⁰ Yürütme Konseyi 41 üyeden oluşmaktadır ve bu üyeler Taraf Devletlerden dönüşüm ilkesine göre, iki yıllık bir süre için seçilmektedir.

Konsey, Sözleşmenin hükümlerine uyulmaması durumlarında konuyu incelemekte ve gerekli görürse, konuyu Konferansın dikkatine sunmaktadır. Sözleşmeye uyuma ilişkin endişe ve kuşku olduğu zaman, Taraf Devletlerden önlem almasını isteyebilmektedir. Durum daha ciddi ve acil olduğunda ise, sorunu veya konuyu doğrudan doğruya BM Genel Kurulunun ve BM Güvenlik Konseyinin dikkatine sunabilmektedir.³²¹

2.2.3.6. Teknik Sekreterlik

Teknik Sekreterlik, Konferansın ve Yürütme Konseyinin görevlerinin yerine getirilmesinde yardımcı olmaktadır. Ayrıca Sözleşme kapsamındaki bütün doğrulama önlemlerini gerçekleştirmekle görevlidir. Teknik Sekreterlik bir Genel Direktörden, denetim görevlilerinden ve ilgili danışmalar için gerek duyulabilecek bilimsel, teknik ve diğer personelden oluşmaktadır.³²²

2.2.4. Kimyasal Silahların İmhası

Sözleşme, taraf devletlerin deklare ettikleri tüm kimyasal silahları ve ilgili teçhizatları imha etmesini gerektirmektedir. Sözleşmeye göre, "Kimyasal silahların imhası", kimyasal maddelerin geri dönüşü mümkün olmayan bir biçimde, kimyasal silahların üretimi için uygun olmayan bir forma dönüştürüldüğü ve savaş gereçlerini ve diğer cihazları, geri dönüşü mümkün olmayan bir biçimde bu şekilde kullanılamaz hale getiren bir süreç anlamına gelmektedir. Taraf devletlerin, var olan kimyasal silahlarını ne şekilde imha edeceklerini belirlemeleri gerekmektedir. Ancak, kimyasal silahları, herhangi

³²⁰ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretim, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 18.

³²¹ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretim, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 18-19.

³²² Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretim, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 18.

bir su kütlesine gömmek, arazide veya açık çukur içinde yakmak gibi imha işlemlerinin kullanılması yasaktır. Kimyasal silahların, özel olarak tasarlanmış ve donanımı yapılmış tesislerde imha edilmesi gerekmektedir. Sözleşme, imha süreci insanlara veya çevreye zarar veremeyecek şekilde yapılmasını öngörmektedir.³²³

Sözleşme taraf devletlerin, sahip oldukları kimyasal silahları, Sözleşme yürürlüğe girdikten sonraki 10 yıl içinde imha etmeleri gerekmektedir. Sözleşme, Listelerde belirtilen kimyasal maddelerin imhası için tarihleri belirlemiştir. En tehlikeli kimyasal maddeleri içeren Liste I kimyasal silahlarının imhası için son süre, Nisan 2007'dir. Ancak, devletler Nisan 2012'ye kadar bir uzatma isteğinde bulunabilirler. Bir taraf devletin, imha tarihinin uzatılmasına ilişkin talebin kabul edilmesi için, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütünün diğer üyelerinin onayı zorunludur. Ancak, her ne olursa olsun, bir taraf devletin bütün kimyasal silahların imhasını tamamlaması için son tarih, Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren 15 yılı aşmayacaktır.³²⁴ Bu kategorideki kimyasal silahların en az % 1'inin Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra en geç üç yıl içinde, %20'sinin en geç beş yıl içinde, %45'inin en geç yedi yıl içinde, tümünün ise en geç on yıl içinde imha edilmesi gerekmektedir.

Liste II ve Liste III'e dahil olan kimyasal silahların imhasına ise, Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra en geç bir yıl içinde başlanması ve imha işleminin en geç beş yıl içinde tamamlanması gerekmektedir. İmha işleminin yıllık eşit artışlarla yapılması gerekmektedir.³²⁵

Var olan kimyasal silahların tümünün imhası, görüşmeler sırasında bazı devletler tarafından tartışılmıştır. Özellikle Fransa, kimyasal silahlara sahip

³²³ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, Doğrulama Eki, s. 52.

³²⁴ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, Doğrulama Eki, s. 54-55.

³²⁵ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, Doğrulama Eki, s. 53.

olan devletler, henüz Sözleşmeyi onaylamadıysa, misilleme niteliğindeki amaçlar için, imha sürecinin sonunda, bir “güvenlik stokuna” sahip olmanın gerekli olduğunu belirtmiştir. ABD, bu görüşü destekleyen devletlerden biri olmuştur. Ancak ABD, Körfez Savaşını izleyen dönemde, Mayıs 1991’de politikasını değiştirmiştir. Sonuç olarak taraf devletler, “güvenlik stoku”na sahip olma düşüncesini kabul etmemiştir.³²⁶

Kimyasal silahlara sahip olduklarını deklare eden dört ülke, Hindistan, Rusya, Güney Kore ve ABD imha çalışmalarına başlamıştır.³²⁷

En büyük kimyasal silah deposuna sahip olan Rusya’nın, KSS’nin gereği olarak, kimyasal silah stoklarını ve eski üretim tesislerini temizleme çabaları, 1997 Kasım’da Sözleşmeyi onaylamasından beri birçok problemle karşılaşmıştır. Onaylamadan sonra, kimyasal silahların imhasıyla ilgili üç yıl boyunca bir işlem yapılmamıştır. 1998’de Rusya’daki mali kriz, rublenin devalüasyonu ile sonuçlanmıştır ve programdan sorumlu hükümet organları olan, Savunma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Kimyasal ve Biyolojik Silahlar Sözleşmesi Başkanlık Komitesi arasında bürokratik sürtüşme olmuştur.³²⁸ Sovyetler Birliği’nden miras aldığı geniş kimyasal silah stoklarının imhasına başlanmasında Rusya’nın başarısızlığı, uluslararası endişenin artmasına neden olmuştur. Çünkü, Sözleşmenin temel bir elementi, var olan kimyasal silahların ortadan kaldırılmasıydı.³²⁹ Rusya’daki bütün kimyasal silahların imhasının maliyeti yaklaşık 7 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Rusya’nın ciddi düzeyde uluslararası yardım almadan imha işlemini gerçekleştirmesi ise mümkün görünmemektedir. Rusya’ya uluslararası yardım konusu gündeme gelmiş, ancak birçok ülke, Rusya’nın imha programına ilişkin politik ve mali

³²⁶ Ian R. KENYON, **a.g.m.**, s. 7.

³²⁷ Kerry BOYD, **a.g.m.**

³²⁸ Jonathan TUCKER, **Russia’s New Plan For Chemical Weapons Destruction**, Arms Control Today, June-August 2001, s.15.

³²⁹ Jonathan TUCKER, **a.g.m.**, s. 16.

taahhüdünün bulunmayışı nedeniyle, katkıda bulunmak için isteksiz davranmıştır.³³⁰

Bu problemlerin sonucunda Rusya, KSS'de en tehlikeli silahların (Kategori 1) imha sürecinin ilk tarihi olan, 29 Nisan 2000 itibariyle %1'inin imhasını yetiştirememiştir. Rusya Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütünden (KSYÖ) iki yıllık uzatma talep etmiştir. Sözleşme 2007'ye kadar kimyasal silahların tamamının imhasını öngörmesine rağmen, Rus yetkilileri 2012'ye kadar beş yıllık bir uzatma talep etme kararı almıştır. Sözleşme, KSYÖ'nin yetkisiyle, istisnai durumlar altında bir zaman uzatmasına izin vermektedir. Bununla birlikte birçok uzman, Rusya için 2012 tarihinin bile gerçekçi olmadığını düşünmektedir.³³¹

Rusya kimyasal silahların imhası için Taraf Devletler Konferansına uzatma talebinde bulunmuştur. Konferans, Rusya'nın ilk iki imha tarihi için uzatma isteklerini kabul etmiştir. Ancak henüz, sonraki iki son tarih için uzatma talebi konusunda karar vermemiştir.³³²

KSYÖ görevlileri, Rusya'daki imha sürecinde sürekli gecikmeler yaşanması konusunda, gittikçe artan bir endişe duymuştur. Eğer dünyanın en büyük kimyasal silah stoklarına sahip olan ülkesi, listedeki stoklarını imha edemezse, diğer ülkeler KSS'nin yararlılığı konusunda kuşku duyabilir. Altıncı Taraf Devletler Konferansında Örgütün Genel Direktörü Jose Bustani, Sözleşmenin birinci hedefinin tüm kimyasal silah stoklarının ortadan kaldırılması olduğunu yinelemiş ve imhanın, Sözleşmenin gerektirdiği tarih içinde başarılamayacağı konusunda uyarıda bulunmuştur.³³³ Rusya, Nisan

³³⁰ Jonathan TUCKER, a.g.m., s. 17.

³³¹ Jonathan TUCKER, a.g.m., s. 17.

³³² Kerry BOYD, a.g.m., s.3.

³³³ Jonathan TUCKER, a.g.m., 17.

2003'te kimyasal silahlarının yüzde birini imha edebilmiştir ve 2007 itibariyle yüzde 20'sini imha edebileceği tahmin edilmektedir.³³⁴

Bu olumsuz tabloya rağmen, Rusya'da olumlu gelişmeler de olmuştur. Rusya 2001'in sonu itibariyle *phosgene* (Kategori 2 ajanı) içeren mermileri ortadan kaldırmaya başlamıştır. Çünkü Rus kimya endüstrisi *phosgene*'i geniş miktarlarda kullanmaktadır. Rusya, 500 ton *phosgene*'i endüstriyel amaçlar için yeniden dönüştürmek üzere kimyasal silah depolarından çekmiştir ve kimyasal silahların imhası çalışmalarından bazı ekonomik yararlar elde etmiştir. Bununla birlikte, KSYÖ, *phosgene*'in dönüştürülmesinin doğrulanmasında ısrar etmiştir. Rusya buna itiraz etmiş ve konu çözülmeden kalmıştır.³³⁵

ABD, Rusya ile bir anlaşma yaparak, kimyasal silahların imhası için Rusya'ya mali destek verme kararı almıştır. Ancak, Rusya'daki imha sürecinin yavaş ilerlemesi, ABD Kongresinde, Rusya'nın Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ile uyumuna ilişkin endişelere yol açmış ve Rusya'ya mali destek, söz verilen miktarın altında yapılmıştır. Temmuz 2002'de ise, gelişmiş ülkelerden oluşan G-8'ler grubu, Rusya'daki kimyasal silah imha programına öncelik vermiş ve Rusya'daki kitle imha silahı kapasitesini azaltmak için yeni bir mali destek kararı bildirmiştir. Kasım 2003 itibariyle, bu mali desteğin miktarı 16.3 milyar dolara ulaşmıştır.³³⁶

Dünyadaki ikinci büyük kimyasal silah deposuna sahip olan ABD'de ise, imha süreci, başlangıçta hızlı ilerlemesine rağmen son dönemde, Sözleşmenin gerektirdiği imha tarihlerinin karşılanamayacağı ortaya çıkmıştır. 2001'e kadar ABD, 31,500 ton kimyasal silah stokunun % 26'sını imha etmiştir. ABD, KSS'nin ilk iki imha tarihini karşılamıştır. KSS altında ABD, 29 Nisan 2004 itibariyle kendi stoklarının % 45'inin imhasını kabul

³³⁴ Christine KUCIA, U.S. Chemical Weapons Program to Miss Deadline, Arms Control Today, June 2003, s. 11.

³³⁵ Jonathan TUCKER, a.g.m., 18.

³³⁶ Amy SMITHSON, a.g.m., s. 6.

etmiştir. Fakat, ABD resmi görevlileri Kasım 2007'ye kadar bir uzatma olup olmayacağını araştırmıştır.³³⁷

Kimyasal silahların imhasında, ABD'de de önemli gecikmeler yaşanmaktadır. Nisan 2004 itibariyle, ABD Kimyasal Silahların İmhası Programı çerçevesinde, dokuz kimyasal silah deposundan sadece dördünde imha süreci başlamıştır. ABD'deki bu gecikmeler devam ederse, ABD de büyük olasılıkla Rusya gibi Sözleşmenin gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirmeyi başaramayacaktır.³³⁸

Sözleşme, imha süreci için son tarih olan 2007'den sonra, beş yıllık uzatma talebini üye devletlere bırakmaktadır.³³⁹ Sonuçta, hem Rusya hem de ABD'deki kimyasal silahların büyük bir kısmı imha edilmeyi beklemektedir.

Taraf devletler arasında kimyasal silahlar, farklı şekillerde imha edilmektedir. Örneğin ABD, kimyasal silahlarının çoğunu, yüksek derecede yakma işlemi ile imha etmeye çalışırken, Rusya, "*neutralization-bituminization*" olarak bilinen iki adımlı bir süreci kullanarak kimyasal silahlarını imha etmektedir. Rusya'nın imha yöntemi, kimyasal silahların, farklı kimyasal maddelerle karıştırılarak daha az toksik maddelere dönüştürülmesi ve miktarının azaltılması yoluyla gerçekleşmektedir.³⁴⁰ Farklı maddelerle karıştırılan kimyasal maddeler, hala yüksek düzeyde kontrol edilmesi gereken kimyasallardır, çünkü yeniden kimyasal silaha dönüştürülme potansiyeli vardır. KSYÖ'nün bu maddelerin taşınması ve imhasını da izlemesi gereklidir.³⁴¹

Kimyasal silahlarını deklare eden diğer ülkelerde de imha süreci devam etmektedir. Hindistan, 2001'in sonu itibariyle Liste 1 kimyasallarının % 20'sini

³³⁷ Christine KUCIA, a.g.m., s. 11.

³³⁸ GAO Report Reveals U.S. is Far Behind Schedule in Destroying Chemical Stockpile <http://www.stimson.org/cbw/?SN=CB20020411349>, 21.06.2004.

³³⁹ Christine KUCIA, a.g.m., s. 12.

³⁴⁰ Jonathan TUCKER, a.g.m., s. 18.

³⁴¹ Jonathan TUCKER, a.g.m., s. 18.

imha etmiş ve imha için son tarihi karşılamıştır. Güney Kore ise, 2000'de Liste 1 kimyasallarının % 1'inin imhasını bitirmiş ve KSYÖ'den talepte bulunmuştur. KSYÖ, bu ülkenin son tarih olan Nisan 2003'e kadar, stoklarının %20'sini imha etme isteğini kabul etmiştir.³⁴²

2.2.5. Diğer Temel İlkeler

2.2.5.1. Ulusal Düzeyde Sözleşmeyle İlgili Mevzuatın Uygulanması

Kimyasal Silahlar Sözleşmesine (KSS) göre her taraf devletin, kendi anayasal düzenlemelerine uygun olarak, Sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmek için, gerekli önlemleri alması gereklidir. Bu önlemler, taraf devletlerin kendi yetki alanındaki yerlerde, Sözleşmenin yasakladığı faaliyetleri engelleme ve bunlara ilişkin cezai yasaları çıkarmaya ilişkindir. Ayrıca, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü ve diğer taraf devletlerle etkin bir bağlantı için ulusal bir merkez kurulmasını şart koşturmaktadır.³⁴³

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (KSS) yürürlüğe girdiğinden beri, taraf devletler, genellikle, yükümlülüklerini yerine getirmiştir. Ancak, gerekli raporlar ve deklarasyonlar ile ilgili uyumsuzluk örnekleri de olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasının nedenleri, Sözleşmenin deklarasyonlara ilişkin rapor yapısının karmaşık olması ve Sözleşmenin yükümlülükleri konusunda taraf devletlerde mevzuat uygulamasının yokluğudur. KSS, içeriği itibariyle karmaşık bir sözleşmedir. Taraf devletler açısından, Sözleşmenin tüm yükümlülüklerini yerine getirmek kolay bir görev değildir. Silahsızlanma anlaşmaları konusunda önemli deneyimleri olan bazı taraf devletler bile, yükümlülüklerin yerine getirmede problemler yaşamaktadır.³⁴⁴

³⁴² Kerry BOYD, **a.g.m.**, s. 18.

³⁴³ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 13.

³⁴⁴ John GEE, **a.g.m.**

Birçok devlette, örneğin kimya endüstrisinde faaliyet gösteren özel şirketlerden bilgi alınmasına ve denetimcilere giriş hakkı sağlamaya ilişkin yasalar çıkarılmıştır. Ancak bazı devletlerde, deklarasyon gereklerinin karmaşıklığı ve Sözleşmeye ilişkin sorumlulukları paylaşmak için hükümet organlarının sayısının fazla olması (dışişleri, savunma, endüstri ve ticaret bakanlıkları) nedeniyle koordinasyon açısından karmaşık olması nedeniyle yasaların çıkarılması ve uygulanmasında sorunlar yaşanmaktadır.³⁴⁵

2.2.5.2. Transferler

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi, taraf devletlerin listelerde belirtilen tüm kimyasal maddelerin transferinin, rapor etmesini gerektirmektedir. Taraf devletler arasındaki her transfer için, hem ihraç eden hem de ithal eden rapor edilen miktarların eşdeğer düzeyde olmalıdır. Taraf devletler arasındaki kimyasal maddelerin transferi rapor edilmektedir, bununla birlikte birçok durumda, alıcıdan ve göndericiden alınan bilgiler arasında tutarlılığın olmadığı açıkça görülmüştür. Deklare edilen Liste 2 kimyasalları transferlerinin %96'sı, Liste 3 kimyasallarının %98'i ihraç eden ve ithal eden devletler arasında, uzlaştırılabilir değildi. Teknik Sekreterlik, bu belirsizliklerin çözümü için, taraf devletleri ikili görüşmeler yaparak çözme konusunda teşvik etmektedir.³⁴⁶

2.2.5.3. Yardım

Sözleşme yardımı "*Teçhizat ve alarm sistemlerinin tayini; koruyucu teçhizat; teçhizatın dekontaminasyonu ve dekontaminantlar, tıbbi antidotlar ve tedavi şekilleri; ve bu koruyucu önlemlerle ilgili tavsiyeler de dahil olmak üzere; Taraf Devletlere, kimyasal silahlara karşı korunma sağlanması*" olarak tanımlamaktadır.³⁴⁷

³⁴⁵ Ian R. KENYON, **a.g.m.**, s. 11.

³⁴⁶ John GEE, **a.g.m.**

³⁴⁷ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, **a.g.s.**, s. 24.

Yardıma; teçhizat, medikal tedavi ve kimyasal silahlara karşı korunmaya ilişkin önerilerin Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (KSYÖ) tarafından üye ülkelere gönderilmesine yönelik koordinasyon anlamına gelmektedir.

KSYÖ her yıl, taraf devletlere kimyasal silahlarla bir saldırı olduğunda verilecek yanıtı ve yardımı içeren eğitim kursları ve seminerler düzenlemektedir. Bu kurslar, ileri teknoloji teçhizatının ve bilgisayarların kimyasal silahları ortaya çıkarmada nasıl kullanılacağını da göstermektedir. KSYÖ'de çalışan uzmanlar, kimyasal silahlarla bir saldırı olduğu zaman, yardımı koordine etmek için en iyi yöntemlerin nasıl olduğunu araştırmaktadır. Ayrıca, kimyasal silahlardan etkilenen kazazedeleri korumak ve tedavi etmek için gereken önlemleri araştırmaktadır.³⁴⁸

Özellikle gelişmekte olan ülkeler için, muhtemel düşmanlarına karşı kimyasal silahlara sahip olmak, nükleer silahlara sahip olmaktan daha kolaydır ve yeterli korunma sistemlerinin bulunmadığı durumlarda etkileri sert ve şiddetli olmaktadır. Bu yüzden yardım konusu taraf devletler için oldukça önemlidir. Irak ile savaşında kimyasal silah saldırısına uğrayan İran, bu açıdan Sözleşmede yardıma ilişkin güçlü bir hükmün yer alması için en çok baskı yapan ülkelerden biri olmuştur.³⁴⁹

³⁴⁸ Assistance and Protection, <http://www.opcw.org>, 11.2.2004.

³⁴⁹ Ian R. KENYON, a.g.m., s. 9.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KİMYASAL SİLAHLAR SÖZLEŞMESİ VE BİYOLOJİK SİLAHLAR SÖZLEŞMESİ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI VE UYGULAMADAKİ DURUM

3.1. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ve Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin Karşılaştırılması

3.1.1. Sözleşmelerin Genel Hükümlerinin Karşılaştırılması

1972'de imzalanan Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS), Giriş ve 15 maddeden oluşmaktadır ve dört sayfa uzunluğundadır. BSS, Silahların kontrolü ve silahsızlanma üzerindeki standart çalışmalardan daha dar kapsamlı olarak tasarlanmıştır. Buna karşılık, 1993'te imzalanan Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (KSS), Giriş bölümü ve 24 maddesi ve 3 doğrulama eki ile birlikte toplam 76 sayfadır. BSS, Soğuk Savaş döneminin genel özelliklerini yansıtan sade bir belgedir ve daha çok, süper güçlerin içeriğini şekillendirdikleri bir anlaşmadır. KSS ise, Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra kabul edilen ve ayrıntılı olarak tasarlanmış bir silahsızlanma anlaşmasıdır. İmzalandığı dönemin büyük bir karışıklık ve geçiş dönemi olması nedeniyle KSS, bir çok yeni özelliğe sahip olmuştur ve bu özellikler onu silahsızlanma sürecinde bir kilometre taşı yapmıştır.³⁵⁶

BSS'de, kimyasal silahların yasaklanmasının bir hedef olduğu ve yakın gelecekte bir anlaşmaya varılması amacıyla müzakerelere devam etme yükümlülüğü belirtilmiştir (IX. madde). KSS de biyolojik silahlar ile ilişkilendirilmiştir. KSS'in giriş bölümünde, BSS'nin çerçevesinde alınan yükümlülükler ile amaçlar ve prensipler teyit edilmiş ve BSS'nin IX. maddesinde bahsedilen amaçlara atıf yapılmıştır.³⁵⁷

³⁵⁶ Micheal MOODIE, *Evaluating the CWC in the Post Cold War Security Context*.

³⁵⁷ **Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme**, Resmi Gazete, Sayı: 22960, 3 Mayıs 1997, s. 2.

BSS'de hangi biyolojik ajanların yasaklandığı ve bunların yasaklanmayan amaçlar için kullanımı ile ilgili tanımlar yapılmamıştır. KSS'de ise, kimyasal maddeler listeler halinde belirlenmiş ve bu maddelerin yasaklanmayan amaçlar için kullanımı da tanımlanmıştır. KSS'nin kimyasal silah tanımı oldukça geniştir. İnsan öldürmeyi, geçici olarak saf dışı bırakmayı, insan, hayvan ya da bitkilere kalıcı zarar vermeyi amaçlayan her tür kimyasal madde kimyasal silah sınıfına girmiştir.³⁵²

BSS, biyolojik silahların geliştirilmesini yasaklarken bunlarla ilgili araştırmalara izin vermektedir. Diğer silahların kontrolü anlaşmalarından farklı olarak, BSS ajanların belirli çeşitlerinin ve faaliyetlerin varlığını değil, düşmanca amaçlar için kullanımını yasaklamaktadır. Bu boşluk, BSS bünyesinde açık bir şekilde saldırı amaçlı biyolojik savaş araştırmalarının yapılmasına izin verilecek ölçüde yorumlanabilmektedir.³⁵³

KSS, kitle imha sınıfındaki tüm silahların tamamen imha edilmesi çağrısında bulunmaktadır. KSS hem silah kontrolü anlaşması hem de silahsızlanma anlaşmasıdır. Sadece kimyasal silahların ortadan kaldırılmasını değil, aynı zamanda bu silahların devletler ya da teröristler gibi devlet dışı aktörlerin, uluslararası toplum kurallarını ihlal eden devletler ve örgütler arasında yayılmasını da engellemeyi amaçlamaktadır.³⁵⁴

KSS ve BSS arasındaki en önemli fark Sözleşmelerin doğrulanması ile ilgilidir. KSS güçlü bir doğrulama rejimine sahipken, BSS'de Sözleşmeyle uyumun doğrulanması için hiçbir hüküm bulunmamaktadır. BSS'de, biyolojik silahların, Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra en geç dokuz ay içinde

³⁵² Edward M. SPIERS, **Chemical and Biological Weapons, A Study of Proliferation**, Macmillan, Chippenham, Wiltshire, 1994.

³⁵³ Erhard GEİSSLER, Iris HUNGER, Ernst BUDER, **Implementing Article X of the Biological Weapons Convention**, (Ed. by Oliver Thranert, Enchanging the Biological Weapons Convention), Verlag J.H.W., Bonn, 1996., s. 159.

³⁵⁴ Micheal MOODIE, **a.g.m.**

imha edilmesi öngörülmüştür.³⁵⁵ Ancak imha işlemine ilişkin bir denetim ve doğrulama mekanizması kurulmamıştır. KSS'de ise, kimyasal silahların imhası, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü tarafından, yerinde denetimler yoluyla izlenmekte ve doğrulanmaktadır.

KSS doğrulama rejimi, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'nün (KSYÖ) üyelerini kontrol etmesi yoluyla, Sözleşme altındaki yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlayan bir süreçtir. KSYÖ bu yolla, taraf ülkelerin yaptığı deklarasyonları düzenli bir şekilde değerlendirmektedir. Örgütün görevleri arasında, askeri ve endüstriyel bölgelerde rutin denetimleri yürütmek ve yapılan deklarasyonların doğruluğunu kontrol etmek vardır. Ayrıca bir taraf devlet talep ettiği zaman kuşku denetimlerini yürütme ve kimyasal silah kullanıldığına dair herhangi bir iddiayı araştırma görevi vardır.

Nisan 1997'de yürürlüğe girmesinden bugüne kadar geçen zamanda KSYÖ, silahların kontrolü ve silahsızlanma alanında, gittikçe büyüyen önemli bir uluslararası organizasyon olmuştur. KSS taraf devletlere, 2007'ye kadar tüm kimyasal silah stoklarını imha etme yükümlülüğünü vermektedir. Örgüt bugüne kadar dünyadaki stokların yaklaşık %10'unun imha edildiğini izlemiş ve doğrulamıştır.³⁵⁶ Biyolojik Silahlar Sözleşmesinde ise, taraf devletlerin Sözleşmeye ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmesini denetleyen ve doğrulayan benzer bir organizasyon yoktur.

KSS'nin doğrulamayla ilgili en güçlü bileşenlerinden birisi, uyumsuzluğu engellemeye yönelik kuşku denetimidir. Herhangi bir taraf devlet, başka bir taraf devletin Sözleşmeyi ihlal ettiğinden şüphelenirse, bu ülkede bir denetim yapılması isteğinde bulunabilir. Bu tür denetimler, kuşku denetimleri adı altında, Teknik Sekreterlik tarafından yürütülmektedir. Bir taraf devlet, kuşku

³⁵⁵ Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, Resmi Gazete, 6 Ağustos 1974, Sayı: 14968.

³⁵⁶ Background, <http://www.opcw.org>, 12.4.2004.

denetimini reddetme ya da şüphelenilen yere girişi engelleme hakkına sahip değildir.³⁵⁷

Bugüne kadar hiçbir taraf devlet, başka bir taraf devlete karşı bir kuşku denetimi yapılması isteğinde bulunmamıştır. Ayrıca Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü bugüne kadar, kimyasal silah kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmek için bir denetim yapmamıştır.³⁵⁸ ABD Hükümeti yetkilileri sık sık, İran, Çin ve Rusya gibi taraf devletlerin, Teknik Sekreterliğe verdikleri bilgilerin ve deklarasyonların doğruluğu konusunda şüphelerini dile getirmektedir. Ancak ABD bu şüpheleri doğrultusunda kuşku denetimi isteme hakkı olmasına rağmen, bugüne kadar böyle bir talepte bulunmamıştır.³⁵⁹

KSS hükümlerinin bir diğer güçlü yönü, Sözleşmenin listelerde belirttiği kimyasal maddelerin taraf devletler arasındaki transferinin izlemesidir. Ayrıca, taraf devletlerden Sözleşmeye taraf olmayan devletlere, listelerde belirtilen kimyasal maddelerin transferine engel olmak için, transferlerin belgeleri istenmektedir.³⁶⁰

KSS ve BSS'nin her ikisi de, bir saldırı olduğunda ya da saldırı tehdidi olduğunda yardım için hükümler içermektedir. KSS için uluslararası bir otorite olan KSYÖ, kimyasal silah kullanılırsa ya da böyle bir tehdit olursa, bu tür bir yardım için hazırlıklar yapmaktadır ve saldırıya uğrayan devlete, diğer tarafların yardım yapması zorunludur.³⁶¹ BSS'de ise yardım zorunlu değildir. Biyolojik silah kullanılması durumunda, BM Güvenlik Konseyi, buna maruz

³⁵⁷ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, Resmi Gazete, Sayı: 22960, 3 Mayıs 1997, s. 22.

³⁵⁸ Verification, <http://www.opcw.org>, 12.4.2004.

³⁵⁹ Amy SMITHSON, *Recharging The Chemical Weapons Convention*, Arms Control Today, March 2004, s. 22.

³⁶⁰ Ian R. KENYON, *News, Background and Comment on Chemical and Biological Weapons Issues*, The CBW Conventions Bulletin, Issue No. 56 June 2002, s. 1-2, s.1.

³⁶¹ *Public Health Response to Biological and Chemical Weapons*, World Health Organization Report, Geneva, 2003, s. 1.

kalan devletin tehlikeyle karşı karşıya kaldığına karar verirse, diğer taraf devletler, talepte bulunan devlete BM tüzüğüne uygun şekilde yardım ve destek vermeleri gereklidir (Madde VIII). Burada destekle kastedilen esas olarak tıbbi ve insani yardımdır. Destek isteğe bağlıdır ve zorunlu değildir.³⁶²

KSS'nin taslağını hazırlayanlar, daha önceki silahların kontrolü anlaşmalarının uygulanmasında ortaya çıkan zorluklara engel olmak için, Sözleşmenin denetimcilerine güçlü haklar vermiştir. Bu yüzden, KSS taraf devletlere, denetimciler denetimlerini yürütürken işbirliği yapmalarını ve faaliyetlerine engel olmamalarını şart koşturmuştur. Denetimciler ve kullandıkları teçhizatlar ile evrakları, diplomatik ayrıcalıklara sahiptir. 1961 tarihli Diplomatik İlişkilerle İlgili Viyana Sözleşmesinin 29. maddesi uyarınca, diplomatik ajanlara tanınan kişisel dokunulmazlık hakları, KSS'nin denetimcilerine tanınmıştır. Bununla birlikte, denetimciler kadar, denetlenen taraf devletin de bazı hakları vardır. Tüm taraf devletler, sınırları içinde çalışacak denetimcileri, neden göstermek kaydıyla reddetme hakkına sahiptir. Sözleşme ayrıca ev sahibi devlete, denetimleri gözleme ve denetim belgelerinin fotokopilerini alma hakkını da vermektedir.³⁶³ Bu önlemler, denetlenen taraf devletin ulusal güvenlik ve ticaret sırlarını, denetimcilerin kötüye kullanma ihtimalinden korumaya yönelik gibi görünmektedir.³⁶⁴

3.1.2. Rezervasyonlar

Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin (BSS) ve 1925 tarihli Cenevre Protokolünün aksine Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (KSS), kimyasal silahların kullanılmasıyla ilgili açık bir yasaklama içermektedir. Bu yasaklama, Sözleşme taslağında açıkça belirtilmiş olmasına rağmen, görüşmelerin ilk

³⁶² Josef GOLDBLAT, *The Biological Weapons Convention-An Overview*, International Review of the Red Cross, No 318, 1997, s. 251-265.

³⁶³ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, *a.g.s.*, s. 39-45.

³⁶⁴ Amy SMITHSON, *a.g.m.*

aşamalarında, bazı devletler Sözleşmeyi imzalarken rezervasyon koymak istemiştir. Bu devletler, Cenevre Protokolünü ve BSS'yi onaylarken, bu silahlar kendilerine karşı kullanıldığı zaman, misilleme olarak kimyasal ve biyolojik silahları kullanma hakkını veren rezervasyon koymuştur. KSS'yi de, Sözleşmeyi imzalamayan devletler tarafından kimyasal silah kullanıldığı zaman misilleme yapma ile ilgili rezervasyonla imzalamak istemişlerdir. Sonuç olarak kimyasal silahlarla ilgili bu yasaklama, sınırlamalar olmaksızın kabul edilmiş ve "Sözleşme hükümleri rezervasyona tabi olmayacaktır" hükmünü içermiştir (XXII. Madde). BSS'de ise, rezervasyonlarla ilgili herhangi bir hüküm yoktur ve birçok imzacı devlet, Sözleşmeyi rezervasyonla imzalamıştır.

Silahların kontrolü ve silahsızlanma anlaşmalarının etraflı bir şekilde uygulanması, bu rejimlerin istikrarı için gereklidir. Devletler, taraf oldukları uluslararası sözleşmelerin tüm gereklerini yerine getirmekle yükümlüdür. Sözleşmenin hoşuna gitmeyen ya da uygulamayı uygun bulmadığı maddelerinden ayıklama yapma ve seçme özgürlüğüne sahip değildirlir. Eğer devletler, uluslararası sözleşmeleri bu şekilde seçici olarak uygulasalardı, bu, tüm silahsızlanma rejimin kötüye gitmesiyle sonuçlanırdı. Bu yüzden KSS, rezervasyon kabul etmeyen hükmü ile silahsızlanma anlaşmaları açısından bir model olmuştur.³⁶⁵

3.1.3. Kimyasal ve Biyolojik Ajanların Çift Kullanım Özelliği ve İhracat Kontrolü

Kimyasal ve biyolojik silahların geliştirilmesi ve yayılmasının önlenmesi ile ilgili bir problem, kimyasal silah yapımında kullanılacak maddelerin genel ticari kanallar yoluyla elde edilebilmesidir.³⁶⁶ Nükleer silahlar genelde çok büyük, kolayca gözlenebilen, ticari kullanımı oldukça sınırlı sistemlere ihtiyaç

³⁶⁵ Iris HUNGER, a.g.m.

³⁶⁶ Thomas WIEGELE, *The Clandestine Building of Libya's Chemical Weapons Factory*, Southern Illinois Univ. Press, Carbondale and Edwardsville, 1992, s. 3.

duymaktadır. Kimyasal ve biyolojik silahları üretmede kullanılacak maddeler ise, günlük kullanılan birçok üründe (ilaçlar, böcek zehri, çözücüler vb.) kullanılan teknoloji ve organizmaların aynısı kullanılarak üretilmekte, içerikleri kolaylıkla elde edilmekte ve yasal endüstriyel kullanımları bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, “çift kullanım” adı verilen bu özellik nedeniyle, bu silahların yayılmasının önlenmesi nükleer silahlara göre oldukça güçtür.³⁶⁷ Varsayımsal olarak bir ülke, kimya ve biyoloji endüstrisini, sadece kısa bir zaman için ve askeri olarak yeterli miktarda stok elde etmek amacıyla kullanabilir.³⁶⁸

Yayılanın önlenmesi için, kimyasal ve biyolojik maddelerin kontrol edilmesine yönelik ticaret kontrollerinin önemi büyüktür. Irak'ta görev yapan Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu (UNSCOM), yurtdışındaki firmalardan yaptıkları ithalatların izlerini sürerek, Irak'ın kimyasal ve biyolojik silah programlarını tam olarak ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bu çalışmalar sırasında, sivil sektörün kimyasal ve biyolojik silah programlarına sahip olmadaki etkisinin boyutları gözler önüne serilmiştir. Irak'ın kimyasal ve biyolojik silah üretmek için iş yaptığı satıcıların çoğunun, Batılı özel firmalar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum da kimyasal ve biyolojik silah için gerekli olan maddelerin açık pazardan kolaylıkla sağlanabileceğini göstermektedir.³⁶⁹

Bu “çift kullanım” özelliği nedeniyle KSS, silahsızlanma anlaşması olmasına karşın, getirdiği tedbirler yoluyla, özellikle kimya endüstrisi ve ilgili bilimsel faaliyetleri denetlemektedir. Kimyasal Silahlar Sözleşmesinin (KSS) önemli bir özelliği, “çift kullanım” özelliğine sahip kimyasal maddelerin “çift

³⁶⁷ İsmail IŞIK, **NBC Tehdidinin Yeni Yüzü ve Türkiye**, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı 371, 2002, s. 95.

³⁶⁸ Kathleen C. BAILEY, **Doomsday Weapons in the Hands of Many, The Arms Control Challenge of the '90s**, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 1991, s. 57.

³⁶⁹ Julian Perry ROBINSON, **Some Lessons for the Biological Weapons convention from Preparations to Implement the Chemical Weapons Convention**, (Ed. Thranert, Oliver, Enchanging the Biological Weapons Convention), Verlag J.H.W., Bonn, 1996, s. 87.

kontrol"üne ilişkin hükümler içermesidir. Sözleşmenin iki yerinde bu hükümler vardır: Madde II. 1 (a) ve madde IV. 2.

Madde II. 1 (a) KSS'nin "negatif yükümlülükler"inin kapsamını ifade etmektedir. Kimyasal silahların geliştirilmesi, üretim, stoklama transferi veya kullanımı gibi faaliyetlerden taraf devletlerin kaçınmasına ilişkin yükümlülüklerdir.

Madde IV 2 ise, KSS'nin "pozitif yükümlülükler" kısmıdır ki bunlar, taraf devletlerin belirli faaliyetleri yapmalarını gerektirir. Taraf devletler, zehirli kimyasallar ve onların hammaddelerini edinme, elinde tutma, transfer ya da bölgesinde veya başka bir yerde kullanımı hariç, sadece geliştirme ve üretimini sağlayacak bu sözleşme çerçevesinde yasaklanmamış amaçlar için kontrol veya yargılanması için gerekli önlemleri alacaktır.³⁷⁰ Biyolojik ajanlar da kimyasal maddeler gibi "çift kullanım" özelliğine sahip olmasına rağmen, Biyolojik Silahlar Sözleşmesinde "çift kontrol"e ilişkin hiçbir hüküm bulunmamaktadır.

3.1.4. Avustralya Grubu

Kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasının önlenmesi için, Avustralya Grubu (AG), 1984'de kurulan ve endüstrileşmiş ülkelerden oluşan gönüllü bir forumdur. Üye ülkelerin temsilcileri, periyodik ve düzenli olarak toplanmakta ve diplomatik kanallardan, kimyasal ve biyolojik silahların yayılması üzerinde bilgi değişimi yapmaktadır. AG, "çift kullanımlı" malzeme ve teknolojilerin ihracatının liste uygulamaları yoluyla denetim altına alınması amacıyla yönelik olarak faaliyet göstermektedir. Özellikle de belirlenen elli kimyasal madde üzerindeki ticaret kontrolünü koordine etmeye çalışmaktadır.³⁷¹ Kimyasal Silahlar Sözleşmesi listelerinde yer almayan, ancak kimyasal silah üretiminde

³⁷⁰ Julian Perry ROBINSON, *a.g.m.*, s. 87.

³⁷¹ Kathleen BAILEY, *a.g.e.*, s. 69.

kullanılması mümkün olan 20 farklı kimyasal maddenin AG ihracat kontrol listelerinde bulunması, AG'nin KSS rejimini güçlendirici bir rol oynamasında etken olan unsurlardan biridir.³⁷² Kuruluşundan itibaren AG, katılımcı devletler tarafından kontrole tabi tutulan kimyasalların listelerinin genişletilmesi ve standart hale getirilmesi konusunda ciddi bir ilerleme kaydetmiştir.³⁷³

AG üyesi ülkeler aynı zamanda, Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS) rejiminin güçlendirilmesi yönündeki çabalara da aktif destek vermektedir. AG böylece, kimyasal ve biyolojik maddeler ile bu kapsamdaki teknolojilerin uluslararası ticaretini ve bu alandaki barışçıl işbirliğini engellemeden, söz konusu maddelerin silah üretiminde kullanılmasının ve biyolojik ve kimyasal silah programları için bu maddelerin tedarikini zorlaştırmakla, kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasının önlenmesini hedeflemiştir.³⁷⁴

AG, ABD, Kanada, Japonya, Avustralya, Türkiye, Yeni Zelanda, Arjantin ve Güney Kore'nin yanı sıra, çoğunluğunu Avrupa ülkelerinin oluşturduğu 30 üyeden oluşmaktadır. Bu ülkelerin hepsi BSS ve KSS'ye taraftır. AG yıllık toplantılarında Avrupa Birliği Komisyonu da temsil edilmektedir.

Birçok ülke, yayılmanın önlenmesinde ticaret kontrollerinin yararlılığına kuşku ile bakmaktadır. Bazı eski komünist ülkeler, özellikle eski Sovyetler Birliği'nin halefi ülkeler, ticaret kontrol sistemlerini düzenlememiştir. Batıdaki güvenilirlik standartları artmasına rağmen, eski Doğu Bloku ülkelerinde kimyasal ve biyolojik maddelerin fiziksel koruma standartları yetersizdir.³⁷⁵

³⁷² Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Politikalarının İzlenmesine İlişkin Bilgi Notu-BN:50-03 Ekim 2000, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupc/cd/2000/10.htm>,

³⁷³ Gordon M. BURCK and Charles C. FLOUERRE, Greenwood Press, 1991.

³⁷⁴ Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Politikalarının İzlenmesine İlişkin Bilgi Notu-BN:50-03 Ekim 2000, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupc/cd/2000/10.htm>,

³⁷⁵ Harald MULLER, **Neither Hype Nor Complacency: WMD Proliferation After The Cold War**, The Nonproliferation Review, Winter 1997, s. 63.

3.1.5. İhlal İddiaları

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (KSS) ve Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin (BSS) her ikisi de, taraf devletlerin Sözleşmelerin hükümlerini ihlal etmesini engellemeye yönelik hükümler içermiştir. BSS'nin V. ve VI. maddesi, bir ihlalden şüphelenen bir taraf devlete Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyine şikayette bulunma hakkını vermektedir. BSS'nin ihlaliyle ilgili BM bünyesinde birkaç araştırma yapılmış, fakat bunların tümü sonuçsuz kalmıştır. KSS ise ihlalleri önlemek için ayrıntılı ve güçlü hükümler içermektedir. Bunlar; deklarasyonlar, rutin denetimler ve kuşku denetimleri, ihlal durumunda, taraf devletin Sözleşme kapsamındaki haklarını sınırlamak ya da askıya almak, taraf devletlere ortak hareket etmeyi tavsiye etmek ya da daha fazla hareket için BM'nin dikkatine sunmakla ilgili hükümlerdir.

1992'de, BM Güvenlik Konseyi Başkanı, kitle imha silahlarının çoğalmasının “uluslararası barış ve güvenlik için bir tehdit” oluşturacağını ve bunu önlemeye yönelik uygun girişimlerin yapılacağını beyan etmiştir. Bu girişimler gerektiğinde BM tüzüğü'nün VII. bölümündeki zorlayıcı önlemleri de içine alabilmektedir. Ancak Güvenlik Konseyi Başkanının yaptığı açıklamanın hiçbir bağlayıcı yasal etkisi yoktur. Böyle bir etki yaratmak için Konseyin resmi kararına dönüştürülse bile, bu, Konseye tüm uygun durumlarda müdahale etme olanağı vermemektedir. Konseyin daimi üyelerinin veto yetkisi silahların kontrolü anlaşmalarını özellikle de ihlali yapan büyük bir güç ise, koruma amacıyla kullanılabilir.³⁷⁶

Devletlerin, silahların kontrolü ve silahsızlanma anlaşmalarının yükümlülükleriyle uyumu, güvenlik çerçevesinde algıladığı durumlara göre değişebilir. Eğer doğrulama önlemleri etkili olursa, ihlalci için önemli bir

³⁷⁶ Julian Perry ROBINSON, *a.g.m.*, s. 87.

avantaj sağlamadan önce ihlalcileri caydırabilecek, bir ihlal tarafından sağlanan avantaj, minimize edilebilir.³⁷⁷

BSS'nin ihlalinin bir devlete sağlayabileceği avantajın, kuramsal olarak büyük olduğu değerlendirilmektedir. Buna karşın, ihlallerin ortaya çıkarılma olasılığı sınırlıdır. Bu sınırlılığın iki temel nedeni vardır: Birincisi, BSS uyumu değerlendirmeye yönelik hemen hemen hiçbir doğrulama önlemi içermemektedir. İkincisi ise, biyolojik ajanların doğası, doğrulama önlemlerinin geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. Üstelik Sözleşme, uyumsuzluk ve ihlal kanıtlandıktan sonrası için de hiçbir özel önlem içermemektedir. Biyolojik ve toksin silahların savaş alanında kullanıldığına dair iddialar yapılmış, ancak bu iddialar kanıtlanamamıştır. Bununla birlikte, biyolojik ve toksin silahların kontrolü rejiminin kesin ilkelerinden biri olan sahip olmama ilkesi daha fazla ihlal edilmiştir.³⁷⁸

KSS yürürlüğe girdiğinden beri, uyumla ilgili bir ihlal yapıldığı sonucuna varılmamıştır. Bununla birlikte Sözleşmedeki çeşitli yükümlülöklere dair teknik uyumsuzluk durumları vardır.³⁷⁹ Uyumsuzluk genellikle, taraf devletlerin kimya endüstrisinden yapması gereken deklarasyonlara ilişkindir. Bu deklarasyonlar eksik ya da yanlış yapılmaktadır.

KSS ve BSS'ye taraf devletlerin, ulusal düzeyde de Sözleşmelerin yasakları ve gereklerini uygulamaya yönelik olarak kendi ulusal hukuklarını düzenlemeleri gerekmektedir. KSS'ye ilişkin olarak taraf devletler, bu tür hukuksal düzenlemeler konusunda Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'nden yardım almaktadır.³⁸⁰

³⁷⁷ Iris Hunger, a.g.m.

³⁷⁸ Iris Hunger, a.g.m.

³⁷⁹ Heiner STAUB, **Implementation of Multilateral Arms Control Agreements: Questions of Compliance Chemical Weapons**, <http://www.ciaonet.org/wps/sites/gcsp.html>, 24.6.2004.

³⁸⁰ **International Cooperation**, <http://www.opcw.org>, 21.4.2004.

3.2. Uygulamadaki Durum

Bugün için temel endişe Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS) ve Kimyasal Silahlar Sözleşmesine (KSS) taraf olmayan devletlerdir. 13 devlet, KSS'yi ne kabul etmiş ne de imzalamıştır.³⁸¹ BSS'yi imzalamayan devletlerin sayısı ise 14'dür.

Kimyasal ve biyolojik silahların yayılması, global düzeyde üç bölgede toplanmıştır: Kuzey Afrika ile birlikte Ortadoğu ve İran Körfezi, Güney Asya ve Doğu Asya. Bu üç bölge de, devletlerarası çatışma ve tekrarlayan savaşlarla karakterize olmuştur. Ortadoğu, tarih boyunca devletlerarası savaşlar ile etnik ve dini savaşların görüldüğü bir bölgedir. Ortadoğu'daki çok taraflı rekabetler de, silahlanma yarışı için bir ivme oluşturmuştur. Bu durum, Arap-İsrail çatışmasının yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Bölge ülkeleri arasında, İsrail-Libya, İsrail-İrak ve daha yakın zamanlarda İsrail-İran arasındaki rekabet, özellikle kitle imha silahlarının bölgede yayılmasına neden olmuştur.³⁸² Bölgede ilk olarak nükleer silah geliştirme çabalarına başlayarak, kitle imha silahlarının yayılması sürecini başlatan ülke İsrail olmuştur. İsrail'in kimyasal ve biyolojik silah geliştirme çabaları olduğu ve bir kimyasal silah programına sahip olduğu düşünülmektedir. İsrail 1969'da Cenevre Protokolünü kabul etmiştir. BSS'yi henüz imzalamamıştır. KSS'yi ise 1993'te imzalamış ancak onaylamamıştır. Buna karşın, Arap kökenli Mısır, Suriye ve Irak ileri teknoloji ve maliyet gerektiren nükleer silahlar yerine, daha düşük maliyet ve teknoloji gerektiren kimyasal ve biyolojik silahları elde etmeye yönelmiştir.

Mısır 1972'ye kadar biyolojik silah geliştirmiştir ve bu programı sona erdirdiğine dair kanıt yoktur. Mısır'ın ayrıca bir kimyasal silah stokuna sahip olduğu düşünülmektedir. BSS'yi imzalamış, ancak onaylamamıştır. KSS'yi

³⁸¹ Amy SMITHSON, *Executive Summary, Rudderless: The Chemical Weapons Convention at 1 ½*, <http://www.stimson.org/cbw/?SN=CB20020112246>, 03.11.2003.

³⁸² Harald MULLER, *a.g.m.*, s. 63.

ise imzalamamıştır.³⁸³ Mısır KSS'yi imzalamak için, İsrail'in NPT Anlaşmasını imzalamasını şart koşturmaktadır.

Kuzey Afrika'da kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olduğu düşünülen bir başka ülke Libya'dır. 6 Şubat 2004'te Libya KSS'yi imzalayan 159. devlet olmuştur. Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi, geçtiğimiz iki yıl içinde, terörizme karşı savaşta Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi denemiştir. Uluslararası baskı ve Irak tarzı bir saldırı iması Eylül 2003'te, Kaddafi'nin tüm kitle imha silahlarından vazgeçmesine neden olmuştur. Libya'daki kimyasal silahlar imha edilmeye başlanmıştır.³⁸⁴

İrân'ın da biyolojik ajanları ürettiği ve silahlaştırdığı düşünülmektedir. Bir kimyasal silah stokuna sahiptir. BSS ve KSS'yi imzalamış ve onaylamıştır. Önceden, *blister, kan ajanları ve boğucu ajanlar* ve muhtemelen *sinir ajanları* ürettiği ve stokladığı biliniyordu. Çin ve Rusya'dan bu konuda yardım aldığı da ABD kaynaklı raporlarda yer almaktadır.

1991'deki Körfez Savaşından önce Irak'ın, özellikle ABD kaynaklı raporlara göre, hem kimyasal hem de biyolojik silahlar üzerinde, aktif bir programa sahip olduğu düşünülmüştür. Irak, 1995'te yaklaşık 30,000 litre biyolojik ajana sahip olduğunu deklare etmiş ve bu silahları füze başlıklarına doldurduğunu itiraf etmiştir. Irak'ın kimyasal silah programı ise, Birleşmiş Milletler (BM) silah denetçileri tarafından geniş ölçüde sökülmüş ve parçalara ayrılmıştır. ABD, 1998'de BM denetçilerinin Irak'tan ayrılmasından sonra, Irak'ın programını yeniden kurduğu ve kimyasal ve biyolojik silah üretmeye devam ettiği yolunda iddialarda bulunmuştur.³⁸⁵ Bu iddialar, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesinin temelini oluşturmuştur. Ancak ABD Irak'ın geliştirmeye devam ettiğini iddia ettiği kimyasal ve biyolojik silahlara ilişkin hiçbir kanıt bulamamıştır.

³⁸³ Darry KIMBALL and Kerry BOYD, **Chemical and Biological Weapons Proliferation at a Glance**, Arms Control Today, September 2002, s. 24.

³⁸⁴ Amy SMITHSON, **a.g.m.**

³⁸⁵ Darry KIMBALL and Kerry BOYD, **a.g.m.**, s. 25.

Ortadoğu'daki başka bir ülke Suriye'nin de, araştırma ve geliştirme aşamasındaki bir biyolojik silah programına ve küçük miktarlarda ajan üretme kapasitesine sahip olduğu yönünde iddialar vardır. Dışardan destek almadan, büyük miktarda silah üretimini gerçekleştiremeyeceği düşünülmektedir. Bunun yanında, kimyasal ajan olan *sarine* sahip olduğu, uçak ya da balistik füzeler vasıtasıyla bunu gönderebileceği ve öldürücülük düzeyi yüksek bir kimyasal madde olan VX'i de geliştirmeye çalıştığı belirtilmektedir. Suriye'nin programının temel elementleri de dış kaynaklara bağlıdır. Suriye, Cenevre Protokolünü 1968'de kabul etmiştir. BSS'yi 1972'de imzalamış ancak onaylamamıştır. KSS'yi ise henüz imzalamamıştır.³⁸⁶

Sudan, Mısır'ın güneydoğu kanadında bir istikrarsızlık kaynağı olarak görülmektedir. Sudan'ın bir biyolojik silah programı geliştirmeye istekli olduğu ve VX'i de içeren muhtemel bir kimyasal silah üretme kapasitesini geliştirmeye çalıştığı iddia edilmiştir.³⁸⁷ ABD, Ağustos 1998'de Sudan'ın kimyasal silah ürettiğini gerekçe göstererek, Sudan'daki bir farmakoloji fabrikasını, Kızıl Denizdeki savaş gemisinden fırlatılan *cruise* füzeleri tarafından yok etmiştir. ABD resmi kaynakları, burada VX gibi kimyasal silah yapıldığını iddia etmiştir. Sudan ise, fabrikanın kimyasal silahla ilgili olduğunu inkar etmiştir.³⁸⁸ Cenevre Protokolünü 1980'de kabul etmiş, BSS'yi ise henüz imzalamamıştır. KSS'yi 1999'da kabul etmiştir.

Güneydoğu Asya'daki kitle imha silahları yayılması ise, Hindistan-Pakistan rekabeti sonucunda devam etmiştir. İki ülke arasındaki rekabet, bugün bölgesel yayılmanın önlenmesi çabaları için engel yaratmaktadır. Her iki ülke de nükleer silahlara sahiptir ve 1968 tarihli "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması"na taraf olmayı reddetmektedir.³⁸⁹ 1974 ve 1979'da nükleer denemeler yapan Hindistan, 1500 mil menzilli füzeleri de test etmiştir.

³⁸⁶ Darry KIMBALL and Kerry BOYD, *a.g.m.*, s. 25

³⁸⁷ Darry KIMBALL and Kerry BOYD, *a.g.m.*, s. 26.

³⁸⁸ Ian R. KENYON, *Chemical Weapons in the Twentieth Century Their Use and Their Control*, The CBW Conventions Bulletin, Issue No: 48, June 2000, s. 4.

³⁸⁹ Harald MULLER, *a.g.m.*, 64.

Bu menzil, Hindistan'a Pakistan'ın büyük bir kısmını ve Çin'in güneyindeki bölgeleri vurabilme kabiliyeti vermiştir. Ayrıca, 1991'de bir Rus şirketinin Hindistan'a füze teknolojisi ile ilgili satış yapmak için bir kontrat yaptığı ortaya çıkmıştır.³⁹⁰ Hindistan bir biyosavunma ve araştırma programını da sürdürmektedir. Biyolojik ajanların araştırılması ve geliştirilmesi için uygun altyapı sistemi mevcuttur. BSS ve KSS'yi imzalamış ve onaylamıştır. Pakistan'ın ise, sınırlı bir biyolojik silah araştırma ve geliştirme çabasına sahip olduğu ve ithal ettiği kimyasal maddeleri, kimyasal silah olarak üretmek için kullandığı iddia edilmektedir.³⁹¹ Pakistan, Cenevre Protokolünü 1960'ta imzalamıştır. BSS'yi ve KSS'yi imzalamış ve onaylamıştır. Ancak iki ülke arasındaki sorunların çözümü yakın gelecekte mümkün görünmemektedir. Hindistan, Çin'i kapsamayan bölgesel çözümleri reddetmektedir ve Hindistan'a karşı ayırım yapacak herhangi bir global taahhüdü üstlenmeyi reddetmektedir. Pakistan da, çözüm için istekli olduğunu açıklamıştır, fakat sadece Hindistan ile birlikte çözebileceğini belirtmiştir. Keşmir'deki savaş düşük yoğunluklu çatışma şeklinde sürüp gitmektedir ve sürekli tehlike anlamına gelmektedir. Bölgede her an sıcak bir savaşın olabileceği ve nükleer bir savaşa doğru gidebileceği düşünülmektedir. Ayrıca kimyasal ve biyolojik silahların kullanılması da muhtemeldir. Hindistanlı ve Pakistanlı uzmanlar ise, nükleer silahla ilgili bu kaygıların abartıldığını ve nükleer silahların caydırıcılık için kullanıldığını açıklamıştır.³⁹²

Doğu Asya'da, nükleer silahlarla birlikte, kimyasal ve biyolojik silahların yayılması ile ilgili temel problem ise, Kuzey Kore rejiminin özelliklerinde bulunmaktadır. Kuzey Kore, komünizmin sancılı sonunun bir kombinasyonu ile karakterize olmuş bir ülkedir. Kuzey Kore uluslararası hukukla ilişkisini yavaş yavaş koparmaktadır. Yakın bir gelecekte Kuzey Kore'nin, nükleer silaha sahip olabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca büyük bir kimyasal silah deposuna sahip olduğuna ilişkin de kanıtlar vardır ve biyolojik silahlar

³⁹⁰ Wyn Q. BOWEN and David H. DUNN, *American Security Policy in the 1990s*, Dartmouth Publishing Company, London, 1996, s. 24.

³⁹¹ Darry KIMBALL and Kerry BOYD, *a.g.m.*, s. 25.

³⁹² Harald MULLER, *a.g.m.*, s. 63.

üzerinde ciddi çalışmalar yaptığı düşünülmemektedir.³⁹³ 1992 sonunda, Kuzey Kore, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansının denetimcileriyle uyumsuzluk göstermeye başlamış ve *plutonyum* ürettiğine dair kanıtlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca balistik füze geliştirme çabaları ve Orta Doğudaki bazı ülkelere balistik füze ihraç ettiğinin ortaya çıkması, uluslararası endişeye neden olmuştur. 1000 km menzilli füzeleri geliştirme çalışmaları ise daha büyük bir endişe yaratmıştır.³⁹⁴ Kuzey Kore, Cenevre Protokolünü 1989'da, BSS'yi 1987'de imzalamıştır. KSS'yi ise imzalamamıştır.

KSS ve BSS'ye taraf olan bazı devletlerin de kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili araştırma programları sürdürmeleri endişe yaratmaktadır. Örneğin Rusya'nın savunma amaçlı bir biyolojik araştırma programı vardır ve eski Sovyet biyolojik programının ne durumda olduğu belli değildir. Nisan 2002'de, ABD Başkanı George Bush, Rusya'nın BSS ve KSS ile uyumunun doğrulanmadığını iddia eden bir açıklama yapmıştır. ABD, Rusya'nın bazı kimyasal ajanlarını ve silahlarını da deklare etmediğine inanmaktadır.

ABD'nin Rusya'ya yönelik bu iddialarının dışında, Rusya'nın var olan kimyasal silahların imhasının, uzatılmış son tarih olan 2012'ye kadar bitmeyeceğinin ortaya çıkması, Sözleşmenin yükümlülüklerini yerine getirmede yönünde endişelere neden olmaktadır. Ayrıca istihbarat raporları, Moskova'nın "*novichok*" olarak adlandırılan yeni nesil kimyasal ajanlar üzerinde çalıştığını göstermektedir. Rusya'nın KSS'nin yükümlülüklerini yerine getirmemeye yönelik tasarımlar yaptığı ve kimyasal silahlara ilişkin çalışmalarının ortaya çıkarılmaması için çalıştığı iddia edilmektedir.³⁹⁵

Soğuk Savaşın kaybeden tarafı olan Sovyetler Birliği'nin halefi Rusya, yeniden güçlü bir aktör olarak dünya sahnesindeki yerini almak istemektedir.

³⁹³ Harald MULLER, *a.g.m.*, s. 64.

³⁹⁴ Wyn Q. BOWEN and David H. DUNN, *a.g.e.*, s. 25.

³⁹⁵ Darry KIMBALL and Kerry BOYD, *a.g.m.*, s. 24.

Rusya'nın, mevcut kimyasal ve biyolojik silah stokları da başka devlet veya terörist grupların eline geçmesi ihtimali nedeniyle endişe yaratmaktadır.

Her ne kadar, 1 Ocak 1997 de yürürlüğe giren Rusya Federasyonu Ceza Kanununun 355. maddesi, Rusya Federasyonunun taraf olduğu uluslararası anlaşmalar tarafından yasaklanan kimyasal, biyolojik ve diğer kitle imha silahlarının üretim, edinim ve satışını 5 yıldan 10 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırır da bu konuda yeterli denetim yoktur.³⁹⁶

Ayrıca Rusya, silahsızlanma ile ilgili uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmede tutarsız davranmaktadır. Mayıs 2002'de Rusya ve ABD devlet başkanları tarafından nükleer başlıkların azaltılmasına ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, nükleer başlıkların 3/2'lik bir oranda azaltılarak 2000 civarına indirilmesi amaçlanmıştır. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi için her iki ülkenin parlamentosu tarafından onaylanması gerekiyordu. Ancak ABD tarafından onaylanmasına rağmen, Rusya onaylamayı geciktirmiştir. 26 Mart 2003'te bir konuşma yapan Rus Dışişleri Bakanı İgor İvanov, anlaşmanın şimdilik onaylanması için 'psikolojik açıdan uygun an' içinde bulunmadıklarını vurgulamıştır. Rusya, silah potansiyelinin ve bu potansiyelin oluşturduğu tehdidin farkındadır ve gerektiğinde bunu bilinçli bir politikaya dönüştürme çabasına girebilmektedir.³⁹⁷

Tarih boyunca büyük güç stratejisini askeri güce ve yayılcı bir siyasete dayandıran Rusya, Vladimir Putin'in Başkan olması ile birlikte, yeni bir dış politika anlayışı geliştirmiştir. Putin küresel düzeyde bir dış politika yerine, bölgesel hegemonya üzerine yoğunlaşan dar, ancak daha etkili bir nüfuz sahası öngörmüştür.

³⁹⁶ Valentine ROMANOV, *The Humanitarian Dimension of the Convention on "silent weapons"* International Review of the Red Cross, No 318, s. 285.

³⁹⁷ Elnur SOLTAN, *Rusya'nın Silah Potansiyeli ve Irak Savaşı*, Stratejik Analiz, Mayıs 2003, s.6-7.

ABD gibi, Rusya da Yeni Dünya Düzeninde önceliklerini belirlemiş ve 2000'de kabul ettiği Askeri Doktrinde, nükleer silahların ön plana çıkarılması kararını almıştır. Rusya, NATO'nun 1999'da Yugoslavya'ya karşı giriştiği harekattan sonra, kısıtlı tahrip kapasitesine sahip yeni nesil nükleer silahları geliştirme konusundaki programı uygulama kararı almıştır. Bu nükleer silahlar, bölgesel askeri ihtilaflarda kullanılmak için tasarlanmıştır.³⁹⁸

Rusya'nın uluslararası siyasette ciddiye alınır bir aktör olarak kalmasının amili, nükleer silahlarının yarattığı caydırıcılıktır. Rusya güvenlik doktrinlerini nükleer silahları üzerine kurmuştur ve bu tehdidi kullanabileceğinin sinyallerini vermektedir. Ancak diğer yandan da, silahsızlanma görüşmelerine desteklediğine ilişkin açıklamalarda bulunmaktadır.³⁹⁹ ABD hegemonyasına karşı çok kutupluluğu savunan Rusya, Ulusal Füze Savunma programının 1972 tarihli Anti Balistik Füze Anlaşması'na aykırı olduğunu belirtmiş, bu programın stratejik istikrarı tehdit ettiğini ve yeni bir silâhlanma yarışını başlatacağını savunmuştur. Rusya ABD'nin bu anlaşmayı ihlâl etmesi durumunda bütün diğer silâh kontrol anlaşmalarını geçersiz sayacağını ifade etmiştir.⁴⁰⁰

KSS ve BSS'nin taraf devletlerinden olan ABD'nin ise, 1954-1969 yılları arasında saldırı amaçlı biyolojik silah programına sahip olduğu resmi açıklamalarda yer almaktadır. ABD, 1969'da tek taraflı olarak biyolojik silah programını durdurduğunu açıklamıştır. Ancak ABD, biyosavunma programının bir bölümünü araştırma amacıyla devam ettirmektedir.⁴⁰¹

398 Gerhard MANGOTT, **Dizlerinin Üzerine Çöken Dev: Rusya'nın Küresel Rolü Üzerindeki Yapısal Kısıtlamalar**, (Haz. Yılmaz TEZKAN, Kadim Komşumuz Yeni Rusya), Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s.72-73.

³⁹⁹ C.Cem OĞUZ, **Bir Anka Kuşunun Ayak Sesleri mi? Vladimir Putin'in Bir Yıllık İcraatlarının Genel Bir Değerlendirmesi**, Stratejik Analiz, Şubat 2001, Sayı : 10, s. 52.

⁴⁰⁰ Nazım CAFERSOY, **ABD-Rusya İlişkilerinin Ana Çıkmazı:Ulusal Füze Savunma Sistemi**, Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 17, Eylül 2001, s. 43.

⁴⁰¹ Darry KIMBALL and Kerry BOYD, **a.g.m.**, s. 27.

ABD ve Rusya'daki kimyasal silahların imhası, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü tarafından izlenmektedir. Ancak BSS'nin herhangi bir doğrulama rejiminin olmamasından dolayı ABD ve Rusya'daki biyolojik savunma ve araştırma konusunda yeterli bilgi yoktur. ABD'nin BSS ile ilgili Protokolü reddetmesi ise biyosavunma araştırma programı konusunda kuşuklara neden olmuştur.⁴⁰²

3.3. ABD Dış Politikası ve Sözleşmelerin Uygulanmasında ABD Dış Politikasının Etkisi

3.3.1. Kuruluşundan Soğuk Savaşın Sona Ermesine Kadar ABD Dış Politikası

ABD dış politikasını belirleyen düşünsel arka plan, realist yaklaşım olmuştur. Bir Amerikan paradigması olarak realist yaklaşım, Amerika'nın kuruluşundan beri, kendi kıtasında ve Uzak Doğu'daki uluslararası faaliyet alanlarındaki, İkinci Dünya Savaşı ertesinde de bütün dünyayı kapsayan dış politikasını incelemeye ve oluşturmada temel dayanak olarak işlev yapmıştır.⁴⁰³ Realist yaklaşım, I. Dünya savaşı sonrasında oluşan uluslararası düzenin 1930'larda yıkılmasına bir tepki olarak ortaya çıkmış ve ABD'de uluslararası politikaların teori ve pratiğinde baskın yaklaşım haline gelmiştir.⁴⁰⁴

II. Dünya Savaşından sonra, uluslararası politikanın yapısı değişmiş, ABD ve SSCB süper güçler olarak dünya sahnesine çıkmış ve iki kutuplu bir dünya düzeni oluşmuştur. ABD, savaştan sonra Monroe Doktrinini terk

⁴⁰² Joachim KRAUSE, *The Changing International System and Chemical Disarmament*, (Ed. by, Brad ROBERTS, Chemical Disarmament and US Security), Westview Press, San Fransisco, 1992, s. 23.

⁴⁰³ Burcu BOSTANOĞLU, *Uluslararası Politikada Kuramın Gerekliği*, Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim, (Der. İhsan D. Dağı), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s. 68-69.

⁴⁰⁴ William C. WOHLFORTH, *Realism and End of the Cold War*, The Perils of Anarchy, Contemporary Realism and International Security (Ed. By, Micheal E. Brown, Sean M. Lynn Jones and Steven E. Miller), The Mit Press, London, 1995, s. 3.

ederek bir dünya devleti olmuş ve uluslararası politikada birinci plana geçmiştir.⁴⁰⁵ ABD, II. Dünya Savaşı'ndan tek parça halinde çıkan hatta ekonomik açıdan çok daha güçlenen tek ülke olmuştur. Bu durum, ABD'nin tek büyük sanayileşmiş dünya gücü olarak konumunu pekiştirmesine olanak sağlamıştır.⁴⁰⁶

SSCB uzmanı George Kennan, 1946'da Moskova'dan gönderdiği telgrafta, "savaştan sonra başta Avrupa olmak üzere, dünyanın birçok yerinde otorite boşluğu oluştuğunu, bu boşluğu ABD'nin doldurması gerektiğini, aksi takdirde, SSCB'nin bu görevi yaparak etkinliğinin artacağını" yazmıştır.⁴⁰⁷ Kennan'ın bu mesajı, ABD'nin SSCB'ni çevreleme politikası için bir başlangıç oluşturmuştur. ABD'nin SSCB'ni çevreleme politikasına teorik bir çerçeve sağlayan realist yaklaşım, güç kullanımını ve devletlerin iç işlerine karışmayı meşru hale getirerek, ABD hegemonyasının yerleşmesine yol açmıştır.⁴⁰⁸

Soğuk Savaş, bloklar arası karşıtlığın bir ihtilafa ve ihtilafın da global bir patlamaya dönüşmesini engellemek üzere tehdit ve caydırıcılık unsuru olarak kullanılan ve karşılıklı askeri güce dayanan dengeden kavramsallaştırılmıştır.⁴⁰⁹

ABD Soğuk Savaş süresince nükleer silahlarını SSCB'ne karşı caydırıcılık amacıyla kullanmıştır. Caydırıcılık kavramı, geçtiğimiz elli yıl boyunca, ABD ulusal güvenlik stratejisinin temeli olmuştur. Caydırıcılık kavramı, aktörlerin eğer bir hareketin maliyeti kazançlarından daha büyükse, istenmeyen bir harekete başvurmayacakları düşüncesi üzerinde temellenmiştir.⁴¹⁰ ABD caydırıcılık amacıyla kullandığı nükleer silahların dışında, kimyasal ve

⁴⁰⁵ Fahir ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İkinci Cilt, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 420-421.

⁴⁰⁶ Immanuel WALLERSTEIN, *Kartal Çakıldı*, Foreign Policy, Mayıs-Haziran/Temmuz-Ağustos 2002, s. 19.

⁴⁰⁷ Burcu BOSTANOĞLU, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Yayınevi, Ankara, 1999, s. 242.

⁴⁰⁸ Burcu BOSTANOĞLU, *Türkiye-ABD...., a.g.e.*, s. 77.

⁴⁰⁹ Burcu BOSTANOĞLU, *Türk Amerikan İlişkilerinin Politikası*, s. 256.

⁴¹⁰ James J. WIRTZ, James A. RUSSEL, *a.g.m.*, s. 114.

biyolojik silahları geliştirmiş ve bu silahların kullanımını, ulusal güvenlik politikasının bir ögesi olarak tutmuştur. Vietnam Savaşı boyunca ABD kimyasal ajanları kullanmış ve kimyasal ajanların kullanımının yasaklanmasıyla ilgili herhangi bir anlaşmaya taraf olmadığını vurgulamıştır.⁴¹¹

Geçmişte ABD politika yapıcıları, kimyasal ve biyolojik silahları nükleer silahlardan ayrı olarak hesaba katmayı tercih etmiştir. ABD için kitle imha silahlarını bu iki kategoriye ayırmak suretiyle, özel bir nükleer kulüpte ABD üstünlüğünü meşru kılmak ve bir nükleer silahlar rejimini devam ettirmeyi amaçlamıştır. Kimyasal ve biyolojik silahların ise tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik rejimleri desteklerken,⁴¹² ihracat kontrolleri yoluyla, bu silahların üretiminde kullanılabilecek maddelerin başka devletlerin eline geçmesini önlemeye çalışmıştır.⁴¹³

3.3.2. Soğuk Savaşın Sona Ermesinden Sonra ABD Dış Politikası

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra, ABD dünya arenasında tek süper güç olmanın getirdiği rahatlıkla dünyaya “demokrasi ve özgürlük” taşıyacak tek gücün kendisi olduğunu vurgulayan söylemini yeniden uygulamaya başlamıştır.⁴¹⁴

SSCB dağıldıktan sonra global nükleer savaş tehdidi sona ermiştir. Ancak sonuç, ABD güvenliği için risklerin sona erdiği anlamına gelmemiştir. ABD politika yapıcılarına göre, bilinen nükleer tehdidin yerini kitle imha silahlarının yayılması almıştır. Soğuk Savaş döneminde “tehdit” SSCB’ydi, Soğuk Savaşın bitişi ve SSCB’nin dağılması ise, bilinmeyen tehditleri ortaya çıkarmıştır. ABD politika yapıcılarına göre, eski SSCB’deki sosyal ve politik

⁴¹¹ Ingrid Detter DE LUPIS, *The Law of War*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, s. 217.

⁴¹² Alan DOWTY, *Making “No First Use” Work: Bring All WMD Inside the Tent*, *The Nonproliferation Review*, Spring 2001, s. 79.

⁴¹³ James J. WIRTZ, James A Russell, *a.g.m.*, s. 114.

⁴¹⁴ Burcu BOSTANOĞLU, *Amerika’da Tarihi Kim Yazacak?*, *Foreign Policy*, Mayıs-Haziran 2004, s. 37.

değişimler, bu ülkedeki füzelerin, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların Amerikan yaşamına ve çıkarlarına karşı tehdit oluşturan kişilerin eline geçmesi ihtimalini ortaya çıkarmıştır.⁴¹⁵ Bu durum da, ABD'nin hegemonik gücünü sürdürmesi için yeni önlemler almasını gerektirmiştir.

Soğuk Savaşın bitmesi ve ABD hegemonyasının uluslararası ilişkilerde tek merkezi motif olarak kalması ile sonuçlanan süreç, II. Dünya Savaşı sonrasında önce kendi kıtasında ve açık kapı bölgelerinde hegemonik projesini uygulamaya koyan ABD'nin, güvenlik ve bütünleşmeye ilişkin projesini ittifaklar aracılığıyla başta Avrupa, global bir platforma yayma siyasetini uygulamaya koymasıyla başlamıştır.

Yeni Dünya Düzeni kavramında yeni olanı belirleyen SSCB'siz bir dünya politik arenasıdır. Soğuk Savaş kutuplaşması bitmiştir.⁴¹⁶

1991'deki Körfez Savaşından önce kitle imha silahları ve balistik füze sistemlerinin yayılması, ABD için kontrol edilebilir tehditlerken, savaşta Irak tarafından ABD ve müttefiklerine karşı füze saldırıları, ABD'nin bu varsayımını tamamen değiştirmiştir. Irak savaş sırasında, Suudi Arabistan ve İsrail'deki askeri ve sivil hedeflere yaklaşık 80 civarında füze göndermiştir. Irak'ın füze saldırılarına karşı ABD ve İsrail, *Patriot* füze savunma sistemini kullanmışlardır. Bu sistem, Irak'tan gönderilen füzelerin imhasında başarılı olmasına rağmen, savaştan sonra ABD ordusu tarafından yapılan değerlendirmeler, *Patriot* füze savunma sisteminin performansının azaldığını ve bir çatışma sırasında, gönderilen füzelerin yalnızca % 25'ini imha edebileceğini göstermiştir.⁴¹⁷

Savaştan sonra ABD, "haydut devletler" olarak adlandırdığı devletler tarafından kendisine karşı, kimyasal ve biyolojik silahlar kullanılması

⁴¹⁵ Ashton B. CARTER, William J. PERRY, *a.g.m.*, s. 8.

⁴¹⁶ Burcu BOSTANOĞLU, *Türkiye-ABD...., a.g.e.*, s. 311.

⁴¹⁷ Wyn Q. BOWEN, *American Security Policy in the 1990s*, s. 129.

tehdidine karşı misilleme olarak, nükleer silah kullanma tehdidini doktrin haline getirmiştir. “hesaplanan belirsizlik” (*calculated ambiguity*) olarak adlandırılan bu doktrin ilk kez, eski ABD Başkan Yardımcısı Javes A. Baker tarafından, Bush yönetiminin politikasını tanımlamak için kullanılmıştır. 1991’deki Körfez Savaşında, Irak lideri Saddam Hüseyin tarafından ABD ve müttefiklerine karşı kimyasal ve biyolojik silahlarla saldırı yapılmasını caydırmak için, nükleer silah kullanma tehdidinin etkili olabileceği düşünülmüştü.⁴¹⁸ 1996 Mart’ında ise dönemin Savunma Bakanı olan William Perry, “belirli nedenlerden dolayı, kimyasal ve biyolojik saldırılar için ABD’nin vereceği cevabın ayrıntılarını belirginleştirmemeyi seçtik” açıklamasını yapmıştır. Perry, ayrıca ABD’ne karşı bu tür bir saldırıya cevabın, ezici ve mahvedici olacağını açıklamıştır. Doktrine göre, ABD’nin “asi devletler”den gelebilecek olan kimyasal ve biyolojik silah saldırısına karşılık, caydırıcılık sağlayan en önemli unsur nükleer silah tehdididir.⁴¹⁹ Stanford Üniversitesinden Scot Sagan’a göre bu doktrin, ABD ve diğer nükleer silah sahibi devletler için derin bir çelişki anlamına gelmektedir. Çünkü 1968’de imzalanan “Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması”na göre, nükleer silahlara sahip olan ülkeler, bu silahları tehdit amacıyla kullanmayacakları taahhüdünde bulunmuştur. ABD’nin nükleer silah kullanma tehdidi ise, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi rejimi açısından bir geriye gitme anlamına gelmektedir. Ayrıca bu tehdit, nükleer silaha sahip olmayan ülkeler için de, kimyasal ve biyolojik silahları edinmek için teşvik yaratabilecektir. Yani, ABD’nin nükleer tehdidi, hem nükleer silahların hem de kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasının önlenmesi çabalarına zarar verecektir.⁴²⁰

1997’de Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi ortaya atılmıştır: 21. yüzyılı bir Amerikan yüzyılı yapmayı hedefleyen ve militarist bir politikayla ABD’nin

⁴¹⁸ Scot D. SAGAN, *a.g.m.*, s. 91.

⁴¹⁹ Scot D. SAGAN, *a.g.m.*, s. 85.

⁴²⁰ Scot D. SAGAN, *a.g.m.*, s. 86.

dünya liderliği için daha çok çaba harcanması gerektiğine inanan grup, George Bush'un 21. yüzyılın ilk başkanı seçilmesinin mimarı olmuştur.⁴²¹

11 Eylül 2001'de, Amerikan şehirlerine yönelik terör saldırıları ise, dünyanın süper gücü olarak bilinen ABD'nin, vatandaşlarının ve topraklarının da saldırılara açık olduğunu göstermiştir. ABD hükümeti, hegemonik gücünü sürdürmeye yönelik yeni ve daha sert önlemleri açıklanmaya başlamıştır. 11 Eylül terörist saldırıları, ABD'nin dış politikasına ve savunma politikasına ilişkin düşüncelerini değiştirmiştir. 2000'deki başkanlık seçimi sırasında Başkan aday George Bush ve ekibi, seçim propagandasını ABD'nin yeni-izolasyonizm politikası üzerine kurmuştur. Ancak Bush yönetimi, 11 Eylül sonrasında global düzeyde askeri faaliyetler düzenlemeye yönelik politikalar benimsemeye başlamıştır.⁴²²

Bush yönetimi, terörist saldırılarından yaklaşık bir yıl sonra, 20 Eylül 2002'de Ulusal Güvenlik Stratejisini kabul etmiştir. Belgede dört ana tema belirtilmiştir:

- 1) Düşman devletlere ve kitle imha silahlarına sahip olmak isteyen teröristlere karşı askeri müdahalede bulunulacaktır.
- 2) Amerikan askeri gücüne, herhangi bir yabancı güç tarafından rekabet yapılamaz.
- 3) Çok taraflı uluslararası işbirliğine taraf olunmakla birlikte, kendi güvenliğini ve ulusal çıkarını korumak için tek taraflı hareket etmekte tereddüt etmeyecektir.
- 4) Özellikle Müslüman ülkeler başta olmak üzere, demokrasi ve insan haklarını dünyaya yaymaktır.⁴²³

⁴²¹ Burcu BOSTANOĞLU, *Amerika'da...*, a.g.m., s. 38.

⁴²² James J. WIRTZ, James A RUSSELL, *U.S. Policy on Preventive War and Prevention*, The Nonproliferation Review, Spring 2003, s.113.

⁴²³ Hasan KÖNİ, a.g.m., s. 82.

Bush yönetiminin Ulusal Güvenlik Stratejisi, bugünkü güvenlik kuşkularını farklı bir şekilde tanımlamaktadır: “Ülkemizin karşı karşıya kalacağı en büyük tehlike radikalizm ve teknolojinin kesiştiği yerde bulunmaktadır. Düşmanlarımız kitle imha silahlarına sahip olduklarını açıkça deklare etmiştir”.⁴²⁴

Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde, Amerikan hegemonyasını kalıcı kılmak için, ABD'nin askeri gücünü yeryüzünün kritik noktalarına yerleştirmek ve böylece önümüzdeki yıllarda kendisine rakip olabilecek güçlerin ortaya çıkmasını engellemek olduğunu ifade edilmektedir.

ABD, bu stratejiyi “önleyici savaş” (*preventive war*) olarak adlandırmaktadır. Yani, sorun şiddetli çözümler gerektirmeden önce, durdurulması amaçlanmaktadır. Önleyici savaş, ABD güvenliğine yönelik olarak tasarlanmıştır.⁴²⁵ Çünkü ABD'nin Soğuk Savaş süresince kullandığı caydırıcılık stratejisinin, yıkıcı sonuçları önleme konusunda başarısız olabileceği öğrenilmiştir ve eğer ABD düşmanlarına karşı ilk vuruş iznini verirse, bunun bedeli ABD açısından ağır olabilir. Ancak, uluslararası kuruluşlar ve politikaların neden olduğu çeşitli zorluklardan dolayı önleyici savaşın tam olarak uygulanabilmesi olanaksızdır.⁴²⁶

Önleyici savaş da, aslında tehditleri elimine etmek için kullanılan, hemen hemen ABD kadar eski bir stratejidir. ABD, kuruluşunun ilk yıllarında sınırlarının güvenliğini garantiye almak için, sık sık önleyici hareketlere başvurmuştur. Örneğin, General Andrew Jackson, 1818'de İspanya Floridasına baskın yapmış ve Hintli kabilelere saldıran iki İngiliz'i idam etmiştir. Konu uluslararası bir krize dönüşmüş, ABD Dışişleri Bakanı John Quincy Adams ise, İspanya'nın ileri sınırları korumada başarısız olduğunu ve önleyici Amerikan hareketini savunmuştur. 1904'te ise ABD Başkanı

⁴²⁴ James J. WIRTZ, James A. RUSSELL, *a.g.m.*, s. 114.

⁴²⁵ Ashton B. CARTER and William J.PERRY, *a.g.m.*, s. 8.

⁴²⁶ James J. WIRTZ, James A. RUSSELL, *a.g.m.*, s. 113.

Theodore Roosevelt, ABD'nin Batı Yarıkürede uygarlığı desteklemek için müdahale edeceğini ilan etmiştir.

Soğuk Savaş sırasında da önleyici savaş, Üçüncü Dünyada standart çalışan bir süreç olarak devam etmiştir. Buradaki söylem, ABD müdahale etmezse, düşen dominoların ABD güvenliğine tehdit olabileceğidir. Başka bir deyişle, Avrupa'da çevreleme ve caydırıcılık stratejisinin tek başına yeterli olmayacağı, önleyici inisiyatiflerin gerekli olduğu savunulmuştur. ABD önleyici hareketlerle, Merkezi Amerika, Karayip, Güneydoğu Asya ve Ortadoğuda, gerçek veya hayali tehditlerle dağıtmıştır. ABD politika yapıcıları, her durumda Bush'un şimdi kullandığı aynı söylemi savunmuştur: özgürlük.⁴²⁷

Yeni ulusal güvenlik stratejisinde Amerika'nın dünya hakimiyetine vurgu yapılmakta ve çoğulculuğa karşı pozisyon alınmaktadır. Uluslararası ceza mahkemesine karşı çıkması, Kyoto protokolünden çekilmesi vs. bu karşı tutumun göstergeleridir.⁴²⁸

ABD, dünya kamuoyunu Amerikan düşmanlarının, ABD'nin denizaşırı ülkelerdeki kuvvetleri ve müttefiklerine karşı saldırıları durdurabilmek için, savaşın gerçek bir olasılık olduğuna ikna etmeye çalışmıştır.⁴²⁹ El Kaide, ABD'nin sahip olduğu askeri kabiliyetin büyüklüğü tarafından caydırılmamıştır ve 11 Eylül saldırıları meydana gelmiştir.

ABD ezici askeri gücü sayesinde, Afganistan'da bir rejim değişikliği yaratabilme gücüne sahiptir, fakat daha sonra teröristlerin ortadan kaldırılmasında başarılı olamamıştır. El Kaide ve Usame Bin Ladin caydırılmamıştır. Bush yönetimi, "asi devletler", teröristler ve terörist grupların caydırılmayacağını iddia etmektedir.

⁴²⁷ Melvyn P. LEFFER, **Think Again: Bush's Foreign Policy**, Foreign Policy, September-October 2004, s.

⁴²⁸ Burcu BOSTANOĞLU, **Amerika'da...**, a.g.m., s. 38.

⁴²⁹ James J. WIRTZ, James A RUSSELL, a.g.m., s. 113.

Bush, yaptığı bir konuşmada” kitle imha silahlarına sahip olan dengesiz diktatörler, füzeler üzerindeki bu silahları başka yerlere götürebilir ve onları gizlice terörist müttefiklerine verdiği zaman, çevreleme mümkün değildir” demiştir.⁴³⁰

Önleyici savaş, savaşın kaçınılmaz olduğu bir durumda, maliyetin yüksek olmasındansa, maliyetler düşük iken savaşmanın daha iyi olduğuna ilişkin bir düşünce üzerinde temellenmiştir. Önleyici savaş düşüncesi, Bush yönetiminin Irak’a ilişkin planlarında egemen olmuştur. Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin’i nükleer ve diğer kitle imha silahları ile silahlanmış bir rejim olmadan, şimdi ortadan kaldırmanın daha iyi olduğu düşüncesi ile Irak müdahalesi planlanmıştır.⁴³¹

ABD, 21. yüzyıl tehlikelerini aşağıdaki şekilde sıralamıştır. Bu tehlikeler “önleyici savaş”ın hedefleridir. Amaç, tehditler büyümeden önlemektir.

- 1) Rusya, I. Dünya Savaşından sonra Almanya gibi saldırganlık gösterebilir.
- 2) Rusya ve SSCB’nin ardılı devletler, eski Sovyet nükleer silahlarının kontrolünü kaybedebilir.
- 3) Çin, uluslararası sistemde, işbirlikçi tutumundan vazgeçerek düşmanca davranış içine girebilir.
- 4) Kitle imha silahları yayılacaktır ve ABD güvenliğine direkt bir askeri tehdit olacaktır.
- 5) Kaynağı bilinmeyen bir yıkıcı terörizm, ABD topraklarında olabilir.⁴³²

Önleyici savaş doktrini, uluslararası hukukun “haklı savaş” doktrini tarafından da desteklenmektedir. Bush doktrininde tartışılan nokta, düşmanın

⁴³⁰ James J. WIRTZ, James A RUSSELL, **a.g.m.**, s. 115.

⁴³¹ James J. WIRTZ, James A RUSSELL, **a.g.m.**, s. 116.

⁴³² Ashton B. CARTER, and William J. PERRY, **a.g.m.**, s. 8.

saldırı zamanı ve yeri belirsiz olsa bile, önleyici askeri müdahalenin yapılmasının öngörülmüş olmasıdır.⁴³³

Önleyici savaş doktrini uluslararası kamuoyunda ve bilim dünyasında tartışmalara neden olmuştur. Bazı araştırmacılara göre doktrin, Birleşmiş Milletler Şartının 51. maddesinde belirtilen meşru müdafaa kavramının ötesine geçmiştir. Doktrin, uluslararası hukuku ihlal etmekte ve diğer devletleri başka devletlere saldırma konusunda serbest bırakmaktadır. ABD'nin 21. yüzyılda kurmayı planladığı Amerikan hegemonyası, II. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası sistemin temel ilkeleri ve kurumları ile çelişmektedir. Bu durum, BM'nin işlevini yitirmesi anlamına gelmektedir ki bu da, dünyanın değişik bölgelerindeki pek çok potansiyel kriz noktasında, barışı korumayı imkansız hale getirecektir. Bu durumda, muhtemel bir tehlike de, ABD'yi örnek alan birçok ülkenin, "önleyici savaş" doktrinini kendi ulusal çıkarlarına daha uygun bularak, BM Güvenlik Konseyi kararına gerek kalmadan diğer ülkelerle olan sorunlarını tek yanlı müdahale yoluyla çözmeyi yeğlemesidir.⁴³⁴ Bush yönetimi, eleştirilere göre, güç kullanımı için var olan uluslararası hukuk ve BM tarafından kurulan davranışsal normların alanı dışında bulunan bir kılavuz üzerinde karar almıştır.⁴³⁵

Bush yönetimi tarafından kabul edilen Ulusal Güvenlik Stratejisinde, Amerika'nın büyük stratejisinin, Amerika'nın üstünlüğünü koruması ve kendisine karşı herhangi bir rakibin yükselmesini önlemek olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu politika, aslında geçen yüzyıldan beri Amerikan dış politikasını yönlendirmiştir. Amerika, yeni bir gücün ortaya çıkmasını önlemek için I. ve II. Dünya Savaşlarına katılmıştır.⁴³⁶

Önleyici savaş doktrininin ilk uygulaması Irak'a müdahale olmuştur. Savaş başlamadan günler önce, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, yaptığı bir

⁴³³ Hasan KÖNİ, *a.g.m.*, s. 81.

⁴³⁴ Birol AKGÜN, *a.g.m.*, s. 84.

⁴³⁵ James J. WIRTZ, James A RUSSELL, *a.g.m.*, s. 114.

⁴³⁶ Hasan KÖNİ, *a.g.m.*, s. 82.

röportajda, Irak'ın nükleer silah üretimi için çalıştığını iddia etmiştir. ABD yetkilileri, yeni nükleer silahlar için temel elemanları ithal ettiği, binlerce kimyasal silah üretimi tesisleri geliştirdiği ve biyolojik silah programını 1991 öncesi düzeyden daha ileri götürdüğü yönünde uyarmıştır. Başkan Bush da Irak'ın yüzlerce ton kimyasal silah, binlerce litre biyolojik silah, milyonlarca kişiyi öldürecek füze filoları ve gönderme araçları olduğunu söylemişti. Ayrıca Bush, "Saddam Hüseyin'in akıl sağlığına güvenmenin bir strateji ve bir seçim olmadığını savunmuştur."⁴³⁷

ABD Başkanı Bush, Irak'a müdahalesinin üç temele dayandığını öne sürmüştür:

- 1) Irak rejimiyle 11 Eylül saldırıları ve El Kaide Örgütü arasında bir bağlantı olduğu iddiası
- 2) Irak'ın kitle imha silahlarından arındırılması
- 3) Irak halkına demokrasiyi getirmek⁴³⁸

BM kararı olmadan Irak'a karşı kuvvet kullanan Bush'un iddialarının tersine, birinci ve ikinci nedenlerin gerçek dışı olduğu zamanla ortaya çıkmıştır. CIA danışmanı David Kay, Irak'taki kitle imha silahlarını bulmakla görevlendirilen ekibin Irak'ta stoklanmış biyolojik veya kimyasal silahlar bulamadığını açıklamıştır. Ekibin, savaş öncesinde çıkan "Irak ordusunun ABD'ye karşı kimyasal savaş yapmaya hazırlandığı" şeklindeki iddiayı ve Irak'ın 1998 sonrasında özellikle nükleer silah geliştirmek ve füze araç gereçleri imal etmek konusunda adımlar attığına dair de bir delil bulamadığı ortaya çıkmıştır.⁴³⁹ ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell da, Saddam Hüseyin'in 11 Eylül olayları ile ilgisi olmadığını itiraf etmek zorunda kalmıştır. Ancak El Kaide ile ilgisi olduğu yolunda istihbarat elde ettiklerini iddia etmiştir.⁴⁴⁰

⁴³⁷ James J. WIRTZ, James A RUSSELL, *a.g.m.*, s. 114.

⁴³⁸ Birol AKGÜN, *Amerika'nın Yeni Dünya Vizyonu ya da Yaklaşan Küresel Anarşi*, Stratejik Analiz, Mayıs 2003, s. 81-85, s.82.

⁴³⁹ **Kay: Kitle imha silahı bulamadık**, Anadolu Ajansı, 3.09.2003.

⁴⁴⁰ www.ntvmsnbc.com, 13.09.2004.

ABD, İngiltere ve birkaç ülke ile birlikte, askeri gücünü kullanarak Saddam Hüseyin rejimini kesip çıkarmış ancak savaşın temel amaçlarından biri olan kitle imha silahları bulunmamıştır. Bununla birlikte ABD ve İngiliz istihbarat servisleri, kitle imha silahlarının savaştan önce imha edilmiş olabileceği ya da Irak dışına gönderilmiş olabileceğini iddia etmektedir. Ancak bu iddialara ilişkin de kanıt yoktur.

ABD 20 ağustos 1998'de de, Sudan'ın kimyasal silah ürettiğini gerekçe göstererek, Sudan'daki bir kimya endüstrisi fabrikasını, Kızıl Denizdeki savaş gemisinden fırlatılan *cruise* füzeleri tarafından yok etmişti. Bu saldırı, ABD'nin Kenya ve Tanzanya büyükelçiliklerinin bombalanmasına karşılık olarak açıklanmıştır. ABD resmi kaynakları, burada VX gibi kimyasal silah yapıldığına dair güçlü kanıtları olduğunu açıklamıştır. Ancak Irak Savaşı sonrasında olduğu gibi, Sudan'ın kimyasal silah ürettiğine dair kanıt bulunamamıştır.⁴⁴¹

ABD ve diğer endişeli devletler, Kuzey Kore ve İran gibi devletlerin davranışlarını değiştirmesini ikna etmek için, Irak tedavisini kullanmayı deneyebilirler. Fakat ilk işaretler, bu rejimlerin karşıt sonuçlara ilerlediğini göstermektedir.

ABD yetkilileri, Kuzey Kore'nin nükleer programını hızlandırdığını ve İran'ın görünüşte sivil nükleer programının kasıtlı olarak ilerletildiğini, bir nükleer kapasiteye sahip olabileceğini bildirmektedir. Uranyumu zenginleştirerek olanaklı kılacak.

ABD'nin 1991'de Irak'a yaptığı müdahaleden sonra, Hindistan genel kurmay başkanı, Kuzey Kore ve İran'daki resmi yetkililer, bir gün ABD

⁴⁴¹ Ian R. KENYON, **Chemical Weapons in the Twentieth Century Their Use and Their Control**, The CBW Conventions Bulletin, Issue No: 48, June 2000, s. 4.

tarafından kendilerine karşı koyulduğu bir günde bulurlarsa, daha iyi/gelişmiş bir nükleer silaha sahip olmak gerektiğine inanmaktadırlar.⁴⁴²

Sonuç olarak, ABD'nin önleyici savaş doktrini, kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek yerine, yayılmayı desteklemektedir.

Irak Savaşı ile, dünya petrol rezervlerinin %12'sinin bulunduğu bölgede üs kazanan ABD, Ortadoğu petrolerini kontrol ederek, 21. yüzyılda sürdürmeyi planladığı dünyadaki hegemonik konumunu garanti altına almaya çalışmaktadır.⁴⁴³ Bush yönetimi için kitle imha silahlarından algılanan tehdit, dış politikada ve ulusal güvenlik gündemindeki en önemli konulardan biri haline gelmiştir. ABD ve müttefikleri için, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunun varsayılması bir savaş nedeni (*casus belli*) haline gelmiştir.⁴⁴⁴

Genel görüntüye karşın, Bush yönetimi önleyici savaşı, kitle imha silahlarına sahip olduğunu iddia ettiği her ülkeye karşı uygulamaya koymamaktadır. İran'da ve Kuzey Kore'de, risklerin daha büyük olacağını hesaplayarak, önleyici savaşı kullanmada tereddüt etmektedir.⁴⁴⁵

ABD, Afganistan ve Irak operasyonları ile tek taraflı politikalar izlemiştir. ABD, dünya toplumlarından destek görmeyen bu müdahaleler ile, güçlü fakat gayri meşru hakim devlet görünümünü belirginleştirmiştir.⁴⁴⁶

Bush yönetiminin bu stratejisinin aslında, bir küresel yayılma ve sürekli savaş anlamına geldiği düşünülmektedir.⁴⁴⁷ 1997 ve 2001'de ABD'de yayınlanan savunma raporları, küreselleşmenin korunmasını ve

⁴⁴² Josedh CIRINCIONE, **From Victory to Success: Can Preventive War Cure Proliferation?** Foreign Policy, July/August 2003, s. 26.

⁴⁴³ Birol AKGÜN, **a.g.m.**, s. 83.

⁴⁴⁴ David P. FIDLER, **Weapons of Mass Destruction and International Law**, www.asil.org/insights/insigh97.htm, 25.2.2003.

⁴⁴⁵ Melvyn P. LEFFER, **a.g.m.**, s.

⁴⁴⁶ Burcu BOSTANOĞLU, **Amerika'da...**, **a.g.m.**, s. 40.

⁴⁴⁷ Ergin YILDIZOĞLU, **Pax-Amerikana**, Stratejik Analiz, Ağustos 2003, s. 53-56, s. 53.

geliştirilmesini (piyasaların, enerji ve doğal kaynakların ABD'nin erişimine açık kalmasını) “yaşamsal ulusal çıkarlar” listesine koymuştu. Bunlara karşılık küreselleşmenin sınırlı kalmış ve küreselleşme sürecinin dışında kalan devletler “terörizm” için zemin oluşturmuştur. Bu alanlar da genellikle, petrol, değerli ya da stratejik madenler, su kaynakları, enerji taşıma yolları bulunan alanların çevresinde bulunuyordu.

11 Eylül'den sonra ABD, dünyanın, küreselleşmenin istikrarını tehdit ettiğini düşündüğü yerlerde yeni dönüşüme uygun bir biçimde varlık oluşturmayı hızlandırdığı görülmektedir.⁴⁴⁸ I. Körfez Savaşı ve Kosova Savaşı sayesinde, bu bölgelerde büyük üsler kurma olanağı elde eden ABD, Afganistan Savaşıyla da Orta Asya cumhuriyetlerinde yeni üsler kurmuştur. Nihayet Irak Savaşı ile de, Ortadoğu'da yeni üs olanakları elde etmiştir.⁴⁴⁹

ABD kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi için “önleyici savaş” doktrinini uygulamaya koymuştur. Aslında ABD çabalarının bir nedeni de, dünyanın herhangi bir yerinde yapacağı müdahalelerde zorluklarla karşılaşmamaktır.⁴⁵⁰ Irak savaşı, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasına karşı etkili bir araç olabileceği düşünülen önleyici savaş doktrininin ilk uygulamasıdır. Ancak Irak müdahalesi sonucunda ABD, Irak'ta hiçbir kitle imha silahı bulamamıştır.⁴⁵¹

ABD'nin kitle imha silahlarına yönelik aldığı önlemlerden biri de “Ulusal Füze Savunma Sistemi”dir. ABD'nin Ulusal Füze Savunma Sistemi düşüncesi 1980'lerin başına kadar uzanmaktadır. Dönemin Başkanı Ronald Reagan tarafından “Yıldız Savaşları” adıyla ilk kez gündeme getirilen sistem, başlangıçta ABD'yi kıtalararası balistik füzelerden korumak amacıyla başlamıştı ve özellikle SSCB'ye karşı bir koruma sağlamayı amaçlamıştı.

⁴⁴⁸ Ergin YILDIZOĞLU, *a.g.m.*, s. 55.

⁴⁴⁹ Ergin YILDIZOĞLU, *a.g.m.*, s. 56.

⁴⁵⁰ Ashton B. CARTER, and William J. PERRY, *a.g.m.*, s. 16.

⁴⁵¹ Joseph CIRINCIONE, *From Victory to Success: Can Preventive War Cure Proliferation?* Foreign Policy, July/August 2003, s.

Reagan döneminde füze savunma sistemi uygulamaya konmamıştır. Ancak Soğuk Savaşın bitmesi ve SSCB'nin dağılmasıyla yeni tehditlerin ortaya çıkması, Ulusal Füze Savunma sistemini yeniden gündeme getirmiştir. 1992'de ABD Savunma Bakanlığı, balistik füze savunma sisteminin geliştirilmesine yönelik çabaların artırılması için bir karar almıştır. Aynı yıl Bush yönetimi, global balistik füze savunma sisteminin geliştirilmesi için daha ileri adımlar atılması kararını onaylamıştır.⁴⁵² Başlangıçta sadece ABD topraklarını korumak amacıyla tasarlanan sistemin kapsamı geliştirilmiştir. Bunun nedeni, kitle imha silahlarının yayılması, üretiminin artması ve füze sistemlerindeki gelişmelerle, bunların uzun mesafelere atılabilme imkanının artmasıdır.⁴⁵³

Ulusal Füze Savunma Sisteminin şimdiki hedefi, ABD'yi Üçüncü Dünya ülkelerinden gelebilecek balistik füze tehditlerine karşı korumaktır. Bu program, füze savunmasını yasaklayan 1972 tarihli Anti-Balistik Füze Anlaşmasının değiştirilmesini gerektirmiştir. Ancak Clinton yönetimi bu kararı yeni yönetime bırakmıştır. Bush yönetimi, Soğuk Savaş sonrası mevcut düzenlemelerin caydırıcılık sağlamada yeterli olmadığını ve tehditlere karşı füze savunmasına ihtiyaç olduğunu açıklamıştır. ABD bu dönemde füze savunma sistemi konusunda kararlı davranmasının nedeni, bu sistemin, tek süper güç konumunu pekiştirecek olmasıdır. Bu sistem, nükleer savunma sistemi açısından da stratejik avantaj sağlayan bir sistem olarak değerlendirilmektedir. ABD bu sistemle, Çin, İran, Kuzey Kore gibi ülkelerin muhtemel bir nükleer füze saldırısından tam koruma sağlamayı düşünürken, kendi küresel hegemonluğuna karşı zaman zaman nükleer silahlarını koz olarak öne süren Rusya'nın bu kozunu etkisiz hale getirme avantajını elde etmeyi planlamaktadır. ABD, bu sisteme AB üyesi ülkeleri de dahil etmeye

⁴⁵² Wyn Q. BOWENN and David H. DUNN, *a.g.m.*, s. 129.

⁴⁵³ Armağan KULOĞLU, *Soğuk Savaş Sonrası Yeni Tehdit Algılaması ve Türkiye'nin Durumu*, Stratejik Analiz, Cilt 1, Sayı 12, Nisan 2001, s. 72

çalışmakta, AB'nin kendi savunma sistemini kurarak, ABD'yi bu sistemin dışında bırakma çabalarına engel olmayı hedeflemektedir.⁴⁵⁴

Ulusal Füze Savunma Sistemi, Rusya, Çin, Hindistan ve Avrupa Birliği üyelerini rahatsız etmiştir. Rusya, bu kararın yeni bir silahlanma yarışını başlatacağını ve 1972'de ABD ve SSCB arasında imzalanan Anti-Balistik Füze Anlaşması (ABM) ile oluşturulan küresel istikrarın bozulacağını belirterek, sisteme karşı çıkmıştır. Rusya, ABD'nin 1972 ABM Anlaşmasını ihlal etmesi durumunda, tüm diğer silahların kontrolü anlaşmalarını geçersiz sayacağını ifade etmiştir.⁴⁵⁵ Rusya'nın bu tutumunun temelinde ise, bu sisteme karşı bir silahlanma yarışını göze alabilecek ve Ulusal Füze Savunma Sistemi (UFS) benzeri bir projeyi yürürlüğe koyabilecek ekonomiye sahip olmaması vardır.⁴⁵⁶ Ancak Rusya, bu sisteme karşı yumuşama göstermiş ve iki taraf arasında uzlaşmacı bir görüşme süreci başlamıştır. Her iki taraf da sorunun kendi hedef ve çıkarları çerçevesinde, uzlaşma ile çözülebileceğinin farkına vararak, görüşmelere başlamışlardır. Rusya ile anlaşmaya varmak, ABD için avantajlar sağlayacaktır. Rusya'nın muhalefetine rağmen yapılan UFS konuşlandırması, Rusya'nın nükleer teknolojiyi "haydut devletler"e transferi sürecini hızlandırarak, bu sistemin etkinliğine büyük bir darbe vurabilir. Rusya için ise, UFS konusunda uzlaşmaya varma, nükleer caydırıcılığının ortadan kalkmasını önleyebileceği gibi, Rusya'yı bir silahlanma yarışına girmekten de kurtaracaktır.⁴⁵⁷

Ulusal Füze Savunma Sistemi çerçevesinde ilk önleyici füze sistemi, Haziran 2004'de Alaska'ya yerleştirilmiştir. Alaska'daki sistem, ABD'ni Kuzey Kore'nin füzelerinden korunmak üzere kurulmuştur. ABD Başkanı George W. Bush, Temmuz 2004'te, programın geliştirilmesinden sorumlu Boeing firmasını ziyaretinde, Ulusal Füze Savunma sisteminin, 21'inci yüzyılın tehditlerine cevap vermek için şart olduğunu ve balistik füze savunma

⁴⁵⁴ Nazım CAFERSOY, **a.g.m.**, s. 44.

⁴⁵⁵ Nazım CAFERSOY, **a.g.m.**, s. 44.

⁴⁵⁶ Nazım CAFERSOY, **a.g.m.**, s. 44.

⁴⁵⁷ Nazım CAFERSOY, **a.g.m.**, s. 46.

sistemine itiraz edenlerin 21. yüzyılın tehditlerini anlamadıklarını belirtmiştir.⁴⁵⁸

ABD, kendi toprakları dışındaki en büyük füze savunma sistemini kurmak üzere Avrupa ülkeleri ile de görüşmeler yapmaktadır. Polonya'da bir füze üssü kurmayı planlayan ABD, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'la da görüşmeler yapmıştır. Polonya'da kurulacak üssün, ABD'yi, İran ya da Suriye'nin olası füze saldırılarından koruyacağını belirtmektedir. Polonya ve Çek Cumhuriyeti, kurulacak üsler ve yerleştirilecek füze savunma sistemleri konusunda kesin bir karar vermemiştir.⁴⁵⁹

ABD'nin Ulusal Füze Savunma Sisteminin, yeni bir silahlanma yarışı başlatması ve mevcut silahsızlanma ve silahların kontrolü rejimleri açısından zararlı etkileri olması kaçınılmazdır. Ulusal Füze Savunma Sistemi özellikle kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasını önleyebilecek etkili bir önlem değildir.

ABD, Irak Savaşı ile Saddam Hüseyin rejimine son vermiş ve kitle imha silahlarına sahip başka bir ülke olan Libya'ya uyguladığı diplomatik baskı ve Irak'a müdahale benzeri üstü kapalı tehditlerle, Libya'nın Kimyasal Silahlar Sözleşmesini kabul etmesini sağlamıştır.

ABD, Ağustos 2004'te de Kuzey Kore'nin tüm nükleer programlarından vazgeçerek silahlanma sürecine girmesi durumunda, kendisine yapılan çok taraflı enerji yardımının artırılacağına ilişkin bir plan açıklamıştır. ABD'li yetkililer, ayrıca Kuzey Kore'den Batıyla daha iyi ilişkiler geliştirebilmek için bu konuda Libya'yı örnek göstererek, nükleer ve diğer tehlikeli silahlarından tamamen vazgeçmesini istemiştir.

⁴⁵⁸ Bush 'ulusal kalkan' projesini canlandırıyor, www.ntvmsnbc.com, 18.08.2004.

⁴⁵⁹ ABD füzelerine Avrupa'da üs arıyor, www.ntvmsnbc.com, 13 Temmuz 2004.

Kuzey Kore ise, ABD'nin Libya örneğini izleyerek, diplomatik olarak tanınma ve yardım karşılığında nükleer silah programını bırakması önerisini reddetmiştir. Kuzey Kore'nin atom bombası programının ele alındığı altılı görüşmelerin, Kuzey ve Güney Kore, Japonya, ABD, Çin ve Rusya arasında yapılması planlanmıştır.⁴⁶⁰ Ağustos 2004'de ise Kuzey Kore yetkilileri, nükleer silahlanma programından vazgeçmesi için planlanan görüşmeleri, ABD ile aynı masaya oturmanın imkansız olduğunu gerekçe göstererek reddetmiştir.⁴⁶¹

ABD'nin hegemon gücünü sürdürmek için izlediği bu politikalar, silahsızlanma ve silahların kontrolü rejimlerine zarar vermektedir.

ABD, kimyasal silah geliştirmek isteyen ülkelere teçhizat ve materyalleri satmayarak, geliştirme kapasitelerini sınırlamaya yönelik teşebbüslerde bulunmaktadır. ABD belirli kimyasal maddelerin ihracatını sınırlamıştır.⁴⁶² Örneğin, kırk bir kimyasal maddeden oluşan bir "uyarı listesi" belirlenmiş ve Irak, İran, Suriye, Libya'ya veya ambargo uygulanan herhangi bir ülkeye bu maddelerin ihracatının yapılmaması kararlaştırılmıştır.⁴⁶³

3.3.3. ABD'nin Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ve Biyolojik Silahlar Sözleşmesine İlişkin Politikası

ABD bir taraftan kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili yayılması ile ilgili olarak, uluslararası hukukla bağdaşmayan önlemler alırken, diğer taraftan da taraf olduğu Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ve Biyolojik Silahlar Sözleşmesi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeyerek bu rejimlere zarar vermektedir.

ABD'nin kimyasal ve biyolojik silahların yasaklanması ile ilgili uluslararası düzenlemelere ilişkin engelleyici tutumları, 1925 tarihli Cenevre Protokolü'ne

⁴⁶⁰ Kuzey Kore, Libya örneğini beğenmedi, www.ntvmsnbc.com, 25.07.2004.

⁴⁶¹ Kuzey Kore: "ABD ile görüşmek anlamsız", www.ntvmsnbc.com, 23.08.2004.

⁴⁶² Kathleen BAILEY, a.g.e., s. 68.

⁴⁶³ Kathleen BAILEY, a.g.e., s. 69.

kadar uzanmaktadır. ABD, Cenevre Protokolünü 1975'e kadar imzalamamıştır. ABD'nin Protokolü imzalamaması, Protokolün uygulamada zayıf kalmasına neden olmuştur. ABD Protokolü imzalarken de, uygulamada göz yaşartıcı gaz ve *herbisid*'i istisna tutan bir rezervasyon koymuştur.⁴⁶⁴ Bunun bir nedeni, ABD'nin Vietnam Savaşı sırasında bu tür kimyasal maddeleri kullanmış olmasıdır. ABD, Cenevre Protokolü ile ilgili Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından alınan kararları da desteklememiştir. Örneğin Kurul, Protokolün tüm kimyasal ve bakteriyolojik silahları kapsadığını öngören ve Örgütün tüm üyelerinin 1925 tarihli Protokole katılmalarını tavsiye eden bir karar almıştır.⁴⁶⁵ Bu kararın alınmasında Protokole taraf olmayan ABD ile birlikte üç devlet olumsuz oy kullanmıştır. ABD temsilcisi, uluslararası bir anlaşmanın Genel Kurul Kararı ile yorumlanamayacağı gerekçesi ile olumsuz oy kullanıldığını açıklamıştır.⁴⁶⁶

ABD'nin Kimyasal Silahlar Sözleşmesine ilişkin tutumu da başlangıçtan beri engellemeler üzerine temellenmiştir. ABD'de Sözleşmenin 25 Nisan 1997'de onaylanmasını izleyen aylarda, dönemin Başkanı Bill Clinton ile Cumhuriyetçiler arasında Sözleşmeye ve imha sürecine ilişkin tartışmalar yaşanmıştı. ABD'de kimyasal silahların imhasına ilişkin, aleyhtarlar, ihlallerin ortaya çıkarılamayabileceği de dahil, kimyasal silahlara sahip ülkelerin rejimin dışında kalabileceği, imhanın maliyetinin çok yüksek olabileceği ve denetimlerin ABD endüstrisini tehdit edebileceğini iddia etmiştir. Yandaşları ise, 70.000 ton civarındaki kimyasal silahların imhasının dünyayı daha güvenli bir yer haline getireceği karşılığını vermiştir.⁴⁶⁷

KSS'nin görüşülmesi aşamasında başka bir anlaşmazlık alanı, *herbisid* ve iç kontrol ajanlarının savaşta kullanılmasının yasaklanıp yasaklanmayacağı ile ilgili olarak yaşanmıştır. Vietnam Savaşında iç kontrol ajanlarını yoğun bir

⁴⁶⁴ Ingrid Detter DE LUPIS, *a.g.m.*, s. 216.

⁴⁶⁵ Mehmet GÖNLÜBOL, *Uluslararası Politika*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s. 498.

⁴⁶⁶ Mehmet GÖNLÜBOL, *a.g.e.*, s. 499.

⁴⁶⁷ Kerry BOYD, *Six-Year-Old CWC Passes Some Tests and Fails Others*, Arms Control Today, April 2003,

şekilde kullanan ABD, *herbisid*'in yasaklanmasına karşı çıkmıştır.⁴⁶⁸ Sözleşmenin Başlangıç kısmında, “her taraf devlet, bir savaş metodu olarak iç kontrol ajanlarını kullanmayacakları sorumluluğunu üstlenmişlerdir” şeklinde bir ifade yer almıştır.⁴⁶⁹

1997 Amerika Sözleşmenin onaylama ve uygulanmasını içeren muafiyetler, diğer devletlerin kuşku denetimlerini ve örneklerin geniş analizini içeren konularda yasal boşluklar açılmıştır.⁴⁷⁰

1997 ve 1998’de, ABD yasa yapıcıları, Beyaz Sarayın onayıyla, ABD için muafiyetlere yol açan, yaratan diğer devletlerin istismar edebilme ihtimaline karşılık, yasal boşluklar yaratmıştır. Bunlardan birincisi, Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (KSS)’nin kuşku denetimi ilkeleriyle bir çelişki yaratan düzenlemedir. ABD ulusal güvenliğine tehdit olan durumlarda, bir kuşku denetimini reddetme hakkını savunmuştur. KSS’nin kuşku denetimini reddetmeme hükümlerine açık bir çelişki olarak, herhangi bir taraf devlet de, ulusal güvenlik nedenleriyle kuşku denetiminden kurtulma hakkını iddia edebilir.⁴⁷¹

İkinci muafiyet ise, Teknik Sekreterlik tarafından ABD bölgesi dışındaki laboratuvarlarda, ABD’den alınan örneklerin analizleri için, izin vermeyi reddetmeye yöneliktir. KSS’ye göre gerekli durumlarda, bir taraf devletin bölgesinden alınan kimyasal madde örneklerinin başka bir taraf devletteki öze laboratuvarlarda incelenebilir. Bu tür analizler, bir devletin kimyasal silah üretip üretmediğine ilişkin bilgi sağlamak için son derece önemlidir. Örneğin, Irak uzun süre VX ajanını silahlaştırdığını inkar etmiş, BM Özel Komisyonu denetimcileri bu tür analizler yoluyla VX ajanını silahlaştırdığını ortaya çıkarmıştır. Pratikte, Teknik Sekreterliğin denetimcileri denetlenen taraf

⁴⁶⁸ Ian R. KENYON, a.g.m., s. 6.

⁴⁶⁹ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, Resmi Gazete, Sayı: 22960, 3 Mayıs 1997, s. 2.

⁴⁷⁰ Amy SMİTHSON, a.g.m.

⁴⁷¹ Amy SMİTHSON, a.g.m.

devletin bölgesi dışındaki laboratuarlarda örneklerin analizine nadiren başvurmuştur, fakat örneklerin analizleri, Sözleşmeye uyumun veya uyumsuzluğun kesin kanıtını verebilir. Çünkü denetimciler alan analizi için teçhizatlarını yanlarında götürmelerine rağmen bu teçhizat kimyasal silah üretildiğini ortaya çıkarmak için yeterli olmayabilir. Detaylı laboratuvar analizi, bir örneğin içeriğini tam olarak çözebilecek teçhizata sahiptir. ABD tarafından yapılan bu muafiyetler, Teknik Sekreterliğin KSS'ni ihlal edenleri ortaya çıkarmasını engelleyecek düzenlemelerdir.

Rusya, Çin, Hindistan ve ABD'nin müttefikleri de, ABD'nin muafiyetlerini kopya ederlerse, bu, KSS'nin istikrarı için tehdit olabilir.⁴⁷²

ABD, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütünün Direktörü Jose Bustani'nin idari yeteneklerini geniş bir eleştiriye tabi tutmuştur ve Bush yönetimi, onun önceliklerini yanlış belirlediğini iddia etmiştir. 2002 Mart'ta ABD, Bustani, görevinden ayrılana kadar Örgüte ödeme yapmayı durdurduğunu bildirmiştir. İki dönem örgütün genel direktörlüğünü yapan Brezilyalı diplomat Bustani'nin Irak'la kurduğu diplomasi ABD'ni rahatsız etmiştir. Bustani, görevinden ayrılmayı kabul etmemiştir. Ancak, ABD'nin maddi katkıları olmaksızın denetimlerin yapılmasının tehlikeye düşmesi nedeniyle, Örgüt Bustani'yi görevden almak zorunda kalmıştır. ABD Örgütün bütçesine sağladığı % 20'lik payı tehdit olarak kullanmış ve Sözleşmenin uygulanması için en önemli araçlardan biri olan denetim sistemini tehlikeye düşürmüştür.⁴⁷³

ABD'nin bu politikaları, en etkili silahsızlanma rejimlerinden biri olarak kabul edilen KSS'nin temelini çürütebilmektedir. Denetimlerin yapılabilmesi için mali kaynaklar çok önemlidir. Örneğin 2001'deki nakit para akışının

⁴⁷² Amy SMITHSON, **Recharging The Chemical Weapons Convention**, Arms Control Today, March 2004, s. 22.

⁴⁷³ Amy SMITHSON, **The Failing Inspector**, New York Times, 8 April 2002.

yokluğu nedeniyle, Örgüt, askeri ve endüstri tesislerinde planlanan denetimleri tam olarak gerçekleştirememiştir.

ABD, depoziter devlet olarak onayladığı Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin (BSS) güçlendirilmesine yönelik çabalara da engel olmaktadır. Sözleşmenin Beşinci Gözden Geçirme Konferansı 2001'de toplanmıştır. Ancak ABD'nin BSS ile ilgili Protokol taslağını desteklemediğini açıklamıştır. Bunun üzerine Konferans, Kasım 2002'de yeniden toplanmıştır. ABD, BSS için etkili bir doğrulamanın mümkün olmadığını savunmaktadır. ABD ayrıca BSS için doğrulama amacıyla yapılacak ziyaretler ve soruşturmalara, biyoendüstrisine ilişkin ticari bilgilerin sızmasına yol açacağı gerekçesiyle karşı çıkmaktadır.⁴⁷⁴

ABD Büyükelçisi Donald Mahley, Beşinci Gözden geçirme Konferansında BSS için başka bir taslak sunmuştur. Mahley, Birleşmiş Milletlerin hedeflerini açıkladıktan sonra, Protokolün yeterli sayıda tesisi kapsamayacağı ve biyolojik silahları ele geçirmeye çalıştığı düşünülen ülkelerden ziyade, Batılı devletler üzerinde yoğunlaşacağını ileri sürmüştür. Mahley'e göre Protokol, devletlerin BSS'yi ihlal etmelerini önlemek adına çok az şey yapacaktır. Konferansta BSS'nin güçlendirilmesi için Mahley tarafından ileri sürülen yeni fikirler şunlardır:

- i) Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine olası biyolojik silah kullanımları ve şüpheli hastalık salgınlarını araştırma yetkisi verilmesi
- ii) Uyumla ilgili şüpheleri açığa çıkartmak ve çözümlmek için BSS önlemlerinin ayrıntılı biçimde hazırlanması
- iii) Dünya Sağlık Örgütünün, global hastalıkların takibi ve müdahalesine yönelik çabalarının desteklenmesi ve "ciddi bir bulaşıcı hastalık salgını" durumunda destek sağlayacak uluslararası bir ekip kurulması. Ayrıca devletlerin, "biyolojik ajanların yol açtığı

⁴⁷⁴ Onno KERVERS, *Strengthening Compliance With the Biological Weapons Convention: Protocol Negotiations*, *Journal of Conflict and Security Law*, s. 281.

uluslar arası salgınları” ya da diğer ülkeleri de etkileyebilecek yan etkilerini rapor etmelerinin gerekliliği

- iv) Taraf devletlerin özellikle tehlikeli olan mikroorganizmaları edinmelerini önleyecek sert önlemlerin alınması
- v) Devletlerin bilim adamlarını genetik mühendisliğin riskleri hakkında daha hassas davranmaya çalışmalarını çağırması yüksek riskli ulusal deneylerin açıklanması, patojen mikroorganizmalarla çalışan bilim adamlarının çalışmalarını düzenleyecek kuralların oluşturulması yer almaktadır.

Diğer taraf devletler, ancak Ad Hoc Grubun işlevinin devam etmesi durumunda, Washington'un fikirleriyle çalışmayı kabul etmişlerdir. Ancak konferansın son gününde ABD delegasyonu, Ad Hoc Grubun sonlandırılmasını önermiştir ve konu çözüme kavuşmadan kalmıştır.⁴⁷⁵

⁴⁷⁵ **Briefing Paper on the Status of Biological Weapons Nonproliferation**, September 2002
<http://www.armscontrol.org/factsheets/bwc>, 12.11.2003.

SONUÇ

Soğuk Savaş sırasında kimyasal ve biyolojik silah programları özellikle ABD ve Sovyetler Birliği için, sahip oldukları nükleer silahların yanında, kendi güvenliklerini sağlamak için garanti olarak görülmüştür. Bu dönemde, ABD ve Sovyetler Birliği'nin, kimyasal ve biyolojik silahları muhtemel bir çatışmada birbirlerine karşı kullanmasından endişe edilmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle, ABD tek süper güç olarak dünya sahnesine çıkmış ve hem ABD hem de diğer devletlerin, güvenlikle ilgili yeni tanımlamalar yapmaları gerekmiştir.

Soğuk Savaşın bitişi ile, bir taraftan yeni demokrasiler ve pazar ekonomilerinin global sistemlerle birleşme çabaları başlamış ve ulus üstü organizasyonların önemi artmıştır. Ayrıca bilgi ve iletişim ağları önem kazanmış, çevre, sağlık, göç ve mali konular gibi ulus üstü problemler, endüstriyel uluslar arasındaki ilişkilere ve ittifaklara yeniden uyum gösterilmesi, bu ülkeler ve daha az gelişmiş komşuları arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gibi konular ön plana çıkmıştır.⁴⁷⁶ Bunun yanında, etnik ve dini çatışmalar, kitle imha silahlarının yayılması, Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasının yol açtığı güç mücadelesi ve süper güçler karşılaşmasına karşı, bölgesel çatışmaların artmasına ilişkin endişeler artmıştır.⁴⁷⁷

Ortaya çıkan bu yeni güvenlik çerçevesinde, kimyasal ve biyolojik silahların yayılması da, hem devletler arası çatışmalar için hem de muhtemel bir terörizm boyutu için, büyüyen bir uluslararası güvenlik problemi olarak ortaya çıkmıştır. Kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasının önlenmesi rejimlerinin güçlendirilmesindeki olumlu sürece rağmen, yayılmanın bazı bölgelerde devam edeceği düşünülmektedir.

⁴⁷⁶ Gordon R. SULLIVAN and James M. DUBIK, *a.g.m.*, s. 22.

⁴⁷⁷ Gordon R. SULLIVAN and James M. DUBIK, *a.g.m.*, s. 23

Özellikle sorunlu bölgelerdeki bazı ülkelerin kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili Sözleşmeleri imzalamamış olması ve ABD'nin hegemonya projesini sürdürmek için askeri gücünü bir tehdit olarak kullanmaya devam etmesi, yayılma sorununun çözümünde ciddi engeller olarak görülmektedir. Ayrıca ABD'nin kendisi için, kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili Sözleşmelerin uygulanması konusunda isteksizliği de, silahsızlanma rejimlerinin istikrarını bozmaktadır.

Kimyasal ve biyolojik silahların bazı devletler için çekici olmaktan çıkarılması yönünde girişimlerde bulunulmadığı sürece, özellikle konvansiyonel askeri olanakları kısıtlı olan küçük devletler tarafından ele alınacak bir alternatif olma özelliğini taşımaktadır.⁴⁷⁸

Soğuk Savaş sonrası dönemde meydana gelen politik ve teknolojik değişimler, devletler ya da devlet dışı aktörlerin kitle imha silahlarına karşı ilgisinin artmasına neden olmuştur.⁴⁷⁹

Soğuk Savaş döneminde, silahların kontrolü ve silahsızlanma görüşmeleri, ABD-SSCB arasındaki rekabete dayalı olarak yürütülmekteydi. Günümüzde ise daha güvenli bir dünya için birçok devletin gösterdiği çabalar sonucunda ilerlemektedir. Dünyanın bazı bölgelerinde bölgesel çatışmalar ve kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olmak isteyen devletler var olmaya devam edecektir. Ancak karşılıklı işbirliği ve güven içinde sürdürülecek silahsızlanma görüşmeleri kimyasal ve biyolojik silahların yayılması riskini ortadan kaldıracaktır. Silahların kontrolü ve silahsızlanma rejimleri etkili bir şekilde uygulanmadıkça kimyasal ve biyolojik silahlar, balistik füzelerle birlikte üçüncü dünya ülkeleri arasında yayılacaktır.⁴⁸⁰ Kimyasal ve biyolojik silahların, füze sistemleri ile çok uzak mesafelere gönderilebilmesi ise, dünyadaki her bölgenin tehdit altında olduğunu göstermektedir.

⁴⁷⁸ Graham PEARSON, **a.g.m.**

⁴⁷⁹ Graham PEARSON, **a.g.m.**

⁴⁸⁰ Robin RANGER, Raymond COHEN, **Enforcing Chemical Weapons Limits: An International Chemical Weapons Authority**, s.1.

Bu bağlamda, silahların kontrolü ve silahsızlanma rejimleri, savaş riskini artıran askeri teknolojilerin yayılmasını önlemesi ve bölgesel çatışma ihtimali yüksek olan bölgelerde güven sağlanması bakımından son derece önemlidir. Amaç, sadece güvenli bir dünyanın yaratılması değil, tüm devletlerin ekonomik çıkarlar ve politik ilerlemeler gibi ulusal hedeflere daha kolay bir şekilde ulaşmalarıdır.⁴⁸¹

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ve Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin yürürlüğe girmesiyle birlikte, devletlerin birçoğu artan şekilde bu Sözleşmeleri imzalamıştır. Şu anda biyolojik ve kimyasal silahlar tehdidine ilişkin endişeler, bu Sözleşmeleri imzalamayan devletlerin kullanmasına ilişkindir.⁴⁸² Bununla birlikte bu tür silahların devlet dışı aktörler tarafından kullanılacağına ilişkin endişeler de vardır.⁴⁸³

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (KSS), 1997'den bugüne kadar geçen zamanda, başarılı bir silahsızlanma rejimi olarak değerlendirilmektedir. Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü ve özellikle Teknik Sekreterlik, Sözleşmenin etkili bir şekilde işlemesine yönelik görevleri yerine getirmektedir. Bununla birlikte, etkili bir silahsızlanma rejiminin başarılmasına yönelik çabalar yeterli değildir.⁴⁸⁴ Sözleşmenin tüm devletler tarafından kabulü için daha çok çabaya ihtiyaç vardır. Birçok ülke Sözleşmeyi imzalamasına rağmen, 18 devlet henüz ne imzalamış ne de onaylamıştır. Kuzey Kore gibi ülkelerin de içinde bulunduğu bazı ülkeler, ABD'yi kendi güvenliklerine karşı tehdit olarak algılanmaktadır. Orta Doğu ülkelerinin birçoğu, örneğin Mısır, İsrail "Nükleer Yayılmanın Önlenmesi Anlaşması"nı imzalayana kadar Sözleşmeyi imzalamayı reddetmektedir.⁴⁸⁵

⁴⁸¹ Micheal MOODIE, *Evaluating the CWC in the Post Cold War Security Context*, s. 3.

⁴⁸² **Public Health Response to Biological and Chemical Weapons**, World Health Organization Report, Geneva, 2003, s. 4.

⁴⁸³ **Public Health Response to Biological and Chemical Weapons**, a.g.r., s.1.

⁴⁸⁴ Ian R. KENYON, **Chemical Weapons in the Twentieth Century Their Use and Their Control**, The CBW Conventions Bulletin, Issue No: 48, June 2000, s. 14-15.

⁴⁸⁵ Kerry BOYD, a.g.m.

KSS'nin daha az somut bir amacı, uzun dönemde devletlerin kendi ulusal güvenliklerini yeniden tanımlamaları konusunda yardım etmektir. KSS, devletlerin kimyasal silah programlarını ve özel ticari bilgilerini deklare etmelerini gerektirmektedir. Sözleşme, yasaklarla uyumun izlenmesi için rutin denetimler ve kuşku denetimlerini kullanmaktadır. Şeffaf doğrulamaya ilişkin bu önlemler, devlet egemenliğinden sınırlı bir vazgeçme yoluyla, ulusal ve uluslararası güvenliği arttırabilir.⁴⁸⁶

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi ise biyolojik silahlarla ilgili yasaklamalara uyumu doğrulamak için bir mekanizmaya sahip değildir. 1995'te bir doğrulama Protokolü oluşturmak için çalışmalar başlamış ancak sonuçlanmamıştır. Biyoteknoloji sayesinde, ajanlar çok daha toksik, yüksek derecede bulaşıcı ve tedaviye dirençli duruma getirilebilir.⁴⁸⁷ KSS, kimyasal silahların edinilmesini daha zor hale getirdiği için ve gerekli olan miktarlar çok daha fazla olduğu için biyolojik silahlar cazip bir alternatif haline gelmekte ve bu da büyük bir risk yaratmaktadır. Biyolojik silahların geliştirilmesini, üretimini, edinilmesini ve depolanmasını yasaklayan BSS'ni güçlendirmek adına acilen bir girişimde bulunulmazsa bunların çoğalması daha ciddi bir problem haline alacaktır.⁴⁸⁸

Biyolojik Silahlar Sözleşmesindeki yasaklanmış ve izin verilmiş faaliyetler arasında bir ayrım yapılabilmesi için, yasakların amaçları daha açık olarak ifade edilmesi ve uyum denetiminde kullanılacak olan kriterlerin de belirgin olması gereklidir. Ayrıca biyolojik faaliyetlere ilişkin, önceden açıklanan bölgelere yapılan kısa gözden geçirme ziyaretlerinden çok, açıklanmayan bölgelerde yerinde incelemeler yapılması, denetim ve doğrulama açısından daha uygundur. Taraf devletlerin Sözleşme ile ilgili yükümlülüklerini yerine

⁴⁸⁶ Amy SMITHSON, *Rudderless The Chemical Weapons Convention At ½*, Report No: 25, 1998.

⁴⁸⁷ Victor. A. UTGOFF, *The Biological Weapons Revolution and Its Potential Military Implications*, (Ed. by Brad ROBERTS), s. 29.

⁴⁸⁸ Graham PEARSON, *a.g.m.*

getirmelerini denetleyecek bir Biyolojik Silahların Yasaklanması Örgütünün kurulması gereklidir.⁴⁸⁹

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi, Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin güçlendirilmesi için yardımcı olabilir. Çünkü KSS'nin doğrulama rejiminin uygulanması, özellikle var olan kimyasal silahların imhasında ve endüstri denetimleri konusunda deneyim sağlamıştır.⁴⁹⁰

ABD, Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin güçlendirilmesine yönelik Protokolü reddetmiştir. ABD için bu durum açık bir çelişkidir. Biyolojik silahlar, nükleer silahlardan daha kolay geliştirilebilir ve yayılabilir. Bu silahlar sadece çok taraflı anlaşmalar yoluyla, etkili bir şekilde ihlalcileri izlemeye yönelik doğru kontrol mekanizmalarını da içeren rejimlerle engellenebilir. ABD, üstün global güç haline geldiğinden beri, kendi politik amaçlarına uygun olan uluslararası sözleşmeleri kabul etmekle birlikte, sözleşmelerin yükümlülükleri kendi politik çıkarlarına uygun olmadığı zaman uygulamamaktadır. Her ne kadar realist yaklaşım, gücün bu tür ayrıcalıkları olduğunu iddia etse de, ileriye göremeyen, güç, uzun dönemde, uluslararası barış ve güvenliği birçok yönden tehdit eden liderlik pozisyonuna girecektir.⁴⁹¹

Kitle imha silahlarının en tehlikelisi olan nükleer silahları dünya sahnesine koyarak binlerce kişinin ölmesine neden olan ABD, bugün karşı karşıya olduğu kitle imha silahları tehdidine karşı nükleer silahı da kullanabileceğinin sinyallerini vermekte ve kendi güvenliğini koruma bahanesiyle sivil halkı yeniden tehdit etmektedir.

ABD'nin nükleer silah kullanma tehdidi ise, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi rejimi açısından bir geriye gitme anlamına gelmektedir. Ayrıca bu tehdit, nükleer silaha sahip olmayan ülkeler için de, kimyasal ve biyolojik

⁴⁸⁹ Josef GOLDBLAT, *The Biological Weapons Convention-An Overview*, International Review of the Red Cross, No 318, 1997, s. 251-265.

⁴⁹⁰ Oliver THRANERT, *a.g.m.*, s. 18.

⁴⁹¹ Amy SMITHSON, *The Chemical Weapons Convention*,

silahları edinmek için teşvik yaratabilecektir. Yani, ABD'nin nükleer tehdidi, hem nükleer silahların hem de kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasının önlenmesi çabalarına zarar verecektir.⁴⁹²

ABD dış politikası, temeli askeri güç kullanmaya dayanan ve silahsızlanma rejimlerine zarar veren bir sürece doğru devam etmektedir. ABD tarafından uygulamaya konan önleyici savaş ve Ulusal Füze Savunma Sistemi, kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasında tehlike yaratan uygulamalardır.

Özellikle ABD tarafından izlenen bu politikalar, kimyasal ve biyolojik silahların kontrolüne yönelik çok taraflı çabalarda da Sözleşmelerin zayıflaması riskine yol açmaktadır.

ABD'nin bugün, uluslararası politikadaki hegemonyasını sürdürmesine yönelik girişimleri, sadece İsrail tarafından desteklenmektedir. Özellikle Avrupa Birliği gibi ulus üstü örgütler, ABD'nin tek yanlı politikalarına karşı çıkmakta, uluslararası hukukun güçlendirilmesini savunmakta ve kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili Sözleşmelere destek vermektedir.

Kimyasal ve biyolojik silahlardan arındırılmış bir dünya için KSS ve BSS'nin tam olarak uygulanması ve tüm dünya ülkeleri tarafından kabul edilmesi gereklidir. Kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasının önlenmesi, ancak uluslararası hukukun güçlendirilmesi ve ilgili silahsızlanma anlaşmalarının uygulanması ile gerçekleştirilebilir.

Ayrıca, kimyasal ve biyolojik silahları yasaklayan bu Sözleşmeler, gücün veya güç kullanma tehdidinin uluslararası politikada oynadığı rolü azaltmakta, dolayısıyla da "uluslararası toplum" fikrinin gelişmesine yardım etmektedir.⁴⁹³

⁴⁹² Scot D. SAGAN, **a.g.m.**, s. 88.

⁴⁹³ Mehmet GÖNLÜBOL, **a.g.e.**, s. 499.

Kimyasal silahlar konusunda, Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü, savaş suçları kategorisinde “ zehir ya da zehirli silahlar” ve “ boğucu, zehirli ya da diğer gazların ve tüm benzer sıvı, materyal ve araçların” kullanımını yasaklamaktadır. Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü, biyolojik silahlara dair ise hiçbir hüküm içermemektedir ve sadece fiili kullanıma müdahale etmekte, geliştirilmesine, üretilmesine, depolanmasına ya da transferine karışmamaktadır.⁴⁹⁴

Bilim ve teknoloji ilerlemeye ve global olarak yayılmaya devam edecektir. Kimyasal ve biyolojik maddelere yönelik ihracat kontrolleri, uluslararası işbirliği yoluyla güçlendirilmelidir.

Silahların kontrolü, bölgesel güvenlik istikrarında da rol oynayabilir. Bölgesel düzeyde, silahların kontrolü anlaşmaları komşular arasında saldırgan olmayan politikalar temelinde güvenin inşa edilmesine yardım edebilir, bölgesel güçlere güven verecek güçler dengesi yaratabilir. Daha işbirlikçi ilişkilere doğru geçişleri olanaklı kılabilir.

Global düzeyde, silahların sınırlandırılması ya da yasaklanması özellikle de kitle imha silahları anlaşmaları, global istikrar, ekolojik güvenlik ve belki de dünya üzerinde insan yaşamının daha çok sürmesi için varolan tehlikeleri yasaklamak için zorunludur.⁴⁹⁵

Kimyasal ve biyolojik silahları yasaklayan Sözleşmeler, sadece araçtır. Kimyasal ve biyolojik silahların yayılması ve bunun insan yaşamına oluşturduğu tehditleri elimine etmek, ancak devletlerin bu Sözleşmelerin hükümlerini uygulamaları ile mümkün olacaktır.

⁴⁹⁴ Pamela MILLS, **15th Workshop of the Pugwash Study Group on the Implementation of the Chemical and Biological Weapons Conventions: "Approaching the First CWC Review Conference"**, The Pugwash Newsletter, Volume 38, Nınumber 2, December 2001.

⁴⁹⁵ Harald MULLER, **Compliance Politics: A Critical Analysis of Multilateral Arms Control Treaty Enforcement**, The Nonproliferation Review, Summer 2000, s. 78.

KAYNAKÇA

ABD füzelerine Avrupa'da üs arıyor, www.ntvmsnbc.com, 13 Temmuz 2004.

ADAMS, Valerie, **Chemical Warfare, Chemical Disarmament**, Macmillan Press, Hong Kong, 1989.

AKGÜN, Birol, **Amerika'nın yeni Dünya Vizyonu ya da Yaklaşan Küresel Anarşi**, stratejik Analiz, Mayıs 2003, s. 81-85, s.82.

ALTINTAŞ, Nazım, **Nükleer Silahlanma ve Türkiye**, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı: 366, Ekim 2000, s. 73-83.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İkinci Cilt, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1990.

Assistance and Protection, <http://www.opcw.org>, 11.2.2004.

BAILEY, Kathleen C., **Doomsday Weapons in the Hands of Many, The Arms Control Challenge of the '90s**, University of Illionis Press, Urbana and Chicago, 1991.

Background, <http://www.opcw.org>, 12.4.2004.

Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, Resmi Gazete, 6 Ağustos 1974, Sayı: 14968.

Bio-weapons Convention Fails to Keep up with Evolving Threats, Jane's Intelligence Review, February 2002, Vol 14, Number 2, s. 30-32.

Boğucu, Zehirleyici veya Benzeri Gazların ve Bakteriyolojik Araçların Savaşta Kullanımının Yasaklanması Hakkında Protokol, Resmi Gazete, 20 Ocak 1929, Sayı 1097.

BOSTANOĞLU, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara, 1999.

_____ **Uluslararası Politikada Kuramın Gerekliği**, Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim, (Der. İhsan D. Dağı), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s. 65-77.

_____ **Amerika'da Tarihi Kim Yazacak?**, Foreign Policy, Mayıs-Haziran 2004, s. 32-41.

BOWEN, Wyn Q. and DUNN, David H., **American Security Policy in the 1990s**, Dartmouth Publishing Company, London, 1996.

BOYD, Kerry, **Six-Year-Old CWC Passes Some Tests and Fails Others**, Arms Control Today, April 2003, s. 17-24.

BURCK Gordon M. and FLOWERRE, Charles C., **International Handbook on Chemical Weapons Proliferation**, Greenwood Press, 1991.

Bush 'ulusal kalkan' projesini canlandırıyor, www.ntvmsnbc.com, 18.08.2004.

CAFERSOY, Nazım, **ABD-Rusya İlişkilerinin Ana Çıkmazı: Ulusal Füze Savunma Sistemi**, Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 17, Eylül 2001, s. 40-47.

CARUS, W. Seth, **The Proliferation of Chemical Weapons Without a Convention**, (Ed. By Brad Roberts, Chemical Disarmament and US Security), Westview Press, Boulder, San Fransisco, Oxford, 1992, s. 19-27.

CARTER, Ashton B. and PERRY, William J., **Preventive Defense, A New Strategy for America**, Bookings Institution Press, Washington D.C., 1999.

Chemical Industry, <http://www.opcw.org/end.html>, 22.4.2004.

CHEVRIER, Marie Isabelle, **The BWC Protocol**, THA CBW Conventions Bulletin, Issue No 61, July 2003, s. 16-18.

CIRINCIONE, Joseph, **From Victory to Success: Can Preventive War Cure Proliferation?** Foreign Policy, July/August 2003, s. 25-28.

CURAL, Ahmet, **İnsanlığın Yeni Kabusu: Biyoterörizm**, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Temmuz 2002, Sayı: 373, s. 101-109.

DELANEY, Kathleen A., **Impact of the Threat of Biological and Chemical Terrorism on Public Safety –Net Hospitals**, The International Lawyer, Spring 2002, Vol. 36, Number 1, s. 21-28.

DE LUPIS, Ingrid Detter, **The Law of War**, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

DOWTY, Alan, **Making “No First Use” Work: Bring All WMD Inside the Tent**, The Nonproliferation Review, Spring 2001, s. 79-85.

FİDLER, David P., **Weapons of Mass Destruction and International Law**, www.asil.org/insights/insigh97.htm, 25.2.2003.

First Review Conference, <http://www.opcw.org>. **First Session of Special Conference on Biological and Chemical Weapons**, <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0/nsf.513>, 30.02.2004.

FLECK, Dieter, **Developments of the Law of Arms Control as a Result of the Iraq-Kuwait Conflict**, European Journal of International Law, 2002, Volume 13, No 1, s. 105-119.

GAO Report Reveals U.S. is Far Behind Schedule in Destroying Chemical Stockpile <http://www.stimson.org/cbw/?SN=CB20020411349>, 21.06.2004.

GABRIEL, Richard A. and METZ, Karen S. **A Short History of War**, (Ed. by Harry Almond Jr. and James A. Burger, The History and Future of Warfare), Kluwer Law International, The Hague, 1999, s. 3-22.

GEE, John, **Implementing the CWC: The First Year**, <http://www.cbaci.org/johngee.html>, 22.09.2003.

GEISSLER, Erhard, HUNGER, Iris, BUDER, Ernst, **Implementing Article X of the Biological Weapons Convention**, (Ed. by Oliver Thranert, Enchanging the Biological Weapons Convention), Verlag J.H.W., Bonn, 1996, s. 158-174.

GOLD, Theodore, **Panel Session 4: Chemical and Biological Weapons: Issues and Solutions**, <http://www.ciaonet.org/conf/dsw01/index.html>, 11.12.2003.

GOLDBLAT, Josef and BERNAUER, Thomas, **The Third Review of the Biological Weapons Convention: Issues and Proposals**, United Nations, New York, 1991.

GOLDBLAT, Josef, **The Biological Weapons Convention: An overview**, International Review of the Red Cross, No 318, s. 251-265.

Health Aspects of Biological and Chemical Weapons, World Health Organization Report, Geneva, 1970.

GORKA, Sebestyen and SULLIVAN, Richard, **Biological toxins- a bioweapon threat in the 21st century**, Jane's Intelligence Review, Vol. 14, Number 6, June 2002, s. 30-33.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Uluslararası Politika**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.

HUNGER, Iris, **Questions of Noncompliance: The Case of the Biological and Toxin Weapons Control Regime**, <http://www.ciaonet.org/wps/sites/gpsc.html>, 3.4.2004.

International Cooperation, <http://www.opcw.org/intco>, 21.4.2004.

IŞIK, İsmail, **NBC Tehdidinin Yeni Yüzü ve Türkiye**, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı 371, 2002, s.93-99.

KEEGAN, John **Savaş Sanatı Tarihi**, Sabah Yayınları, Ankara, 1995.

KENYON, Ian R., **Chemical Weapons in the Twentieth Century Their Use and Their Control**, The CBW Conventions Bulletin, Issue No: 48, June 2000, s. 1-15.

_____ **News, Background and Comment on Chemical and Biological Weapons Issues**, The CBW Conventions Bulletin, Issue No. 56 June 2002, s. 1-2.

KERVERS, Onno **Strengthening Compliance With the Biological Weapons Convention: Protocol Negotiations**, Journal of Conflict and Security Law, s. 275-292.

KIMBALL, Dary and BOYD, Kerry, **Chemical and Biological Weapons Proliferation at a Glance**, Arms Control Today, September 2002, s. 25-29.

_____ **Briefing Paper on the Status of Biological Weapons Nonproliferation**, Arms Control Today, September 2002, s. 30-39.

Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme, Resmi Gazete, Sayı: 22960, 3 Mayıs 1997.

Kitle İmha Silahları, National Geographic, Kasım 2002, s. 52-85.

KÖNİ, Hasan, **Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi**, Stratejik Analiz, Haziran 2003, s. 81-83.

_____ **Astropolitik ve Strateji**, Stratejik Analiz, Eylül 2003, s. 47-52.

KRAUSE, Joachim, **The Changing International System and Chemical Disarmament**, (Ed. by, Brad Roberts, Chemical Disarmament and US Security), Westview Press, San Fransisco, 1992, s. 24-27.

KUCIA, Christine, **U.S. Chemical Weapons Program to Miss Deadline**, Arms Control Today, June 2003, s. 11-14.

KULOĞLU, Armağan, **Soğuk Savaş Sonrası Yeni Tehdit Algılaması ve Türkiye'nin Durumu**, Stratejik Analiz, Cilt 1, Sayı 12, Nisan 2001, s. 72-76.

Kuzey Kore, Libya örneğini beğenmedi, www.ntvmsnbc.com, 25.07.2004.

Kuzey Kore: "ABD ile görüşmek anlamsız", www.ntvmsnbc.com, 23.08.2004.

LEFFER, Melvyn P., Think Again: Bush's Foreign Policy, Foreign Policy, September-October 2004, s.

MANGOTT, Gerhard, Dizlerinin Üzerine Çöken Dev: Rusya'nın Küresel Rolü Üzerindeki Yapısal Kısıtlamalar, (Haz. Yılmaz TEZKAN, Kadim Komşumuz Yeni Rusya), Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s. 64-93.

MATHEWS, Robert J. and MCCORMACK, Timothy L. H., The Relationship Between International Humanitarian Law and Arms Control, (Ed. by Helen Durham and Timothy L. H. McCormack, The Changing Face of Conflict and the Efficacy of International Humanitarian Law), Kluwer Law International, Cambridge, 1999, s. 65-83.

MCCOURBEY, Hillary and WHITE, Nigel D., International Law and Armed Conflict, Dartmouth, England, 1992.

MCELROY, Rodney J., The Geneva Protocol of 1925, (Ed. By Micheal Krepon, Dan Caldwell, The Politics of Arms Control Treaty Ratification), St. Martin Press, New York, 1991.

McNEILL, William, Dünya Tarihi, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

MILLS, Pamela, 15th Workshop of the Pugwash Study Group on the Implementation of the Chemical and Biological Weapons Conventions: "Approaching the First CWC Review Conference", The Pugwash Newsletter, Volume 38, Number 2, December 2001.

Mission OPCW, <http://www.opcw.org/opcw>, 24.10.2003.

MOODIE, Micheal, **Evaluating the CWC in the Post Cold War Security Context**, (Ed. by Brad Roberts, Foreword by Martin Lancaster, Ratifying the Chemical Weapons Convention), The Center for Strategic & International Studies, Washington, D.C., 1994, s. 11-20.

_____ **Reducing The Chemical and Biological Weapons Threat: What Contribution From arms Control?**, Testimony prepared for the Senate Foreign Relations Committee, March 19, 2002.

MOHAMMADI, Ali A., **Verifying the Biological Weapons Convention: THE Role of Inspections and Visits**, (Ed. Thranert, Oliver, Enchanging the Biological Weapons Convention), Verlag J.H.W., Bonn: Dietz, 1996, s. 154-157.

MULLER, Harald, **Neither Hype Nor Complacency: WMD Proliferation After The Cold War**, The Nonproliferation Review, Winter 1997, s.62-71.

_____ **Compliance Politics: A Critical Analysis of Multilateral Arms Control Treaty Enforcement**, The Nonproliferation Review, Summer 2000, s. 77-90.

New Process, <http://www.opbw.org/doc.html>, 6.5.2004.

Nonproliferation, <http://www.opcw.org/doc.html>, 12.11.2003.

OĞUZ, Cem, **Bir Anka Kuşunun Ayak Sesleri mi? Vladimir Putin'in Bir Yıllık İcraatlarının Genel Bir Değerlendirmesi**, Stratejik Analiz, Şubat 2001, Sayı : 10, s.

O'TOOLE, Tara and HENDERSON, Donald, **A Clearly Present Danger, Controlling the Threat of Bioterrorism**, <http://www.hir.harvard.edu/articles/index.html>, 05.09.2003.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000.

PEARSON, Graham **The Prohibition of Biological Weapons-Current Activities and Future Prospects**, International Review of the Red Cross, No 318, 1997, s. 267-281.

_____ **Biological Weapons: Their Nature And Arms Control**, (Ed. Efraim, KARSH, S. Martin, NAVÍAS, Philip, SABIN, Non-Conventional-Weapons Proliferation in the Middle East, Tacking the Spread of Nuclear, Chemical and Biological Capabilities), Clarendon Press, Oxford, 1993, s. 99-133.

_____ **The Protocol to the Biological Weapons Convention is Within Reach**, Arms Control Today, June 2000, s. 24-30.

_____ **The CWC General Purpose Criterion: How to Implement?**, The CBW Conventions Bulletin, Issue No. 49, September 2000, s. 1-7.

Public Health Response to Biological and Chemical Weapons, World Health Organization Report, Geneva, 2003.

RANGER, Robin and COHEN, Raymond, **Enforcing Chemical Weapons Limits: An International Chemical Weapons Authority**,.

ROBERTS, Brad, **Weapons Proliferation and World Order**, Kluwer Law International, The Hague, 1996.

ROBINSON, Julian Perry, **Verification Procedures for a Chemical Weapons Treaty**, (Ed. Altman, Jürgen and Rotblat, Joseph, Verification of Arms Reductions, Nuclear, Conventional and Chemical), Hemsbach, 1989, s. 201-209.

_____ **Some Lessons for the Biological Weapons convention from Preparations to Implement the Chemical Weapons Convention**, (Ed. Oliver Thranert, Enchanging the Biological Weapons Convention), Verlag J.H.W., Bonn, 1996, s. 86-113.

ROMANOV, Valentine, **The humanitarian dimension of the Convention on "silent weapons"** International Review of the Red Cross no 318, s. 283-293.

SAGAN, Scot D., **The Commitment Trap**, International Security, Vol. 24, No. 4, s. 85-115.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.

Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Politikalarının İzlenmesine İlişkin Bilgi Notu-BN:50-03 Ekim 2000,
<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupc/cd/2000/10.htm>,

Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Politikalarının İzlenmesine İlişkin Bilgi Notu-BN:50-03 Ekim 2000,
<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupc/cd/2000/10.htm>,

SIMS, Nicolas A., **Route-Maps To OPBW: Using The Resumed BWC Fifth Review Conference**, The CBW Conventions Bulletin, Issue No:56, June 2002, s. 2-7.

SMITHSON, Amy, **Recharging The Chemical Weapons Convention**, Arms Control Today, March 2004, s. 21-25.

_____ **Rudderless: The Chemical Weapons Convention At 1**, The Henry Stimson Center, Report No. 25, September 1998.

_____ **The Failing Inspector**, New York Times, 8 April 2002.

SOLTAN, Elnur, **Rusya'nın Silah Potansiyeli ve Irak Savaşı**, Stratejik Analiz, Mayıs 2003, s. 6-7.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.

Special Conference, <http://www.opbw.org/sp.conf.html>, 22.3.2004.

SPIERS, M. Edward, **Chemical and Biological Weapons, A Study of Proliferation**, Macmillan, Chippenham, Wiltshire, 1994.

STAUB, Heiner, **Implementation of Multilateral Arms Control Agreements: Questions of Compliance Chemical Weapons**, <http://www.ciaonet.org/wps/sites/gcsp.html>, 24.6.2004.

SULLIVAN, Gordon R. and DUBİK, James M., **Land Warfare In The 21st Century**, (Ed. by Harry Almond Jr. and James A. Burger, The History and Future of Warfare), Kluwer Law International, The Hague, 1999, s. 22-40.

ŞENEL, Alaaddin **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995.

ŞEKER, Devrim, **Neden Balistik Füzeler**, Kara Kuvvetleri Dergisi, Yıl 2, Sayı:5, 2003, s. 58-63.

THRANERT, Oliver **Enchanging the Biological Weapons Convention**, (Ed. Oliver, Thranert, Enchanging the Biological Weapons Convention), Verlag J.H.W., Bonn:, 1996, s. 9-20.

The Alliance's Role in Arms Control,
<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb0601.htm>, 13.07.2004.

TUCKER, Jonathan, **Russia's New Plan For Chemical Weapons Destruction,** Arms Control Today, June-August 2001, s. 15-21.

UTGOFF, Victor A., **The Biotechnology Revolution and Its Potential Military Implications,** (Ed. by Brad Roberts, Biological Weapons) 28-34.

WALLERSTEIN, Immanuel, **Kartal Çakıldı,** Foreign Policy, Mayıs-Haziran/ Temmuz-Ağustos 2002, s. 18-26.

Verification, <http://www.opcw.org/doc.html>, 12.4.2004.

WIEGELE, Thomas C., **The Clandestine Building of Libya's Chemical Weapons Factory,** Southern Illinois Univ. Press, Carbondale and Edwardsville, 1992.

WIRTZ, James J. and RUSSELL, James A, **U.S. Policy on Preventive War and Prevention,** The Nonproliferation Review, Spring 2003, s.113-123.

WOHLFORTH, William C., **Realism and End of the Cold War,** The Perils of Anarchy, Contemporary Realism and International Security (Ed. By, Micheal E. Brown, Sean M. Lynn Jones and Steven E. Miller), The Mit Press, London, 1995.

YILDIZOĞLU, Ergin, **Pax-Amerikana,** Stratejik Analiz, Ağustos 2003, s. 53-56.

EK 1**BİYOLOJİK SİLAHLAR SÖZLEŞMESİNE TARAF OLAN DEVLETLER**

1. Afganistan
2. Arnavutluk
3. Cezayir
4. Antigua ve Barbuda
5. Arjantin
6. Ermenistan
7. Avustralya
8. Avusturya
9. Bahamalar
10. Bahreyn
11. Bangladeş
12. Barbados
13. Belarus
14. Belçika
15. Belize
16. Benin
17. Bhutan
18. Boliya
19. Bosna-Hersek
20. Botswana
21. Brezilya
22. Brunei Darussalam
23. Bulgaristan
24. Burkina Faso
25. Kamboçya
26. Kanada
27. Cape Verde

28. Şili
29. Çin
30. Kolombiya
31. Kongo
32. Kosta Rika
33. Croatia
34. Küba
35. Kıbrıs
36. Çek Cumhuriyeti
37. Democratic People's Republic of Korea
38. Democratic Republic of the Congo
39. Danimarka
40. Dominica
41. Dominican Republic
42. Ekvador
43. El Salvador
44. Equatorial Guinea
45. Estonya
46. Etyopya
47. Fiji
48. Finlandiya
49. Fransa
50. Gambia
51. Georgia
52. Almanya
53. Ghana
54. Yunanistan
55. Grenada
56. Guatemala
57. Guinea-Bissau
58. Holy See
59. Honduras

60. Macaristan
61. İceland
62. Hindistan
63. Endonezya
64. İran
65. Irak
66. İreland
67. İtalya
68. Jamaika
69. Japonya
70. Ürdün
71. Kenya
72. Kuveyt
73. Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti
74. Latviya
75. Lübnan
76. Lesotho
77. Libya
78. Liechtenstein
79. Litvanya
80. Luxembourg
81. Malezya
82. Maldivler
83. Mali
84. Malta
85. Mauritius
86. Meksika
87. Monako
88. Mongolya
89. Morocco
90. Hollanda
91. Yeni Zelanda

92. Nikaragua
93. Nijer
94. Nijerya
95. Norveç
96. Umman
97. Palau
98. Pakistan
99. Panama
100. Papua Yeni Gine
101. Paraguay
102. Peru
103. Filipinler
104. Polonya
105. Portekiz
106. Katar
107. Kore Cumhuriyeti
108. Romanya
109. Rusya Federasyonu
110. Ruanda
111. Saint Kitts ve Nevis
112. Saint Lucia
113. Saint Vincent ve Grenadinler
114. San Marino
115. Sao Tome ve Principe
116. Suudi Arabistan
117. Senegal
118. Serbia ve Montenegro
119. Seyşeller
120. Sierra Leone
121. Singapur
122. Slovakya
123. Slovenya

124. Solomon Adaları
125. Güney Afrika Cumhuriyeti
126. İspanya
127. Sri Lanka
128. Sudan
129. Surinam
130. Swaziland
131. İsveç
132. İsviçre
133. Tayland
134. Makedonya
135. Timor Leste (East Timor)
136. Togo
137. Tonga
138. Tunus
139. Türkiye
140. Türkmenistan
141. Uganda
142. Ukrayna
143. Büyük Britanya Birleşik Krallığı ve Kuzey İrlanda
144. Amerika Birleşik Devletleri
145. Uruguay
146. Özbekistan
147. Vanuatu
148. Venezuela
149. Vietnam
150. Yemen
151. Zimbabwe

Biyolojik Silahlar Sözleşmesini İmzalayan Devletler

1. Burundi
2. Central African Republic
3. Côte d'Ivoire
4. Mısır
5. Gabon
6. Guyana
7. Haiti
8. Liberia
9. Madagaskar
10. Malawi
11. Myanmar
12. Nepal
13. Somali
14. Suriye
15. Birleşik Arap Emirlikleri
16. BirleşikTanzanya Cumhuriyeti

EK 2**KİMYASAL SİLAHLAR SÖZLEŞMESİNE TARAF OLAN DEVLETLER**

1. Afganistan
2. Arnavutluk
3. Cezayir
4. Andorra
5. Arjantin
6. Ermenistan
7. Avustralya
8. Azerbaycan
9. Bahreyn
10. Bangladeş
11. Belarus
12. Belçika
13. Belize
14. Benin
15. Bosna-Hersek
16. Botswana
17. Brezilya
18. Brunei
19. Bulgaristan
20. Burkino Faso
21. Burundi
22. Kamerun
23. Cape Verde
24. Çad
25. Şili
26. Çin
27. Kolombiya
28. Cook Islands

29. Kosta Rika
30. Cote d'Ivoire
31. Croatia
32. Küba
33. Kıbrıs
34. Çek Cumhuriyeti
35. Danimarka
36. Ekvador
37. El Salvador
38. Gine
39. Eritre
40. Estonya
41. Etyopya
42. Fiji
43. Finlandiya
44. Fransa
45. Gabon
46. Gambiya
47. Gürcistan
48. Almanya
49. Gana
50. Yunanistan
51. Guatemala
52. Gine
53. Guyana
54. Holy See
55. Macaristan
56. İzlanda
57. Hindistan
58. Endonezya
59. İran
60. İrlanda

61. İtalya
62. Jamaika
63. Japonya
64. Ürdün
65. Kazakistan
66. Kenya
67. Kiribati
68. Kuveyt
69. Kırgızistan
70. Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti
71. Latviya
72. Lesotho
73. Libya
74. Liechtenstein
75. Litvanya
76. Lüksemburg
77. Malawi
78. Malezya
79. Maldivler
80. Mali
81. Malta
82. Marshall Islands
83. Moritanya
84. Mauritius
85. Meksika
86. Mikronezya
87. Monako
88. Mongolya
89. Fas
90. Mozambik
91. Namibya
92. Nauru

93. Nepal
94. Hollanda
95. Yeni Zelanda
96. Nikaragua
97. Nijer
98. Nijerya
99. Norveç
100. Umman
101. Pakistan
102. Palau
103. Panama
104. Papua Yeni Gine
105. Paraguay
106. Peru
107. Filipinler
108. Polonya
109. Portekiz
110. Katar
111. Kore Cumhuriyeti
112. Moldova Cumhuriyeti
113. Romanya
114. Rusya Federasyonu
115. Ruanda
116. Saint Kitts ve Nevis
117. Saint Lucia
118. Saint Vincent ve Grenadines
119. Samoa
120. San Marino
121. Sao Tome ve Principe
122. Suudi Arabistan
123. Senegal
124. Serbia ve Montenegro

125. Seyşeller
126. Singapur
127. Slovakya
128. Slovenya
129. Güney Afrika
130. İspanya
131. Sri Lanka
132. Sudan
133. Surinam
134. Swaziland
135. İsveç
136. İsviçre
137. Tacikistan
138. Tayland
139. Makedonya
140. Timor Leste
141. Togo
142. Tonga
143. Trinidad ve Tobago
144. Tunus
145. Türkiye
146. Türkmenistan
147. Tuvalu
148. Uganda
149. Ukrayna
150. Birleşik Arap Emirlikleri
151. Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallık
152. Tanzania Birleşik Cumhuriyeti
153. Amerika Birleşik Devletleri
154. Uruguay
155. Özbekistan
156. Venezuela

- 157. Vietnam
- 158. Yemen
- 159. Zambia
- 160. Zimbabwe

ÖZET

Kimyasal ve biyolojik silahlar, tarih boyunca savaşlarda üstünlük kazanmak için kullanılmıştır. Soğuk Savaş döneminde ise, devletler güvenliklerini sağlamak amacıyla nükleer silahların yanında, kimyasal ve biyolojik silah programları yürütmüştür. Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, kimyasal ve biyolojik silah edinmek isteyen devletlerin sayısında artma olmuştur.

Bugün, uluslararası düzeyde kimyasal ve biyolojik silahları yasaklayan iki Sözleşme bulunmaktadır. 1972'de Biyolojik Silahlar Sözleşmesi, 1993'te ise Kimyasal Silahlar Sözleşmesi imzalanmış ve birçok ülke tarafından kabul edilmiştir. Bu Sözleşmeler, kimyasal ve biyolojik silahların kullanımını, üretimini ve depolanmasını yasaklamaktadır. Ancak Kimyasal Silahlar Sözleşmesi, bu yükümlülüklerle uyuma ilişkin ciddi bir doğrulama rejimine sahipken, Biyolojik Silahlar Sözleşmesinde uyuma yönelik böyle bir rejim yoktur.

Sözleşmelerin uygulamadaki durumuna bakıldığında ise, bazı taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanan problemler görülmektedir. Bu devletlerin başında ABD gelmektedir. ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde yaptığı yeni tehdit değerlendirmelerinin odak noktası olarak, kitle imha silahlarını belirlemiştir. ABD bu bağlamda, bu silahlara sahip olduğunu iddia ettiği bazı ülkelere karşı müdahaleler düzenleme ve kendisine karşı kimyasal ve biyolojik silah kullanılması tehdidine karşı, nükleer silah kullanma hakkını doktrin haline getirmiş ve uygulamaya başlamıştır. ABD aynı zamanda kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili Sözleşmeler konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmek konusunda isteksizdir. ABD'nin bu konudaki politikası, kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili silahsızlanma rejimlerine ciddi düzeyde zarar vermektedir.

Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için, başta ABD olmak üzere, tüm devletlerin, kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili Sözleşmeleri desteklemesi ve yükümlülüklerini yerine getirmesi zorunludur.

ABSTRACT

The chemical and biological weapons have been used throughout the history. During the Cold War period however, the access to chemical and biological and nuclear weapons have intensified but especially post-Cold War era with the collapse of Soviet Union has witnessed an increase in the number of states who either owned these weapons or had the ambition to own them.

Today, there are two international conventions which prohibit the chemical and biological weapons. On 1972 Biological Weapons Convention and on 1993 Chemical Weapons Convention were signed and approved by many nations. These conventions basically prohibit the production, storage and use of chemical and biological weapons. Although Chemical Weapons Convention has a verification regime about the obligations of these conventions, Biological Weapons Convention does not possess such a regime about its obligations.

In practice there are problems originating from the policies of some states that are not fulfilling their obligations. Among these states USA is the leading one. USA during the Post-Cold War era, in its new threat assessment, identified weapons of mass destruction as the focus point. In this context, USA has developed and began to use the doctrine of using nuclear weapons against the states that it accused of having chemical and biological weapons. In conclusion, the policies of U.S. are seriously damaging the disarmament regimes of these weapons.

In this thesis, the historical background of the Biological and Chemical Weapons Conventions have been brought into fore, and the problems of implementation of these Conventions have been discussed with a special emphasis on the U.S. policies.